

SZÁZÉVES KÜZDELEM

A KASSAI REFORMÁTUS EGYHÁZ

MEGALAKULÁSÁÉRT.

1550—1650.

IRTA

RÉVÉSZ KÁLMÁN,

KASSAI EVANG. REFORM. LELKÉSZ, EGYHÁZMEGYEI TANÁCSBIRÓ,
A M. PROT. IROD. TÁRS. IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNYÁNAK TAGJA.

BUDAPEST, 1894.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

A MAGYAR PROTESTÁNS
IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI

KENESSEY BÉLA,

A M. PROT. IROD. TÁRS. TITKÁRA.

BUDAPEST, 1894.

TARTALOM.

	Lap.
I. Kassa jelentősége. Nemzetiségi viszonyok. A reformáció diadalra jutása. A kálvini irány fellépése, kiválóbb képviselői. Unitárius mozgalmak. Egri Lukács. Gönczi, szikszói és kassai zsinat. A lutheránus egyház kizárólagos uralma. (1530—1600.)	1
II. A r.-katholikusok erőszakoskodása. Bocskay diadala. Alvinczi Péter, a kassai magyar főpredikátor és az általa létesített unio. Bussaeus Mihály, a német főpredikátor. Harcz a lutheránusokkal. Alvinczi győzelme, végrendelete, halála. (1608—1634.)	16
III. Az unio vége. A kálvinisták határozott fellépése. A két vezér: Kótai Jakab és Tályai János. A tiszáninneri papság és Abaujvármegye sikertelen beavatkozása. A tízéves elnyomatás. Váradi Pál pöre. (1635—1644.)	28
IV. A város helyzete I. Rákóczy György közeledésekor. A fejedelem, mint Kassa ura és a kassai református egyház megalapítója. Az első református isteni tisztelet. Az udvari egyház. Az első országos törvény a kassai reformátusok érdekében. A város ellenállása. (1644—1648.)	47
V. A református egyház újabb üldöztetése I. Rákóczy György elhunytával. A város szívós küzdelme Abaujmegye és az országos törvények ellen. Az 1649. évi pozsonyi országgyűlés. A XII. törvényczikk. A király és nádor erőlyes fellépése. Pálffy nádor személyesen jó Kassára. A város ellenállása	

	Lap.
megtörik. A reformátusok szabad vallásgyakorlatot s templom-, iskola- és paplak építéséhez helyiséget nyernek. (1648—1650.)	65
VI. Melléklet.	
1. Alvinczi Péter végrendelete. (Kassa, 1634. november.)	85
2. A tiszáninneri ref. papság emlékirata. (1635 június 20.)	91
3. Gr. Pálffy nádor levele a kassai tanácshoz. (1649. augusztus 13.)	96
4. A református egyház megalakulását biztosító nádori okirat. (Kassa, 1650. február 19.)	99

kísérhetjük a legváltozatosabb és legérdekesebb események fejlődését.

Mily nagy tekintélye volt a kassai «tiszteletes és nemes magistrátusnak» még a külföldi nagy reformátorok előtt is, fényesen bizonyítja Melanchton Fülöp azon levele, melyet 1559. szeptember 1-én a kassai bíróhoz és tanácshoz, mint «tisztelendő patronusaihoz» intézett.¹

Kassa előkelő helyzete magyarázza meg, hogy falai között a legkiválóbb férfiak hirdették a reformáció tanait. Henkel János után Batizi András, Dévai Bíró Mátyás, Székely István, Bornemisza Péter, Szegedi Gergely, Huszár Gál mindannyian, habár rövid ideig is, működtek Kassán; mind oly név, mely messze túlhatott Kassa határain. Az ellenfél elüldözhetette vagy fogságra vethette egyiket-másikat, de a reformáció diadalát Kassán többé meg nem dönthette.

Nem is annyira külellenséggel, mint belső bajokkal küzd a kassai protestáns egyház csakhamar megalakulása után. Zápolya Jánossal nemcsak a magyar elem jut túlsúlyra, hanem ezzel együtt a kálvini irányzat is kezd feltűnni a városban. Legelső hirdetőjének Székely Istvánt tarthatjuk, ki 1550-ben polgárjogot nyer Kassán.² Ez időben veszi kezdetét Kassán egy rendkívül érdekes s hazánkban mindenestre páratlan harcz és küzdelem, egyfelől a hivatalos lutheri egyház és városi hatóság, másfelől a kálvinista, vagy református lakosság között, mely egy egész századon át tartott, igen sokszor a német és magyar elem versengésével egybefolyt és ezzel együtt váltakozott.

A városi tanács gondosan őrizte a hitegységet, vagy legalább ennek látszatát, mert azon véleményben volt, hogy Kassán a protestáns vallás gyakorlata egyedül az ágostai, illetőleg az ötvárosi hitvallás alapján állhat fenn s a mint e hitvallásoktól eltérés történik, azonnal vége lesz a szabad vallásgyakorlatnak; ezért nemcsak papjait, de több évtizeden

¹ Történelmi Tár 1889. 603. lap.

² Kemény Lajos: A reformáció Kassán. 14. lap.

át minden egyes polgárát is feleskette a város hitvallásának és szertartásainak, vagyis a vallásos és egyházi egységnek megtartására. De azt is jól tudta a tanács, hogy ha a református egyház, mint ilyen, megalakul és önállóan szervezkedik, azonnal követelni fogják a szabad vallásgyakorlatot a római-katolikus egyház számára is; a mit pedig semmiképen nem akart a város megengedni.

Ez a két momentum egyfelől megmagyarázza azon érthetetlen és félszeg helyzetet, melyben a kassai magyar papokat egy századon keresztül látjuk; másfelől némileg menti azt a, különben eléggé nem kárhoztatható s párját alig találó jelenséget, hogy a protestáns Kassa városában a másik protestáns felekezet, a református egyház híveinek kerek száz évig kellett a létért küzdeni, sőt üldözést szenvedni, míg végre nem a város jószántából, hanem hatalmas külső tényezők közrehatása, sőt kényszerítése után nyerhettek szabad vallásgyakorlatot s alapíthatták meg egyházukat.

E százados küzdelem kezdetét, mint fentebb említém, 1550-re tehetjük. Két év múlva ismét I. Ferdinánd lesz úr a városon, hol csakhamar a német elem kerekedik felül, elnyomván a magyarságot s ezzel együtt a kálvinistákat. A plebános (első pap) nem tud magyarul, káplánja néha a pater noster-t sem tudja elmondani; az iskolából a német mester kiveri a magyar deákokat, panaszkodik a magyarság már 1554-ben.¹

Három év múlva a «választott község» akar a «felburjánzó káros egyenetlenségnek» gátat vetni. Szegedi Gergely, ki ekkor tér haza külföldről, oly bátran hirdeti a kálvini tanokat, hogy a lutheránusok határozottan elítélik.² Csakhamar ezután a templomokon is megosztoznak; a nagy templomban a németek és tótok, a mellette levő Mihálykápolnában a magyarok tartják isteni tiszteletüket. Ötven év

¹ Kemény Lajos i. m. 18. l.

² U. o. 21. l.

mulva a kevés számú tótságé lesz a Mihály-kápolna, a nagy templomot a magyarok és németek közösen használják.

Mikor Huszár Gál Verancsics egri püspök és Zay Ferencz főkapitány elől 1561. karácson másodnapján Kassáról elmenekül, a vidéken már erősen terjed és szervezkedik a kálvinizmus. Eger várának vitézei s a város összes nemes és nemnemes lakossága 1562. február 6-án I. Ferdinánd és Miksa elé terjesztik a Méliusz és társai által készített hitvallást; ugyanezen évben a tarczali zsinaton elfogadják Béza hitvallását és Kálvin kátéját. A két felekezet közötti teljes szakadás azonban ekkor még nem történik meg mindenütt; az egyházkormányzati közösség, mint látni fogjuk, egész 1635-ig fennmarad e vidéken, főleg pedig Kassán, mely épen a két felekezet határvonalaiba esett. A kassai német és tót papok, élükön a plebános címet viselő német főpappal, az ötvárosi lutheránus esperes, később szuperintendens hatósága alá tartoztak; a magyar papok pedig, a némettel Alvinczi Péter idejétől fogva egyenrangú magyar főpredikátor főnöksége alatt, a kassavölgyi vagy abauji református espereshez hallgattak és azok zsinataira jártak. A kassai protestáns papok száma a XVI. század közepétől számított száz éven át öt és hét közt váltakozott; a teljes létszámot három német, három magyar és egy tót pap alkotta.

I. Ferdinánd halála után fia I. Miksa lépett a trónra (1564. július 26), ki legkevesbé sem titkolta az ágostai hitvallás iránti rokonszenvét. Felső-Magyarország generálisa a buzgó lutheránus Schwendi Lázár lett, a ki a zwinglianus, sacramentánus és kálvinista hitet vallókat (mert mindezeket egybefoglalták ekkor) eleinte nem szívelhette, sőt üldözte. Bizonyára neki is volt része benne, hogy Miksa király kemény rendeletet adott ki a kassai és környékbeli kálvinisták ellen¹ s ennek alapján maga Schwendi is többször megintette a

¹ A latinnyelvű rendelet kelt Pozsony, 1567. július 30. Kassa város levéltára 2768. sz. a. Nem egészen sikerült magyar fordításban közli Pajkoss: A kassai helv. hitv. egyház megalakulásának történetében, a 21—23. lapokon. A sopron- és vas megyei kálvinisták ellen a

tanácsot, hogy a zavargó, oltárokat és képeket romboló kálvinisták ellen erőiesen járjon el.

A kálvinistákról azonban mihamarabb eltéríté a figyelmet és üldözést az unitárius mozgalom, melynek a felvidéken Egri Lukács volt a vezére. Először a kálvinisták vették fel ellene a harczot, Károli Gáspár gönczi pap és abauji esperes vezérlete alatt, a Gönczön, 1566. január 23—24. napjain tartott zsinaton, melynek szelleme és határozatai — úgy hitték — Schwendit is meggyőzték a felől, hogy a kereszténység alaptanaira nézve a kálvinisták a lutheránusokkal megegyeznek. Ezért történt, hogy ugyancsak Károli Gáspár és társai egy újabb zsinat megtarthatása végett egyenesen Schwendihez fordultak. E zsinattal azonban mindezideig nem voltunk tisztában, mivel úgy régibb, mint újabb történetíróinknál egyaránt zavaros és a kétségtelenül bizonyos tényekkel össze nem egyeztethető adatokat találunk róla.

Debreczeni Ember Pál¹ s utána minden történetírónk azt mondja, hogy e második zsinat meghívója Gönczön, 1567. november 15-én, a Schwendihez intézett folyamodvány két nap múlva, november 17-én kelt, a zsinat pedig 1568. január 6-ára Szikszóra tüzetett ki. Ugyancsak D. Ember Pál közli a zsinatra készített 24 propositiót, melyeknek utolsója az ostya helyett a kenyeret javasolja az úrvacsorában, valamint a zsinaton részt vett 13 esperes nevét is. A zsinat azonban félbeszakadt, nem fejezhette be működését, mert a «sátán megakadályozta», a mint ezt a tiszántúli atyák Váradon, 1567. december 14-én kelt s Debreczenbe 1568. február 2-ára zsinatot hirdető levelökben írják.²

Első tekintetre látszik, hogy itt a keltezésbe több

kassaival szóról-szóra megegyező rendelet adatott ki 1567. október 31-én. (Ribini: Memorabilia I. kötet 207. l.)

¹ Lampe: Historia eccl. ref. in Hungaria 171—175 lapok. A 171. lapon sajtóhibából január 9. van 6. helyett, de a 173. lap ezen sora «ad diem Epiphaniarum, qui est sextus Januarii» minden kétséget eloszlat.

² U. o. 176—178. l.

rendbeli hibának kellett becsúszni, mely az egész dolgot nagyban összezavarja, sőt érthetlenné teszi.

Először is az 1567. december 14-én kelt levélben nem lehet arról szólni, hogy az 1568. január 6-iki zsinatot a sátán megakadályozta.

Másodszor: ez az 1567. december 14-én kelt meghívó egy szóval sem említi az ugyanazon évben épen Debreczenben február 24—26. napjain tartott nagyfontosságú zsinatot, mely kétféle hitvallást és egy terjedelmes egyházi törvénykönyvet létesített; azt azonban megemlíti, hogy a tiszántúli orthodox atyák *legutoljára* 1566. ápril 26—27. voltak benn Erdélyben (Gyulafehérvárott) az unitáriusokkal vitatkozni.

Harmadszor: Csaknem hihetetlen, hogy az 1567. február 24—26. napjain Debreczenben tartott zsinat után egy év múlva ugyancsak Debreczenben zsinatot tartsanak s ha csakugyan tartottak: e zsinat emléke összes történeti feljegyzéseinkből teljesen eltűnjék.

Vegyük azért kissé közelebbi vizsgálat alá ez 1567. december 14-én kelt meghívót, mely 1568. február 2-ára Debreczenbe hirdet zsinatot.

Hosszadalmas bevezetés után, melyben a régi és mostani eretnekek, «eme skorpió-fajzatok és vipera-ivadékok» soroltatnak fel, ezeket olvassuk:

«Cum igitur videamus haereticorum zizania quotidie accrescere, et in coelo ecclesiae, ceu faces aut cometas haereticos ardere, precibus et doctrina sana, sacrarumque litterarum praesidiis munitos nos his malis resistere oportet. *Quia vero Szikszoviae ad sextum Januarii fratrum conventum satanas impedivit, nos Debrecini ad secundum februarii, aut Purificationis Mariae diem convenire oportet.* Vos itaque fratres in Christo, in reliquiis Hungariae, ubicumque locorum Dominus Spiritu suo, ecclesiae suae pastores, doctores et ministros praefecit, hortamur et petimus, *ut ad synodum, jam per circumstantias indictam, conveniatis.*» Ezután néhány vitatételt közöl a meghívó s ekkép végződik: «Adversarios autem in Transyl-

vaniam compellimus, ut compareant. *Nam nos jam saepius ingressi, ut proxime Anno 1566. 26., 27. Aprilis, ex eloquio Domini haereses eorum confutavimus.* Unde et nobis subscribere coacti sunt, sicut eorum chirographa contestantur. Si autem ad lucem venire noluerint, manifeste opera, haeresesque eorum in tenebris, in regno Satanae nata confitebimur et agnoscemus. Valere diu clarissimas vestras Dominationes in Domino volumus. Datum in coetu fratrum Varadini, 14. Decembris. Anno Domini 1567. Seniores Ecclesiarum Domini in Reliquiis Hungariae dissipatis.»

E meghívónak, mely mintegy döntő csatára szólítja fel az orthodox atyákat az unitárizmus ellen, *semmi értelme nincs* az 1567. február 24—26. napjain tartott s két hitvallást és egy kánongyűjteményt létrehozott *debreczeni zsinat után*; de igenis teljes értelme van ugyanezen zsinat *előtt*.

Az én véleményem szerint tehát ez a meghívó 1567-ben kelt ugyan, de nem december, hanem *január 14-én* s ez év *február 2-ára* hirdet Debreczenbe zsinatot, mely, mint általánosan ismeretes, három héttel később, 1567. február 24—26. napjain csakugyan meg is tartatott.

Ekkép a szikszói zsinat is nem 1568, hanem 1567. január 6-án volt, de ezt «a sátán megakadályozta», azaz a zsinat erőszakkal bezáratott vagy szétüzetett. A tiszántúli atyák tehát azonnal mentek biztos helyre, Váradra, s itt határozták el, hogy a meghiusult szikszói zsinat helyett Debreczenbe hirdetnek zsinatot.

Szerintem tehát D. Ember Pálnak s ő utána minden eddigi történetírónak idevonatkozó adatain a következő igazításokat kell tenni:

1. A szikszói zsinatra vonatkozó két levél kelte 1567. november 15., illetve 17-ről 1566. november 15., illetve 17-re javítandó.

2. A szikszói zsinat nem 1568, de 1567. január 6-án volt.¹

¹ Bod Péter egyháztörténelmében (I. kötet 346. lap) igaz, hogy 1567-re van téve a szikszói zsinat, ez azonban nála, ki a XVI. szá-

3. A Váradon kibocsátott levél, mely a debreczeni zsinatot hirdeti meg, nem 1567. *december* 14-én, hanem 1567. *január* 14-én kelt.

Csakis e javítások után osztható el a fentebb kitüntetett sok ellentmondás sőt képtelenség s magyarázható meg a szikszói és kassai zsinatok közötti viszony.

Kassán ugyanis, Schwendi védelme alatt, 1568. január 27-én a *felvidéki lutheránus és református papság közös részvételével* volt egy zsinat, a Schwendi által már *előzőleg* letartóztatott s Kassára hozott Egri Lukács ellen, a mint ezt a városi jegyzőkönyv minden kétséget kizárólag igazolja: «1568. Die 27 Januarii fuit disputatio in domo parochiali contra quendam Lucam Agriensem, plebanum oppidi Ungwar, hic jussu Schwendi detentum, et negantem filium Dei fuisse ab aeterno. Aderant autem congregati pastores cistibiscani omnes, et etiam Scepusienses et aliarum superiorum civitatum atque oppidorum.»

E feljegyzésből teljes biztossággal megállapíthatjuk nemcsak azt, hogy a kassai zsinat valóban 1568. január 27-én volt, hanem azt is, hogy Egri Lukács elfogatása nem — mint eddig összes történetíróink állították — a kassai zsinat *után*, illetőleg ennek kértére, hanem még a zsinat *előtt* történt.

De dönthetetlen bizonyítékot szolgáltat a kassai zsinat azon állításom mellett is, hogy a szikszói zsinat nem 1568., hanem 1567. január 6-án volt és zavartatott szélllyel. A zsinat megszakítását Pajkoss Endre¹ s utána id. Kiss

zadi zsinatoknál mindenütt D. Ember Pált követi, nem egyéb, mint sajtóhiba, a mit igazol egyfelől az, hogy az évszám előtt «eodem anno» áll, már pedig előzőleg 1568-ról van szó, másfelől pedig az, hogy a szikszói után nyomban említett kassai zsinatról csak annyit mond, hogy «egy hónapban tartatott a szikszóival» s nem azt, hogy egy év múlva. Kanyaró Ferencz (Unitáriusok Magyarországon, 63. lap) azt írja, hogy «Schwendi megengedte 1567 végén Szikszón a zsinattartást». De nem tudhatjuk, azt érti e, hogy a zsinat volt 1567. év végén, vagy pedig azt, hogy az engedély kelt ekkor.

¹ Idézett mű 23., 24. l.

Áron¹ és Kanyaró Ferencz² Schwendinek tulajdonítják; a két előbbi Miksa királynak fentebb általam is említett rendeletében keresi az okot; de ez lehetetlen, mert ez a rendelet hat hónappal később, 1567. július hó 30-án kelt; Kanyaró sokkal valószínűbb okát adja Schwendi fellépésének, midőn a szikszói zsinat ostya-ellenes, tehát a lutheránusok ellen irányzott határozatával indokolja azt. Különben nem csak ez lehetett Schwendi fellépésének oka; az ilyen magasrangú katona uraknak, abban az időben, bármely csekély ok miatt is nagyon hirtelen járt a kezük.

Igen valószínű tehát, hogy az a sátán, a ki a szikszói zsinatot szétzavarta és megakadályozta, Schwendi volt. De ez csakis 1567. január 6-án történhetett; mert az teljesen lehetetlen, hogy Schwendi, vagy akárki is, 1568. január 6-án Szikszón szétkergette a kálvinista-papokat s már 21 nap múlva ugyanezek a szétkergetett kálvinista-papok a lutheránusokkal együtt ugyancsak az ő védelme alatt Kassán zsinatot tartsanak. Nem 21 nap, de egy egész év telt el addig, míg Schwendi és a lutheránusok meggyőződtek, hogy nem a kálvinistáktól, de az unitáriusoktól kell nekik tartani s ezek ellenében a kálvinistákkal együttesen kell eljárniok. Mert a történelmi adatok nem olyan kicsinyesnek mutatják ám a felsőmagyarországi unitárius mozgalmat, a mint azt Kanyaró Ferencz csak azért, hogy az akkori és mostani kálvinista atyafiakon egy jót üthessen, feltűnteti. Szerinte «Lukács pap a Kolozsvárt beszitt unitárius eszméknek némi halvány viszfényét csillogtatta», tehát az orthodox atyák, négy zsinatot is tartván ez egyetlen ártatlan ember ellen, ágyuval lőttek a verébre.

Bocsánat, ha egy kis kitérést teszek, de tanúságos lesz. Az unitárius történetírás egy újabb diszpeldányát

¹ Károli emlékkönyv (Kenessey) 72. l. Úgy Pajkoss, mint Kiss Áron *január* 30-ra keltezik a rendeletet, a mi bizonyosan sajtóhiba nálók.

² Unitáriusok Magyarországon, 63. l.

mutatom be. — Kanyaró, idézett könyvében Egri Lukácsról ezeket írja:

«A felföldön bámulva vették észre a hívek, hogy a minap még Luther valló Lukács pap, a hit dolgához most nemcsak Luthernél, hanem még Kálvinnál is többet ért s a szentírásban Luthertelen és Kálvintalan igazságokat mér találni Ennyiben áll tehát az Egri Lukács fellépésének igazi jelentősége! A mit még kálvinista atyánkfiai újabb időkben jónak láttak hozzáfűzni, az mind költemény és pusztaráfogás. Hogy Felső-Magyarországon is már terjedezett volna ekkor az unitárizmus és hogyha Károlyi Gáspárék és Meliusék, a háromság tanának e nagy védői nincsenek s a feldarabolt Magyar- és Erdélyországban nem állanak az áramlat útjába, aligha volna ma e magyar hazában ev. protestáns egyház, ez mind igaz lehet, ha a magyar nép nagy hajlandóságát a józan felfogású vallásos igazságokra tekintjük. Részben akkor is igaz marad, ha csupán csak a Károlyi és Melius dicsőítése jár eszünkben. De merő költeménynyé foszlik, ha a történelem ítélőszéke előtt komolyabb vizsgálatra méltatjuk. A debreczeniek főfő tekintélye (tudniillik id. Kiss Áron), ki ez alapnélküli állításokat kész igazság gyanánt árulja, csupán az időt nem tekinti történelmi okoskodásainál számba venni valónak. Tudjuk, hogy az unitárius hit 1566-ban alakul vallássá az erdélyi országgyűléseken. Az is nyilvánvaló, hogy 1568. elején nyeri az első törvényes szentesítést s ugyanekkor a szabad igehirdetéssel tág mező nyílik terjeszkedésére mind Erdélyben és mind a magyarországi részekben. S valóban ez évben hat ki a Szilágyon át Tiszamellékre is, mint alább a maga helyén meglátandjuk. S ugyan hogy áll meg e tényekkel szemben már most az, hogy Egri Lukács felléptekor «Bizony Felső-Magyarországon is terjedett már az unitárizmus» és Egri Lukács börtönből kikivánozkodásakor: «Megbűnhődvén s megtérvén a tévhitterjesztő, visszatértek a Szentháromság egy Isten tiszteletére mindazok az egyházak is, melyek a haza keleti részén már akkor az unitárizmushoz hajlottak.» Mind

e tévhit terjesztését a Károlyit dicsőítő jámbor szándék némi-
leg mentheti talán; de azért még nem teheti igazzá.» (Idézet
mű 61—62. lap.)

Mindezekkel szemben csak a következő három adatot
vegyük figyelembe:

1. Az 1567. év január 30-án Kassa város tanácsa egy
Csanádi Imre nevű unitárius papot, ki Alaghy János regéczi
várúr által üzetve, Kassára menekült s «itt is terjeszteni
kezdé mérgét s az egyház tanát gunyolta, azt mondván,
hogy mi az úrvacsorában nem a Krisztus, hanem az ördög
testét veszszük» a városhól mindörökre kitilt.¹

2. Egy 1570. június 14-én ugyancsak Kassán tartott
tanuhallgatás alkalmával egyik tanu azt vallja, hogy Borbély
Orbán, kassai polgár ő előtte mindig a Szádváron fogvalevő
Egri Lukács predikátor tanítását dicsérte és helyeselte, a
szent lelket káromolta és az Imre pap tanítását is, a kit
Schwendi úr a városhól kitiltott, igen dicsérte.²

3. Miksa király Prágából 1570. márczius 8-án egy
rendeletet küld Kassa városához főképen a *felujtított arianiz-*
must valló, Erdélyben támadt «*trinitarius eretnekség*», de
mellékesen a sacramentarius vagy zwinglianus tanok és
könyvek terjesztése és terjesztői ellen is, hogy azokat, mint
«kegyetlen lélekgyilkosokat kerüljék és minden módon elűz-
zék és kizárják».³

Ezek után csak azt kérdem, ki ád komoly történelem

¹ Városi jegyzőkönyvi bejegyzés, latin nyelven.

² Tanuhallgatási jegyzőkönyv német nyelven a városi levél-
tárban 18,806. sz. a.

³ Eredetiben a kassai városi levéltárban 2978. sz. a. «Quum
intelligamus post exortam in partibus regni nostri Hungariae Transsyl-
vanis haeresim Trinitarium, renovatum videlicet Arrianismum, esse
plerosque non solum, qui libros haeresim illam continentes passim
dispergant, et vel etiam publice venum exponere audeant; verum
etiam, qui... doctrinae damnatae applaudentes, aliis quoque illam,
vel publica praedicatione commendare, vel privatim in suum eos
errorem pertrahere non vereantur etc.»

helyett «költeményt» és «puszta ráfogást» — a kálvinista atyafiak-e, vagy Kanyaró Ferencz?

* * *

Az unitáriusok mellett folyvást bajlódik Kassa város tanácsa a kálvinista szellemű magyar papokkal és polgárokkal is. Innen van, hogy a magyar papok igen gyorsan váltakoznak. Így például három esztendő (1567—1569) alatt négy magyar pap szolgál egymásután: Biró Márton, Futtaki Ferencz, Lábnyomó Benedek és Bányai Péter. Ezek természetesen mind magyar és kálvinista vidékről jöttek, Kassán sem tagadhatták meg magukat s ezért kellett menniök is.

De maga a magyar polgárság is erős követelésekkel lép fel. Szűknek találja a Mihály-kápolnát s az egyik leégett klastromot kéri templomul, de sikertelenül; a tanács elutasítja a kérelmet. Talán épen e miatt indult fel annyira néhány nyakas kálvinista magyar, hogy a Mihály-kápolnában az oltárt összetörték. Persze, menekülniök kellett s csak egy év múlva bocsátott meg nekik a tanács 20—20 forint birság lefizetése mellett. Ehhez járult még, hogy a magyar pap nem vette fel a szokásos papi öltönyt, az albát. (1569. június 29.) Mindezek annyira elkésérítették a tekintélyes német főpapot vagy plebánost, Fröhlich-Hilarius Tamást, hogy két izben is itt akarta hagyni Kassát. De a kegyes magistrátus a magyarok megrendszabályozásával, vagy egy kálvinista pap elbocsátásával mindig kiengeszteli, maradásra bírja.

Az 1570. évben a városi tanács «néhány artikulust alkot a vallásos gyakorlatok, czeremoniák és sakramentomok kiszolgáltatására nézve», mely részletes szabályzat valamennyi papot, nemzetiségi különbség nélkül, kötelez.¹ Ez az intézkedés meg is hozta a kívánt egységet és csendességet, de csak nyolcz évre. 1578-ban a tudós Károlyi András volt a kassai magyar pap, ki kálvinista nézeteiből nemcsak titkot

¹ Pajkoss, i. m. 25. l.

nem csinált, de könyvet is irt azoknak védelmére.¹ Midőn pedig ostya helyett kenyeret adott az úrvacsorában, kitért ellene a vihar. A kálvinista papok 1579. június 17-én Sátoralja-Ujhelyen tartott zsinatjokból Hejcei Albert szaláncz-ujvárosi papot küldték Kassára békéltetőnek, de hiába.² Károlinak paptársával, Iglódi Miklóssal együtt menni kellett Kassáról. Károli először a közeli Korlátfalván talált alkalmazást, élete végén pedig Gyulafehérvárra került s ott is halt meg 1594-ben.³

Valószínűleg a Károli eltávolítása után s a formula concordiae miatt épen ez időben kezdődött s a következő századba is átnyúló zavarok, zsinati és irodalmi viták következtében, melyekben Kassa papjai és tanítói is (pl. Grawer Albert) élénk részt vettek, hozta be a városi tanács azt a rendtartást, hogy az ágostai, illetőleg ötvárosi hitvallást minden következő papnak alá kellett írni s arra magát esküvel is lekötelezni. Azonban még ezt sem tartották elégnek. A tanács már 1581. november 11-én figyelmezteti a plebánost, hogy az iskolára szigorúan felügyeljen, «dasz die Calvinisterey nicht einwurzle»; ugyanekkor ismételve kimondják, hogy az úrvacsorát az ágostai hitvallás szerint és ostyával kell kiszolgáltatni. 1588. augusztus 12-én szinte külön megintetnek a papok, hogy az ágostai hitvalláshoz ragaszkodjanak.⁴ Az ötváros egyházi és világi férfiai ez évben Kassán, a következő évben Bártfán tartanak zsinatot s mindkét alkalommal ismételve kijelentik az ötvárosi hitvalláshoz való tántoríthatlan ragaszkodásukat. Midőn pedig a híres Scultéti Severin 1593. október 5-én az eperjesi gyűlésben az ötváros esperesévé választatik, a többiek nevében is épen a kassai követ tette azon ünnepélyes nyilatkozatot, hogy

¹ Valószínűleg az a könyv, mely Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára I. kötetének 175. száma alatt van említve.

² Pajkoss, i. m. 28. l.

³ Történelmi Tár 1893. 121. l.

⁴ «Gottes Wort rein und klar laut der Augspurgische Confession handhaben und fleiszig predigen lassen». Városi jegyzőkönyv.

hitvallásuk mellett mindnyájan szilárdul állanak.¹ Az évről-évre tartott zsinatokon mindinkább a formula concordiae türelmetlen szelleme vett erőt, az éles hangon tartott vitá-
 iratok egymást érték; a két testvérfelekezetet elválasztó
 mélység mindjobban szélesbedett; a kassai magyar papokat
 mindemellett is folyvást a kassavölgyi vagy abauji esperes
 avatta fel és bocsátotta ki a szolgálatra. Így például Vedányi
 Ferencz magyar pap segédét Károli Gáspár esperes avatta
 fel Gönczön 1587. augusztus 12. De midőn Károli Gáspár,
 épen házassága ügyében bizonyos engedményt kért a kassai
 tanácstól, ridegen visszautasított.²

Ilyen viszonyok között teltek el a XVI. század utolsó
 évei Kassa felett; a következő század hajnala azonban vér-
 ben kelt. Barbianónak a kassai nagy templomra szegzett
 ágyui vészes fordulat bekövetkeztét jelentették.³

¹ Ribini: Memorabilia I. 276. 284.

² A Károli örömműnnep emlékkönyve (Radácsi) 96. lap.

³ A XVI. századbéli felsőmagyarországi hitvitákra vonatkozólag
 nagyon becses adatokat tartalmaznak Ráth György tanulmányai az
 Irodalomtörténeti Közlemények II. (1892) évf. 310—324. és a Magyar
 Könyvszemle új folyamának első kötete 28—85. lapjain.

II.

A római katolikusok erőszakoskodása. Bocskay diadala. Alvinczi Péter, a kassai magyar főpredikátor és az általa létesített unio. Bus-saeus Mihály, a német főpredikátor. Harcz a lutheránusokkal. Alvinczi győzelme, végrendelete, halála. (1601—1634.)

Kassa elvesztése, felséges dómjával, zárdáival, gazdag alapítványokkal, olyan csapás volt a r. katolikus egyházra, mely még akkor is fájt, midőn ezer más sebből vérzett.

Saját íróik vallják be, hogy a római katolikus egyház Magyarországon a XVII. század hajnalán a legválságosabb helyzetben volt.¹ De még e válság közepette sem mondott le azon tervéről, hogy Kassán újra megvesse lábát s visszafoglalja a szép nagy templomot.

Miksa, a felvilágosult sőt a protestánsokkal határozottan rokonszenvező király még 1576-ban meghalt. Helyébe Rudolf lépett, kinek nevéhez annyi szomorú emlék kapcsolódik. Az uralkodó személyének változását Kassa kezdetben annyival inkább nem érezte meg, mert a főkapitány, Ruber János buzgó protestáns volt, ki egész 1584-ben bekövetkezett haláláig tartotta Felső-Magyarország kormányát. Utódai: Noga-rola Ferdinánd, Tieffenbach Kristóf és Gonzaga Ferdinánd már az egyedül üdvözítő egyház hű fiai voltak. Gonzaga védelme alatt telepedett meg Kassán 1601-ben két jezsuita,

¹ Fraknoi: Pázmány (1886) 29. l.

a kassai papságot elfogadta, egészen tisztában volt magával. Jól tudta, hogy az ágostai hitvallást alá kell írnia s más engedményeket is tennie; de ő mindezekre készséggel vállalkozott azon reményben, hogy Kassán, ezen főhelyen, s ennek példájára talán egyébütt is, sikerülni fog a protestáns uniót létesítenie.

A kassai viszonyok pedig egyenesen utalták sőt kényszerítették őt, hogy nagy tervét megvalósítani törekedjék. Felsőszázad óta folyt már a küzdelem a hivatalos lutheránus egyház és a legnagyobb részt kálvinista magyar lakosság közt. Bocskay uralma óta a kassai magyar egyház számban, tekintélyben egyaránt növekszik; talán lehetséges lesz — így gondolkozott Alvinczi — mindkét félt kölcsönös engedményekre s így közeledésre, sőt talán teljes unióra birni.

Nemcsak vallási, de egyéb érdekek is nagyban kívánták ez egységet. Az 1613. évi pozsonyi országgyűlésen erősen követelte a klérus, hogy a r. katolikusoknak a vallás szabad gyakorlata Kassán is megengedtesse, még pedig azzal az indokolással, hogy ott a másik két felekezet (t. i. a lutheránus és a kálvinista) ezzel a joggal már bír; méltó tehát, hogy a harmadiknak is megadassék. Ezzel szemben Kassa város tanácsa kimutatta, hogy ott *«csak egy igaz biblica religio vagyon»*. Így a r. katolikusok kérelme ez alkalommal nem teljesítettett.¹

Alvinczi tehát, mint említettük, Kassára menvén, aláírta

¹ «Juthat jól eszébe kegyelmeteknek, hogy az 1613. esztendei országgyűlésében Pázmány Péter, mostani érsek, igen urgeálta az harmadik religiót is, hogy szabadosan folyon mindenütt; mert Kassán — úgymond — két religió vagyon: Lutherana és Calviniana, azért méltó, hogy a Catholica is ben legyen Kassában. Akkor mindjárt convocalván az öt városnak követeit, mint szedegettek ki az augustana confessióból, — melyet Augustában anno 1549-ben első Ferdinánd császárnak beadtnak, az honnét egyik eredetét is vón az nevünk, és comprobáltatott, — egynehány articulust, az mellyet magyar, német és deák nyelven kinyomatván, oda fel küldöttük és úgy dugtuk be a szájukat, hogy csak egy igaz biblica religio vagyon itt.» (Alvinczi levele a kassai tanácshoz 1625. szeptember 29; bemásolva a városi jegyzőkönyvbe.) Az itt említett «Confessio» 1613. évi kassai (három-

az ágostai hitvallást. Ebben ő nem találhatott semmi nehézséget, hiszen bizonyára jól tudta, hogy maga Kálvin-is aláírt annak; ennélfogva Alvinczi s az ő kassai magyar paptársai joggal mondhatták, mikor őket e miatt képmutatással vagy ingadozással vádolták, hogy *igaz értelemmel explicálván az augustana confessiót, semmiben sem discrepál az helvetica confessiótól.*¹

Elfogadván Alvinczi az ágostai hitvallást, az úrvacsorában ostyát használt, Luther kateját magyarázta, az akkor szokásban volt összes lutheránus ünnepeket elfogadta és megtartotta; a nagy templomban, hol szolgált, oltár, képek, orgona megmaradtak; úgy predikálásában, mint minden más lelkészi működésében nem az elválasztó, de az egyező és egyesítő pontokat domborította ki s ha egyik vagy másik segédje túl ment e tekintetben a kellő határon, keményen megfeddette, sőt el is távolította.

Ellenben az albát, a lutheránus papi öltönyt nem viselte; a magán vagy «sugó» gyónást, a mi ekkor még a lutheránus egyházban megvolt, elvetette; a református papi gyűlésekre vagy zsinatokra járt s az abauji esperességgel az összeköttetést folyton fentartotta, sőt egy adat szerint ez egyházmegyének conseniora is lett volna;² a mellette szolgáló magyar papokat mindig az abauji református esperes avatta fel és bocsátotta ki a szolgálatra.

nyelvű) kiadásának jelenleg csak három példánya található: a nemzeti muzeum, a késmárki ág. ev. lyceum és a szebeni ág. ev. gymnasium könyvtárában. (Szabó K. Régi magyar könyvtár II. 352. sz. a.)

¹ Tályai Janos pap nyilatkozata a tanács előtt 1635. ápril 9.

² 1647. ápril 24. Jászón felvett tanuhallgatási jegyzőkönyv, a városi levéltárban 7589. és 19,406. szám alatt. (Közölte Szilágyi Sándor. Czelder Figyelője 1882. évf. 454. és köv. lapjain.) Megjegyzem, hogy e tanuhallgatás alkalmával az összes tanuk, kik nem is kassaiak, előre kitanítva, a kálvinisták érdekében, hamisan vallanak; tehát a jegyzőkönyv adatai nem hitelesek. Ennélfogva Alvinczi conseniorsága is költemény. Hiteles ellenben az az adat, mely Alvinczit a *kassai magyar egyház* antistes-ének és senior-ának nevezi. (Szabó K. Régi m. könyvtár I. 547. szám.)

Az úrvacsorai tant, ezen legtöbb bajt okozó kérdést illetőleg középútat foglalt el a lutheri és kálvini fel-fogás közt.¹

Mindezek alapján úgy magát, mint egyházát sem lutheránusnak, sem kálvinistának nem nevezte, hanem «a magyar eklézsia papja», illetőleg a «magyar eklézsia» nevét használta. Egyik paptársa, Velechinus István szintén így írja magát: «az cassai magyar ecclesiának második méltatlan lelkipásztora.»²

E közvetítő álláspontot azonban igen kevesen értették, még kevesebben méltányolták, a legtöbben pedig félre-értették.

Már a kassai magyar egyház tagjai közt is, kiknek nagy része «alföldi», tehát tiszta kálvinista vidékről való volt, nagy elégedetlenség támadt az ostya miatt. Igen sokan a szomszédos Bárczára jártak, hogy az úrvacsoráját kenyérrel vehessék. Szegény Alvinczi sokszor a sírásig megindulva kérte, intette, feddette őket a szószékről, de mindhiába. Sőt egy Váradról beszármazott tisztas asszony meg is kérdezte tőle: «Édes uram! mi az oka, hogy Váradon kenyérrel osztogatta Kegyelmed az Úr vacsoráját, most pedig Kassán ostyá-

¹ «Az úrvacsorában ilyen értelemmel voltam, vagyok és tanítok, hogy az sumptióban igaz, valóságos, szentséges testét és véré-t vesz-
szük megfoghatatlanképen, az ő szent szava szerint és hogy nem
puszta jelét, hanem ugyan valóságot veszünk lelkünk üdvösségére; de
hogy amaz capernaticam manducationem et crassam illam ubiqui-
tatem nem amplectalom, azzal legyek kálvinista: ítélje meg az Isten.
Én bizony sem lutherista, sem kálvinista nem vagyok, mert meg-
tanultam a szentírásból azt, hogy sem Kephastól, sem Apollo(stól)
nem kell nevezetelni, hanem a Jézus Krisztustól.» Alvinczi nyilatkozata
a tanács előtt 1626. május 11. Az úrvacsoráról különben egy könyvet
is bocsátott ki Alvinczi, melynek címe ez: «Az Úrnak szent vacso-
rájáról való rövid intés, az szent Pál apostol tanítása szerint. Egy
nehány szükséges kérdésekkel és feleletekkel egyetemben.» Kassa,
1622. 4rét 85. lap. Elöl címlap 1 levél. Egyetlen példánya a mis-
kolczy ref. gymnasium könyvtárában. (Szabó K. Régi m. könyvtár
I. 522. szám.)

² Szabó K. Régi m. kvtár. I. 524. szám.

val?» «Sohasem volt az Kassán — felelt Alvinczi — nem is lesz, hogy kenyérrel osztogassák!»¹

Kálvinista paptársai, kivált a távolabbi vidékeken lakók, egyenesen gúnyolták. Így például Kanizsai Pálfi János, a későbbi dunántúli püspök «ostyás Alvinczi» néven emlegeti.² Közelvidéki paptársai viszont kálvinistának tartották, így pl. Szepesi Laczkó Máté³ említést tesz egy 1616. deczemberben a szerencsi templomon talált s a környékbeli református egyházakat és papokat felsoroló «papirosról», melyen Alvinczy, mint kassai kálvinista pap és Kassa, mint kálvinista egyház a sorozatban legelől említettetik.

Maga Bethlen Gábor fejedelem is inkább kálvinistának tartja kedvelt hívét, mivel 1621. november 24. a hunnobrodi táborból így ír hozzá:

«Mi Uram fejenként ebben az idegen országban papok nélkül vagyunk, bocsássa meg Isten, mint valami oktalan állatok. Az mely ifjú embert felküldött volt, három hétig ha szolgált, megbetegedvén, haza kellett bocsátanunk. Im mostan hozattam egy szegény tanítót Ujvárból, mert ezen a földön papot sem találni, *ki pápista s ki lutheránus* Ha Kegyelmed meg nem bántódik vele és egészsége szenved, szeretettel intjük, jöjjön fel hozzánk, vevén melléje egy jó tanítót *még az Tisza meljékén* avagy hol, a ki Kegyelmednek az innepeken segítene . . . avagy hivassa *Geleit* Kegyelmed és hozza ötet magával el.»⁴

A római katolikusok, akkor is, most is, mint általában

¹ 1649. január 21. Kassán felvett tanuhallgatási jegyzőkönyv. Kassa város levéltár, 19.402. szám alatt. Alvinczi igen erősen feddé a Bárczára járókat. «Emmausba mentetek az Christust keresni!» «Nincs Istenek Kassán, hogy a falukra futtok?!»

² Révész: Figyelmező. 1871. 67—68. l. Alvinczi Bethlen Gábert 1619 telén elkísérte Pozsonyba s az ottani főtemplomban «az igazhitűek megbotránkozására» karácsony első napján «kitette a maga ostyáit».

³ Erdélyi történelmi adatok. III. 167.

⁴ Magyar prot. egyháztörténelmi monographiák (Budapest. 1880.) 10—11. l.

az egész irodalom, határozottan kálvinistának tartották és tartják.¹ Annyi tagadhatatlan, de természetes is, hogy Alvinczi Kassán sem szakított kálvinista barátaival és hitfeleivel; sőt azok örömeiben még távolabbi vidéken is részt vett. Így például a leégett debreczeni nagy templom építésére a kassai tanácstól az időben tekintélyesnek mondható segínyt eszközöl ki,² s midőn a templom elkészül, felszentelésén paptársával, Bakai Benedekkel együtt jelen van.³

Lelkeszi szolgálatait mindkét protestáns felekezet előkelői igénybe vették. Báthori Gábor fejedelmet, Bethlen első nejét, Károlyi Zsuzsánnát temeti; gróf Bethlen Pétert gróf Illyésházi Katalinnal,⁴ gróf Thurzó Imrét Nyári Krisztinával⁵ összeesketi.

Legméltatlanabb fogadtatásra éppen azoknál talált Alvinczi, a kikről joggal az ellenkezőt várhatta volna, a kassai és felvidéki lutheránusoknál, kiknek nem volt elég az a sok engedmény, a mit részükre tett. Vele egy időben a pomerániai születésű Bussaeus⁶ Mihály volt a kassai plebános, vagyis német főpredikátor; egy tudományosan képzett orthodox lutheránus pap, kinek irodalmi művei is maradtak fenn.⁷ A két nagy pap nem sokáig maradt egymással békességben. Nemzetiségi ellentét, kölcsönös féltékenység is játszott ugyan a dologban, de a viszály főoka Bussaeus intransigens természetű volt. A szószezből folyton-folyvást támadta, és pedig nem mindig válogatott szavakkal, a magyarokat és azok főpapját; kálvinistáknak, tévelygőknek nevezte őket s a dolog annyira ment, hogy Alvinczi 1625. május havában a kassai

¹ Fraknoi: Pázmány Péter (1886) 61. l.

² Tíz forintot vagy ezer szál deszkát. Kassa város jegyzőkönyve. 1626. augusztus 3.

³ 1628. november 26. Szücs: Debreczen történelme. I. 262. lap.

⁴ Szabó: Régi m. kvár. I. 539., 569., 619. számok.

⁵ Kubinyi Miklós: Gróf Thurzó Imre. 59. lap. Ipolyi Arnold: Bedegi Nyári Krisztina. 14—15. l.

⁶ Pajkoss i. m. hibásan írja Budeus-nak.

⁷ Szabó: Régi m. kvár. II. 431., 432. számok.

papságról lemondott, miről Bethlen Gábor is nagy csodálkozással értesült. A dolgot egyelőre kiegyenlítették; de négy hónap múlva újult erővel csapott fel a vizsály lángja. A város jegyzőkönyveiben 1625. szeptembertől a következő év májusáig e sajnos visszavonásnak a legapróbb részletekre kiterjedő s az előfordult dogmatikai vitákat is hiven megörökítő leírása foglalja el a legtöbb helyet. A tanács mindenképen szerette volna a két nagy papot kibékíteni, a kassai generálist és vicegenerálist, a lőcsei lutheránus superintendenst, az eperjesi lutheránus papot is felkérte s meg is nyerte a közbenjárásra, de mind hiába. A két ellenfél törésig vitte a dolgot; a győztes Alvinczi, az áldozat Bussaeus lőn, kinek Kassáról menni kellett. A tanács Lőcséig «minden cselédivel és portékaival együtt» tiszteességesen elszállíttatta. Helyébe Reich Joachim jött, «egy jó erkölcsű, békességszerető ember».

A békesség azonban még sem akart helyreállani, pedig a tanács még 1627. ápril 14-én a következő határozatot hozta: «Hogy a szép concordia megtartassék, ne hányjuk vessük, nevezzük magunkat kálvinistáknak, lutheristáknak, hanem az egy igaz augustana invariata confessióhoz legyünk addictusok, hogy ne adassék ok az pápistáknak, hogy valami articulust irattassanak valamely országgyűlésén ellenünk.»¹ Most meg Alvinczi «káplánjai» a magyar másodpapok okoztak sok bajt és gondot a nemes tanácsnak. Velechinus István és Tyrnavius Nagy Pál mindketten erős kálvinisták voltak s még főnökük mérsékletre intő tanácsára sem mindig hallgattak. Nagy Pálnak, mivel többszöri intés daczára ostya helyett kenyeret használt az úrvacsorában, mennie is kellett s helyére Bakai Benedek jött, a kit ismét, mikor Sáros-Patakra vitték tanárnak, Tályai János váltott fel; Velechinus utóda pedig Báthori Gergely lett.

E közben Alvinczi, megtörve nemcsak tettűs életének fáradalmai, de a betegség súlya alatt is, érezte utolsó órájának közeledtét. Borus sejtelmek voltak a jövőre nézve, me-

¹ Városi jegyzőkönyv. Pajkossnál 51. l.

lyeknek végrendeletében¹ oly meghatóan, valódi prófétai hangon ad kifejezést: «Oh én édes eklézsiám! kit minden házam népénél inkább kesergek, féltvén szakadozástól; noha vagyon bizodalمام az én Uramban, hogy hiában 27 esztendeig nem volt s nem lészen az én munkám haszontalan, ki egyebet semmit az Jézus Krisztusnak, apostoloknak, prófétáknak és evangélistáknak igaz, egyenes értelmű tudományánál nem tanítottam; melyhez képest úgy is alkalmaztattam mind magamviselését s mind tanításomat, hogy az kik keménybeknek s vadabbaknak láttattanak volna is lenni az hallgatóim közül, mind másutt s mind itt az én Uramnak megnyerjem. Noha az emberek közül ki így, ki amúgy értett felőlem, és ki emennek, ki amannak nevezett; holott én senkitől való féltemben meg nem tagadtam ezt, hogy én az egész pura puta Augustana Confessiót, az melyet typis kézről-kézre is attunk, melyet Carolo V. Imperatori Agustae Vindelicorum, és azután első Ferdinándus királynak exhibeáltak, tueáltam, vallottam és tanítottam. Annak okáért az Jézus Krisztusnak érdeméért bíró uramat, és az nemes tanácsot s az egész nemes kösséget kérem s intem, vigyázzanak az istenitiszteletnak igazán való kiszolgáltatására és akárkire lelkeket ne bizzák; mert ha az istenitisztelelet megmarad, az Istennek is áldása rajtok lészen. Mégis kénszeritem az lelkek üdvességére, hogy vigyázzanak és vegyék elől az szép egyességet és távoztassák el az sok simultást, hogy ez élet után az én Uram előtt, ezen kis sereggel, óh árvaságra és csaknem éh-farkasokra elhagyandó juhocskákkal, dicsekedhessem és mutathassalak be mindnyájatokat: Ime Uram! (ezt mondván) ezeket a te tiszta szent igédnek csorgó patakjával legel-

¹ A testamentomhallgatók által 1634. november 25. napján (Alvinczi halála után három nappal) kiállított s pecsétjükkel és aláírásukkal ellátott végrendelet Kassa város titkos levéltárában. Egész terjedelemben közlöm a Melléklet I. száma alatt. Egyúttal köszönetet mondok nagyságos Münster Tivadár kir. tanácsos polgármester úrnak, ki a legnagyobb készséggel és gyorsasággal intézkedett, hogy e becses emléket a titkos levéltárból lemásolás végett megkaphassam.

tettem és parancsolatod szerint tanítottam : add meg immár az örökkévaló országot, melyet minden benned bizóknak megígértél s minekünk is.»

Majd hitéről tesz megragadó vallomást a következő ihletett szavakban :

«Noha az én Uramnak meglátogatásából igen-igen megfáradt beteges ember vagyok, de elmémben s lelkem ismeretében minden bontakozás nélkül érzem magamat, annak okáért elsőben is, az mely hatalmas Urnak zászlója alá adtam s köteleztem volt magamat, mint az jó vitéz, az ki az ő pályáját megfutotta, hitét s hűségét Urához megtartotta és vénsége miá erőtlenedvén, nyugalomra kívánczik, így én is, az én sok fáradtságim s ez világon való vitézkedésem miá, mely szent vitézkedés volt (noha szintén ily hirtelen nem remélem vala), készen az én szegény lelkemet ajánlom szentséges és hatalmas kezeiben az én Idvezítőmnek, az Úr Jézus Krisztusnak, ily reménységgel, teljes bizodalommal elhívén, hogy ha száz ilyen világ volt volna is, egy csepp vérecskéje is elegendő volt volna váltságára;¹ melyhez képest minden bűneimnek megbocsátását az önnönmaga saját érdeméért hiszem. Testemet pedig ajánlom az földnek, a honnan eredetet vőtt volt, hogy az én Uram engedelmeből nyugodjék az utolsó napig, az melyen az én szegény lelkem az én testemmel egyesülvén, az örök életnek végnélkül való örömét vehesse el. Amen.»

Földi dolgait is gondosan elrendelvén, 1634. nov. 22. visszaadta lelkét e valódi nagy ember az ő teremő Istenének.

¹ Bocskay István fejedelem Kassán, 1606. december 17-én Alvinczi Péter pap, Örvendi Pál tanácsos és kincstartó és Péchi Simon secretárius előtt tett végrendeletének ezen pontja « . . . ha mind a széles világnak bűneit . . . egyedül cselekedtem volna is és terhe rajtam volna is, az én Idvezítő Krisztusomnak . . . a kereszfán kiöntatott csak egy csepp vére is . . . azt én rólam elmossa » előttem nagyon valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy Bocskay végrendeletét Alvinczi Péter fogalmazta. (Bocskay végrendelete közölve van Victorinus de Chorebo-Sinai Miklós «Sylloge» című, Pest, 1790. megjelent műve 61—80. lapjain.)

Másnap a bíró a következő szavakkal jelentette a tanácsházon a nagy veszteséget: «Isten ő szent felsége az ő véghetetlen decretuma szerint az mi lelki tanítónkat Alvinczi Péter Uramat tegnapi napon ez árnyékvilágbul kiszólitotta.» A tanács és választott község mély meghatottság közepette intézkedett nagy papjának méltó eltakarításáról; tudósította a közeli tekintélyesebb városokat és papokat, hogy «az mi nemes böcsületes lelki tanítónk, az néhai Tiszteletes Alvinczi Péter Urunk, szerelmes házastársának, fiainak s nevetlen unokájának nagy keserűségekre s minékünk elfelejthetetlen sohajtásunkra die 22. mensis Novembris ezen ő változás alá vettett életét az örökkévaló és állandó élettel elcserélte. Elvétetett megcsökkenésével ez mi ecclesiánknak fő vezére és Istenünk nyájának hűséges pásztora, városunknak érdemes tanácsosa, az isteni tiszteletnek serény gyakorlója, az ki mind életére, magaviselésére, autoritására, az régi dolgokból vett megérett értelemre nézve nemcsak itt ez mi helyünkben, hanem még idegen helyekben is dicséretes hírrel s névvel tündöklött; bizony elhagya az mi városunknak ékessége, ecclesiánknak bástyája, megért tanácsosságának mivolta.»¹

A temetés «illendő tisztességgel», a közelből-távolból egybesereglett gyászoló közönség részvételével november 26-án délelőtt történt meg. Eltemették pedig Alvinczit «*az öreg templomba, a vörös kő alá*».

Ki tudja, ott nyugosznak-e most is csontjai, vagy kiszórattak a későbbi változások viharai közben?

Emlékét, a *vörös követ* ma már hiába keressük. De az Úr mindenütt ismeri az övéit!

¹ Kassa város tanácsának levele Eperjes város tanácsához. Történelmi Tár. 1880. 604--605. l.

III.

Az unió vége, a kálvinisták határozott fellépése. A két vezér: Kótai Jakab és Tályai János. A tiszáninneri református papság és Abaujvármegye sikertelen beavatkozása. A tizéves elnyomatás. Váradi Pál pöre. (1635—1644.)

A «szakadozás», a mitől Alvinczi az ő kedves egyházát féltette, csakugyan bekövetkezett. Mig élt, nagy tekintélye és közkedveltsége hatalmával meg tudta gátolni a nyilvános szakadást; a lutheránusokat visszatartotta, a kálvinistákat mérsékelte; halála után elhangzottak jó tanácsai, a viszály és szakadás többé kikerülhető nem volt.¹

Alvinczi halálakor, mint említettük, Tályai János és Báthori Gergely voltak a magyar káplánok, jobban mondva: másodlelkészek; mindkettő erős kálvinista. Tályai kassai fiú, külföldön járt, képzett, de heves és ambíciózus ember, kedvelt szónok. Méltán várhatta, hogy Alvinczi helyére, a főpredikátorságra őt fogja előléptetni a tanács, annyiival is inkább, mert még 1621-ben oly értelmű határozatot hozott a választott község, hogy a legközelebbi alkalommal három magyar pap helyett csak kettőt tartanak, «mivel súlyosan esik a sok

¹ Adataimat, e szakasztól kezdve, a legnagyobb részben Kassa város levéltára, illetőleg jegyzőkönyvei szolgáltatják. Elégnek tartom ezt, a folyton ismétlődő, egyhangú és felesleges utalások helyett egyszer s mindenkorra itt megjegyezni.

fizetés a városnak». Míg Alvinczi élt, megtartották mellette a két papot; halála után eljött az idő, hogy az 1621. évi határozatot végrehajtsák.

A tanács és választott község azonban másképp gondolkozott. Jól ismerték Tályait s tudták, hogy ha ő lesz a főpredikátor, a magyar egyházat teljesen kálvinistává teszi. Erről pedig hallani sem akartak. Egyszerűen elbocsátani megint nem merték, mert felzudult volna az egész magyarság. Azt gondolták tehát ki, hogy a két magyar papot mellőzvé, máshonnan hoznak egy főpredikátort, «ki igaz augustana confessión volna». Ez által nemcsak azt akarták elérni, hogy a magyar egyház ismét teljesen lutheránussá legyen, hanem azt is, hogy Tályai, ki e cél elérését megnehezíthetné, a mellőzés miatt megsértődve, maga adjon alkalmat eltávolítására.

Ily tervezgetések közben már 1634. december 7-én megbizza a tanács a soproni országgyűlésen levő városi követeket, hogy «tudakoznának valamely jó bölcs tanító felől». A választott község pedig a következő (1635) évi legelső határozatában felhívja a tanácsot, hogy «minden késedelem nélkül egy tudós főpredikátor felől gondolkozzon, ki igaz augustana confessión volna», — egyúttal azonban vádat is emel a mostani két pap ellen, felhíván Biró Uramat, «hagyja meg nekik, hogy mostan interim tisztekben járjanak el, mert most is sok panasz vagyon, főképen Gergely pap Uramra, hogy gyakorta a hetedszaki predikációkat elmulasztják, de még az könyörgésre sem mennek igen be». Hogy pedig a helyzet iránt semmi kétség ne lehessen, ugyancsak a választott község 4. számú határozata ekképen fenyegeti meg az engedetleneket: «Mivel az nyilván vagyon, hogy sokan vannak köztünk, kik noha megesküsznek, mikor az concivisséget felveszik, hogy az mi czeremoniánkkal élnek, mindazáltal hiteket meg nem gondolván, falura mennek és ottan communicálnak: kívánja azért az Nemes Kösség, hogy a Nemes Tanács menjen végére, és ha olyanok találtnak, kemény büntetéssel büntetődjenek.»

A hivatalos tekintély és hangulat tehát egyenesen a kálvinisták ellen fordult. Tályai és Báthori megértették, hogy a városi hatóságtól jót nem várhatnak. Egyelőre azonban várakozó állásba helyezkedtek s méltatlankodva bár, de megszákítás nélkül végezték lelkészi teendőiket.

Kassa város követei csakhamar kinézték a nekik való embert, Kótai Jakab balogi lelkész és esperes, elébb murányvári udvari pap személyében, ki, mint a követi jelentés mondja *«nagy tudományú férfiú és hozzá testtel-lelékkel erős lutheránus, mindhalálíg»*.

A kassai tanácsnak épen ilyen ember kellett. Három követség is járt Balogon és Murányban, míg Kótai elhatározta magát az eljövételre s özvegy Széchy Györgyné, Drugeth Mária is belenyugodott kedves papjának elvesztésébe.

A követek útján Kótai kellőleg megismerkedett a helyzettel, tudta, hogy Kassán küzdelem vár reá, s előre biztosítani akarta magát a városi hatóság támogatásáról és védelméről. Ezért csak bizonyos, írásba is foglalt feltételek helybenhagyása esetén ígerte meg a kassai főpredikátorság elfogadását. A tanács a feltételeket elfogadta s így mi sem állotta többé útját, hogy Kótai Kassán személyesen vegye át a meghívást.

Megérkezvén Kassára, 1635. márczius 12-én tartotta próba-szónoklatát a nagy templomban. Másnap megjelent a tanácsházon, hova Tályai és Báthori is felhivattak, az utóbbi azonban, betegségével mentvén magát, otthon maradt.

Ekkor folyt le a hosszantartó küzdelem legelső jelenete.

A tanács legelőször is Kótai írásba foglalt feltételeit mutatta meg Tályainak, ki azok ellen semmi kifogást nem tett. Kótainak azonban ez nem volt elég, rögtön előhozakodott a két legégetőbb kérdéssel; kívánta nevezetesen, hogy az úrvacsora kiszolgáltatása egyforma szertartással, lutheránus agenda szerint történjék és hogy a két pap ne járjon többé a kálvinisták zsinatába, hanem az ötvárosi lutheránus esperes, illetve superintendens hatósága alá tartozzék.

Tályai, bár védte a szabad agendát és az Alvinczi által követett szertartást, az első kíváncsnak hajlandó volt engedni, a másodiknak azonban határozottan ellentmondott. «Mivel én — úgymond — az itt való superintendenshez (azaz az abauji református espereshez) esküdtem, arra t. i. hogy mindenkor engedelmes leszek neki, nem tudom, hogy szeghessem meg hűtömet; jóllehet én az vallásra és hűtre nem esküdtem, hanem csak az engedelemre. Más az, hogy szegény Alvinczi uram is oda járt. Én elmehetek az augusztana synodusba is, de hogy a kinek én egyszer megesküdttem, onnan elszakasszam magamat, nem tudom, mint lehessen.» Kótai és a tanács azonban erősen sürgették kívánságuk teljesítését, végre is mindkét fél engedett valamit. Tályai a tanácsra bizta, hogy oldoztassa fel őt a kálvinistáknak tett esküje alól; viszont Kótai megígérte, hogy maga is elmegy, ha érkezése lesz, a kálvinista zsinatba, «tamquam visitationis fraternae gratia», azt azonban határozottan kijelentette, hogy a kálvinista esperességet sem ő, sem pártársai hatóságuknak el nem ismerik.

Ezek után a tanács a már írásban kiadott meghívást előszóval is ismételte és megerősítette, mit Kótai kézfogás és köszönő szavak kíséretében el is fogadott.

Tályai azonban nem tudott megnyugodni a történetekben. Míg Kótai ügyei elintézése végett Balogon járt, ő meg Szerencsre ment, a kálvinista zsinatra, tanácsot és pártfogást kérni. Mit végzett a zsinat, teljes hitelességgel nem tudhatjuk, mert Tályai és az esperes előadásai egymástól eltérnek. Annyi tény, hogy Tályai azzal az elhatározással jött haza, hogy semmit sem enged álláspontjából s mint párszor vigyázatlanul kiszalasztotta száján: «*tót papot nem ural*». Csálódva jogos várakozásában s mélyen sértődve a miatt, hogy szülővárosa egy idegent tett elébe, tagadhatatlan, hogy határozott idegenkedéssel sőt lenézéssel fogadta Kótait s így a viszály mind nagyobb mérveket öltött.

Megjött a nagy hét s annak elején megérkezett az új főpap is, hogy az ünnepeken át már szolgáljon. A másik

két pap teljesen ignorálta főnökét, «sem hozzá nem mennek, sem semmi, csak hallgatnak,» mint a bíró panaszolja. Tályai e mellett a nagyhét hétfőjén (ápril 2) azon kívánságát fejezte ki a bíró előtt, hogy a legelső alkalommal (nagy-pénteken) Kótai a tót pappal együtt oszssa az úrvacsoráját, mivel «ők még nem tudják az Ő kegyelme ritusát s örömet látnak». Nagycsütörtök reggelén azonban mégis meglátogatta Tályai Kótait s abban állapodtak meg, hogy másnap — nagy-pénteken — az új pap predikál, a másik kettő pedig úrvacsorát oszt. Az ugyane napon tartott tanácsülésen (melyben Kótai és Tályai is részt vettek) szintén ily értelemben történt a megállapodás, azon hozzáadással, hogy húsvét első napján is Kótai predikáljon, másodnapján pedig ugyanő oszssa az úrvacsorát az egyik pappal, a másik pedig predikáljon.

Nagy-pénteken a megállapodás szerint csakugyan Kótai predikált, a másik két pap úrvacsorát osztott. Húsvét első napján (ápril 8) szintén Kótai predikált; úrvacsora-osztás e napon a németek részére volt. Első ünnep estéjén azonban nagy haj történt; János és Gergely pap a nagycsütörtöki megállapodás ellenére azt ízenék a bírónak, hogy «mivel ők már adminisztrálták nagy-pénteken az communiót és Kótai uram azt kívánsága szerint meghallgatta és megnézte, holnap Ő kegyelme adminisztrálván, ők is megakarnák hallgatni és nézni; de a mint Ő kegyelme akarja, hogy közülök valamelyik segítse az pohár porrectióját, ők ahhoz nem accedálhatnak s elő nem állanak; lássa Bíró uram, ki segít neki, legyen gondja reá».

A bíró rögtön felgyűjti a tanácsot és községet s előhivatván a két renitens papot, keményen feddi őket eljárásukért.

Tályai ekkép védekezik: «Eszünkbe vévén, hogy Kótai uram sok innovatiót akar introducalni, akarjuk látni mi is, mint s hogy adminisztrálja Ő kegyelme, a minthogy Ő kegyelme is minket meghallgatott; *mert mi nem tudjuk, kicsoda Ő kegyelme, soha sem ismertük; nem tudjuk,*

micsoda hiten vagyon, mert az emberek közt Flaccianusok is vannak. Azt kívánnánk mi, hogy a mint régtől fogva s Alvinczi uram idejében volt, úgy lenne ezután is s Ő kegyelme is úgy szolgáljon ennek az eklézsiának, *Alvinczi uram catechismusa szerint tanítván, kiben semmi megvető nincsen, ha vagyon: mutassa meg Ő kegyelme.* Az communió kiszolgáltatásában pedig segíthet Ő kegyelmének holnap az tót avagy német pap, avagy falusi, a mint ezelőtt is volt néha».

Erre a kemény beszédre ugyancsak felzúdult a nemes tanács és község s a bíró erősen kifakadt:

«Soha Kassán ez nem volt, hogy egy vagy két ember orron hordozták volna az tanácsot és kösséget, amint Kegyelmetek akarja; azt cselekedvén, a mit ex rancore vagy honnan végez két ember maga között, nem azt, a mire fogadást téssen előttünk. Ha másokkal akarunk ekléziánkban szolgálatni, a mint Kegyelmetek minékünk disponálván, tót, német, falusi papra mér mutogatni, mire való Kegyelmetek s mire tartjuk Kegyelmeteket? Azért derekasan és simpliciter resolválja Kegyelmetek magát, miért cselekedte Kegyelmetek ezt? *Ha Kegyelmetek nem lutheránus, miért szimulál, mást szívében hívén s mást tanítván?!*»

A felháborodást Gergely pap próbálta lecsendesíteni, azzal mentvén magokat, hogy Kótai megveti őket, nem beszélget derekasan velök, tanításukat és vallásukat nem javallja és arra akarja őket erővel kényszeríteni, a mihez ők nem szoktak.

Tályai azonban megint elrontotta a dolgot, mert gúnyosan bírálat alá vette Kótai mai predikációját is: «Kótai uram nekem megbocsásson, de nem tudom, *attól van-é, hogy nem magyar Ő kegyelme, vagy mitől,* a miket predikációiban mond, arra én nem mehetek s nem vallom, a mint ma is monda: *Nincsen itt a Christus mint holt, de itt vagyon, mint élő.*».

A végeredmény az lett, hogy a két pap, esperese meghagyására hivatkozva, nem engedett. A bíró annyira kijött

sodrából, hogy ekkép fenyegette és szidalmazta őket: *«miért adtátok az ördögnek lelketeket, bestye k... a fiai, soha többé a kassai kathedrából nem predikáltok!»* Még ez sem használt semmit. Utóljára is úgy intézkedett a tanács, hogy a nyakasabb Tályait minden szolgálattól eltiltotta, a predikálással Bátorit bizta meg; az úrvacsora-osztáshoz pedig Kótai segítségére a német másodpapot, Scheibenbodent kérte ki a plebánostól.

Igy ment végbe ünnep másodnapján az isteni tisztelet, melynek végeztével ismét egybegyűltek a város atyái, maguk elibe híván mind a három papot. Először is Tályait és Bátorit szólították fel, mondják el megjegyzésüket a Kótai által végzett mai úrvacsora-osztásra. A két pap nem kifogásolta ugyan egyenesen Kótai eljárását, de a hármójok között ez alkalommal történt szóváltás nyilvánvalóvá tette, hogy nincsenek s nem is lesznek soha egy véleményen. János pap közben azt az indítványt vetette fel, hogy váltogatva osszszak az úrvacsoráját, egyszer Kótai valaki mással, másszor ő Gergely pappal; a tanács azonban rögtön ellene mondott, *«mert épen ez által jőne be és következnek, a mit el akarunk kerülni»*. Végre is eredmény nélkül oszlott el a gyülekezet, melyben a vicegenerális, Bornemisza János is jelen volt.

Kótai két nap mulva ismét visszament Balogra, és pedig azzal a határozott kijelentéssel, hogy ő a másik két pappal együtt való szolgálattól semmi jót nem remél, *«inkább mindennek békét hágy, el sem jő, hogysem övelek s kiváltképen János urammal szolgáljon»*.

A dolog új fordulatot vett, midőn ugyancsak ápril 11-én, valószínűleg a vicegenerális meghívására Kovásznai Imre szepsi-i pap és esperes, Nagy Pál nagyidai — azelőtt kassai — pap és még egy másik lelkész társaságában Kassára jött s itt úgy a vicegenerálist, mint a bírót felkeresvén, nyilatkozatával Tályait meglehetősen cserben hagyta.

Az esperes ugyanis a bíró előtt így nyilatkozott: *«Szerencsen gyűlésünk lévén, oda jöve János uram, senki nem*

is hívatta s utóljára előállva, panaszolkodni kezdte, hogy Kegyelmetek valami tót papot akar hozni, ő nem tudja kicsoda s micsoda vallású; mint s hogy leszen ő s mit cselekedjék? Mi a dologról discourálván, más instructióval nem bocsátók, hanem ezt mondtuk neki, hogy lássa elsőben mint s hogy leszen az állapot, vigyázzon és a mire mehet, tisztében hátra ne álljon, hanem szolgáljon inkább. De hogy mi azt hagytuk volna neki, a mit cselekedett, nem mi instructiónk s nem jól cselekedte. És noha eléggé bánkódunk miatta, de kérjük Kegyelmeteket propter evitandum aliquod majus periculum, *főképen az ellenkezők hogy ne kaczaghassanak*, ha lehet, a dolog amice complanáltassék.

Ezután a nyilatkozat után vesztett pöre lett Tályainak. A másnap (ápril 12) tartott városi gyűlés a papságtól «elbűcsúztatá». A küldöttségnek, mely e határozatot tudtára adta, ekképen felelt: «Én engedelmes vagyok az Ő kegyelmek akaratának s nem is neheztelem ebbeli izenetét Ő kegyelmeknek; de ha rostára vetném, jőne ki valami belőle; és ha tudtam volna, hogy így járok az esperest és Pál pap miá, in scriptis hoztam volna az instructiót; de ha így lőtt, nincs mit tennem. Pátrónusimnak ismerem én mindazonáltal Ő kegyelmeket, melyre igen kérem is Kegyelmeteket, mind fejenként».

A kálvinista polgárság felháborodott kedves papjának elbocsátása miatt. «Némely uraim között — mondja a bíró négy nap mulva — zöngedeznek csoda értelmek és sok, János és Gergely papot biztatván, elszakadásra indítván s imitt-amott sügván-bügván velők, Kótai uramat pedig egy vagy két ember papjának mondván s így gyalázzván titkon való gyűlésökben némelyikünket esküvések s hitek ellen; holott senki hire nélkül és concensusa nélkül vocatiót nem adtunk Kótai uramnak, de valamit cselekedtünk, communibus votis itt végeztük . . . Ha azért eféle csoda-, ellenkező, hamis és gyalázatos értelmeket s hireket hintő comperiáltatik, lássa Kegyelmetek, ha nem méltó-é, hogy mint a közönséges békességnek, csendességnek s egyességnek bontója, illendő

animadversiót incurraljon és megbüntettessék. Mi Vas Mihály urammal protestálunk, hogy ha kijön, kicsoda ezeknek a hireknek hintegetője, megemlékezzék Kegyelmetek róla, gondunk lészen reá, mert böcsületünkben jár.»

Forrongott tehát a város s Gergely pap, ki ez időben egymaga szolgált a magyar egyházban, heves predikációival csak olajat öntött a tűzre. A tanács nehezen ugyan, de tűrte, mert pap nélkül nem lehetett az egyház; azt azonban jól tudták, hogy Gergely papot sem tarthatják már soká. Keresetek is Eperjesen egy magyar káplánt, de sikertelenül.

Május 6-án végleg beköltözött Kótai Kassára s három nap mulva nagy ünnepélyességgel be is iktatták a főpredikátorságba. Gergely pap azonban nem sokat adott új főnökére. «Még csak annyi becsülete sem volt előtte, hogy vagy egyszer kikisérné avagy csak a templom ajtaján; az itt való szokásokról sem informálja Ő kegyelmét, sőt majd minden predikációjában scrupulust vét szemünkben» — méltatlankodik a bíró a május 18-iki városi gyűlésen, mely maga elébe hívatván Gergely papot, hosszasan igyekezett őt engedelmeségre bírni, de hiába. Gergely pap nem engedett «Csak egy czérnaszálra sem akarok eddig való vallásomtól s tanításomtól elmenni s eltávozni, hanem ezután is azt hiszem s azt vallom, a mit eddig, és a mire esküdtem, annak eleget teszek.»

E határozott nyilatkozatra az lett a felelet, hogy Báthorit is azonnal elbocsátotta a város, sőt még búcsúzó predikációt sem engedett neki, attól félván, hogy még jobban feltűzeli a különben is izgatott kedélyeket.

A városi hatóság erőszakos eljárása valóban nagy izgatottságot keltett úgy a közvetlenül érdekelt kálvinista polgárság, mint a környékbeli református papság és nemeség körében is. A két elbocsátott pap Kassán maradt, a mi természetesen csak növelte az elégedetlenséget. A városi főemberek belátták, hogy erőszakos eljárásukkal túl lőttek a czélon s nem lesz jó a dologból, ha nem engednek valamit eddigi merevségükből. Ehhez járult, hogy a magára maradt

Kótai nem győzte a dolgot, káplánt meg nem tudtak hirtelen kapni, bár közelben-távolban, még Dunántúl is egyaránt keresték. Szóval a tanács igen kényes helyzetbe jutott, miből úgy próbált kiszabadulni, hogy legalább Tályait visszaveszi hivatalába, ha ez valahogy Kótaival meg tudna egyezni.

A református egyházhatóság is beleavatkozott a dologba. A «Zemplén-, Torna-, Borsod- és Abaujmegyében levő papok gyülekezetinek nevében» június 20-án két esperes és négy pap jelent meg a bírónál, kérvén őt, hogy másnapra gyűjtse fel a községet, hogy az előtt adhassák elő követ-ségüket. A bíró házában erős vita fejlett ki a tanács tagjai és a papok között, melynek folyamán az utóbbiak nyíltan kimondták, hogy mivel a kassai lakosság egy része kálvinista, a dolgot másképen elintézni nem lehet, mint hogy ezek részére is tartson a város kálvinista papokat. A tanács azonban határozottan visszautasította e kérelmet. «Privilegiumunk szerint olyan papot tartunk, amineműt akarunk, abból senkitől semmit nem várunk, és az augustana confessionál külömb vallásokat introducálni nem akarunk; ha penig valaki eddig az helvetica confessiót tanította alattomban, sub specie augustanismi, nem jól cselekedte; legyen az ő lelke rajta, mi nem tudjuk.» A község felgyűjtésére nézve pedig időhöz nem kötött ígéretet nyert a követség a tanácstól.

A július 9-én tartott városi közgyűlésben ismét megkísérelték a Tályai Jánossal való megegyezést, ő azonban református egyházi felsősége beleegyezésétől tette függővé végleges elhatározását. Így megint be kellett hívni a református papokat, kiknek tekintélyes küldöttsége, négy esperes és négy más pap július 12-én meg is jelent Kassán s a következő napon ismét a tanácssal együtt tárgyalt, mivel azon kívánságukat, hogy a községet is felgyűjtsék, ismét nem teljesítette a tanács, mert attól félt, hogy a község kálvinista-érzelmű tagjai könnyen megzavarhatnák terveit.

A papokat a bíró ezen különös kérdéssel fogadta: «azt kívánjuk elsőben is tudni, Kegyelmetek mindnyájan

követek-é, követségben-é, avagy vizitálni, avagy miformán s kitől jöttek kegyelmetek és mi mellett?»

Kovácsnai, az abauji esperes így felelt: «Mindnyájan egy dologban jöttünk, és mi négyen az eklézsiáknak széniori lévén, gondot akarván viselni tisztünk szerint az eklézsiákra; nem mástól, hanem magunk dolgában jöttünk könyörögni Kegyelmetekhez, nem kívántatván levél sem, mivel az eklézsiáknak inspectori itt vagyunk, és levelet kitől kellett volna hoznunk, nem tudjuk, nem jövén mástól követségben; hanem mint atyák a fiakhoz magunk dolgát s nyavalyáját csendes szívvel exponálni Kegyelmeteknek; mely dolgot és kívánságunkat im in scriptis adjuk be Kegyelmeteknek.»

Átnyujtották tehát a tanácsnak a vitás ügyet teljesen megvilágító s álláspontjukat igazoló alapos emlékiratukat,¹ melynek végén ismét csak ez a kívánság állott: «Az religiának szabados exercitiumját kívánjuk Kegyelmetektől, ahhoz illendő és szükséges szállástartó helylyel, templommal és vallásunkon levő tanítónak Kassán való megmaradásával.»

Az emlékirat oly nagy hatással volt a tanács tagjaira, hogy bár azelőtt mindig ezt hangoztatták: «nekünk még a király sem adhat akaratumk ellenére papot», most annyira megijedtek a nyolcz kálvinista paptól, illetőleg ezek méltóságos hangú, alapos emlékiratától, hogy ellenük a vicegenerális, Bornemisza János tekintélyét hívták segítségül. Átküldték hozzá a papok emlékiratát, melynek egy pontja «az aranynál drágább békeséget» ajánlja és magasztalja. Ez ártatlan pontot Bornemisza igen ügyesen ellenük fordította, azt fogván a szegény papokra, hogy «rebelliót fundálnak, ami kiváltképen innen tetszik ki, hogy aranynál drágább békeséget emlegetnek, ha tudniillik cedálunk kívánságuknak, de ha nem, hát per consequens nem marad meg a békeség.»

Azonnal ment tehát a vicegenerális a bíró házához s ott a papok és a tanács előtt így nyilatkozott: «Nagy szívem

¹ Egész terjedelemben közlöm a Melléklet II. sz. a.

Tájdalmával láttam s olvastam ezt az írást; ha Ő kegyelmek könyörgeni akarnak, nem így és nem most, hanem akkor kellett volna, míg az controversiába még be nem bocsátkoztanak; de itt nem könyörgenek, hanem valamit s nagyot moveálni akarnak, kire énnekem gondomnak kell lenni, mely dolog nem Kegyelmeteket (a tanácsot), hanem az én Kegyelm-es uramat (a királyt) illeti.»

A papok belátták, hogy a kassaiaknál nincs meg a szándék a dolog méltányos elintézésére, sőt legjobb szándékú fellépésüket rosszhiszeműleg félremagyarázzák. Komoly hangon protestáltak tehát ez eljárás ellen, kijelentvén, hogy ők megtették kötelességüket s így a felelősséget a következőkért teljesen a kassaiakra hárítják. A következő nap azonban még Kassán maradtak, hogy Tályai ügyének végleges eldőlését bevárják.

Tályait ugyanis, mint fentebb említettük, még mindig szerette volna visszanyerni a tanács. Ő a dolgot esperese s paptársai beleegyezésétől tette függővé. Ezek azonban, megbosszankodván a kassaiak eljárásán, szintén sarkukra állottak s valamint azok a vicegenerálisra és a királyra hivatkoztak oly dologban, a mit magok is elintézhettek volna: az esperes is azt mondá, hogy nem neki esküdött meg Tályai János, hanem «az egész generális gyülekezetnek» vagyis az egész papi testületnek s így ő maga nem mentheti fel esküje alól. Ekképen csakugyan az lett az eredmény, a mivel a városi jegyző a július 14-iki gyűlés történetét bezárta: «et sic ex nihilo nihil».

A városi hatóság nem elégedett meg a református papok rideg elutasításával s Tályai végleges elejtésével, hanem még ugyanezen ülésében, a városi jegyző előadása szerint egy szívvel-lélekkel az ágostai hitvallás és a külső egyházi egység fentartása mellett nyilatkozott. «Az minthogy ekképig az igaz augustana confessió vigeált itt, azután is azt valljuk, oltalmazzuk egy szívvel-lélekkel; a mellett, ha kívántatik, meg is halunk. Azért senki itt minekünk ne praescribáljon s ne igazgasson más religió bebocsátásának

kivánságával. A jó papok maradjanak magoknak, mert mi semmire nem accordálunk.»

E határozattal a békés kiegyenlítés útja végképen belet vágva; újra megkezdődött az a sajnos belviszály, mely ismét évek hosszú során át dult Kassa város lutheránus hatósága és a kálvinista polgárság között, végtelen hátrányára a protestántizmus ügyének s nagy előnyére a r. katolikus egyháznak, melynek vezérférfiai örömmel látták mindinkább közeledni az időt, midőn a két viszálykodó testvér egyenes felhasználásával visszanyerhetik a városban uralmukat.

Az 1635. év második felében megint sikertelenül keresett a tanács Kótai mellé magyar papot. A szepes-szentgyörgyi nem vált be; Gönczi Mihály aranyos-megyesi papot, ki földesurának haragja elől futott, elfogadta volna a tanács, de ennek meg az ágostai hitvallás nem tetszett s bár egy darab ideig hitegette a tanácsot, nem jött vissza; bizonyára másutt lelt alkalmazást. Dunántúlról szintén ígérkezett egy, de ez is «megtréfállotta a tanácsot». Így Kótai tovább, mint egy éven át maga végezte három pap dolgát, a hogy tudta: sokszor betegeskedett is, panasz panaszra jött ellene, hogy «nem hallják szavát, mert erőtelen». Csakis az 1636. év közepén kaptak mellé egy papot, Csepregi Ürgési Imrét: ugyanez év szeptemberében pedig «az Úr Isten mintegy üstökön fogva hozott és mutatott még egy lelki tanítót». Sárosi Bálintot;¹ ezek aztán hosszabb ideig szolgálták a várost és a magyar egyházat.

A lelkitanítóknak tehát nem volt már hiány, más baj adott a nemes tanácsnak sok gondot. Nemcsak a kálvinista polgárság zúgott és forrongott folyton az elnyomatás miatt, de magában a «tiszteletes tanácsban» is felütötte fejét a pártoskodás. 1636. húsvét napján (márczius 23) ugyanis az a hallatlan eset történt, hogy az egyik szenátor, Váradi Pál

¹ Sárosi igen kedves papjok lett a kassaiaknak. 1643. májusában «véniát kér, hogy az pöstyéni bányába (fürdőbe) mehessen és úti-költséget is. Elbocsátjuk Ő kegyelmét és úti-költségre is 25 forintot rendelünk és a pinczetokját is megtöltetjük jó borral».

is Bárczára ment ki ünnepelni, hogy kenyérrel részesülhessen az úrvacsorában. A tanács egyenesen esküszegéssel és veszedelmes példaadással vádolta e miatt Váradit, «ki miatt az respublicának rettenetes kára következik». Igen figyelemre méltó Váradi ezen védekezése: «Tudja Kegyelmetek, *hogy az itt való emberek majd mind alföldiek s azért mennek ki, mert kenyérhez szoktak*, a mint én is, noha az ostyát is nem difficultálok, ha olyan értelemmel adnák, mint az kenyeret. De én csak egyet sem hívtam; ők, ha én ki nem mentem volna is, csak oda mentek volna; nem is tudtam, hogy a kik kimentek volt, kimennek.» A tanács meghagyta ugyan Váradit a szenátorságban, de szigorúan megintette, hogy ezt többé ne cselekedje s a választott község elé egyelőre nem bocsátotta a dolgot, mert «csoda dolog következne belőle». A választott község azonban ennek daczára, az 1637. év elején a következő kemény határozatot hozta: «Tetszett az N. Kösségnek, hogy az egyházi ceremoniakról in Anno 1635. Art. 4. et 1636. Art. 3. megtartassanak, és valaki az ellen cselekszik, végére menjen Biró Uram az N. Tanácscsal, s azt comperta rei veritate, *minden személy-válogatás nélkül, tanácsbelit szintén úgy, mint kösségbelit, illendő büntetéssel, úgy mint tisztének tőle elvételével és degradációval megbüntesse* s fel se hivatassék az curiára. Az egész concivisséget pedig bizza az N. Kösség az N. Tanácsnak is moderata animadversiójára.»

Azonban minden kemény határozat hiába volt; a veszekedések egyre tartottak; az egész város egyebet sem csinált, csak hitet igazított, a vallás dolgait hánytá-vetette. 1637. ápril 21-én a tanács és választott község megint kénytelen a következő határozatot hozni:

«Az disputátorokrul, kik az religió dolgát városunkban annyira forgatják, hogy csak két vagy három ember valahol összegyűl, varga, csizmadia és akármilyen emberek is, kikre úgy, mint reánk is, az religió dolga nem bízott, mindjárást csak az religió dolgát forgatják, egymást káromolják annyira, hogy nemcsak magok vesznek gyakorta össze, de városunk-

nak is nem kevés kárt tesznek vele, az kit kevés ember tud meggondolni. Azért minden céhmestereket hívasson Biró Uram magához, és meghagyja nekik, hogy szólítsák meg céhbeli társaikat, kiki légyen el aféle botránkozásra való disputatiók nélkül. Egyéb rendeket is aszerint szólítson meg Biró Uram, kik ha nem accomodálják magokat, és még annál is inkább elmennek az emberek, kiből más is következhetik csak könnyen, méltó animadversió legyen rajtok.»

Intés, fenyegetés, büntetés mind hiába volt. A vallási viták mind nagyobb hullámokat vertek, sőt az utcákról és házakból már a templomba is becsaptak.

Abaujvármegye túlnyomólag kálvinista nemessége nem nézhette «hivalkodó szemmel» kassai hitsorsosainak elnyomatását. Alkalmat keresett, hogy közbevetesse magát érdekekben. Egyéb elintézetlen ügyei is voltak a várossal, melylyel már évek óta különben is nem a legjobb viszonyban állott.

A megye legelső fellépése 1639. január 24. történt. Szemere Pál és Vezsenyi István, mint megyei küldöttek felkeresték a kassai bírót s így adták elő követtségüket: «Sok bizonyos és számos esztendőktől fogván igyekeztenek azon az romano-catholicusok, hogy azok, az kik evangelicusoknak neveztetnek, ha különben nem is, de a magok között támadandó gyűlölség által egybeháborítódnának; de Istennek kegyelmességéből még ekkédiglen derekas háborúságra való ok az evangelicusok között, úgymint az augustana és helvetica confessión levők között elszenvedhetetlenképen nem támadott. Hanem nem régiben az nemes vármegyének úgy esett értésére, hogy az kegyelmetek predikatori, kiváltképen Kótai Uram, predikálásában az helvetica confessión levőknek, az kik itt az városban vagynak, szivők fájdalomra való szokat szokott ejteni, melyhez képest az nemes vármegye kéreti Kegyelmeteket, Ő kegyelme predikálásában tartson oly módot, hogy az közönséges szeretet mind a két valláson levők között maradjon meg és semmi háborúságra való ok ne adattassék.»

A tanács felelete következőleg hangzott: «Semmit még ekkédiglen afélet noha az N. Tanács eszében nem vett, mindazonáltal lészen admonitiója, hogy az controversián kívül ne menjenek, értelmeket módjával magyarázván. Csakhogy az helvetica confessiön levő tanítók is admoneáltassanak és így mind az két részről az igaz szeretet felbomolhatatlan lesz közöttünk.»

Az igaz szeretet azonban csak ígéret maradt, tettekben az ellenkezője nyilvánult. A következő év (1640.) júliusában Tolnai István, pataki református pap, ismerőseit látogatni Kassán járt. Váradi Péter, mint régi jó ismerősét megkérte, hogy házánál «maga és házanépe épülésére egy kis vigasztalást tenne az Istennek könyvéből». Tolnai engedett a kérésnek s július 15. (péntek) délután Váradi házánál istenitiszteletet tartott. Másnap a tanács már megidézte és szigorúan megintette Váradit *a város szabadságának megsrontásáért!*

Az ilyen erőszakos eljárás egyelőre mégis megrettentette a kálvinista lakosságot, úgy hogy csaknem két éven át, zúgolódva bár, de minden ellenállás nélkül tűrte az elnyomatást. Az 1642. év végén azonban ismét olyan erőszakosságot követett el a városi hatóság, a mely nagyban felzaklatta a kedélyeket s igen széles körben magára fordította a figyelmet. Váradi Pál szenátor, ugyanaz, kit hat évvel ezelőtt a Bárczára való kimenetelért olyan keményen megfenyegettek, s kinek azóta is folyvást sokat kellett elnyelnie kálvinistaságáért, sőt bizonyára többször keményen összeszólkozott e miatt társaival, 1642. november 23-án a bíróhoz intézett levelében a tanácsosságról és a harminczad feletti felügyeletről lemondott. A két nap múlva tartott városi közgyűlés úgy találta, hogy «Ő kegyelme intempestive, esztendőnek előtte, számot tisztéről nem adván, nem az N. Kösségtől, sem oly méltó böcsüllettel, az szokott helyen búcsúzott volna, csak mera contumacia ductus és az N. Városnak örökké való kisebbségére cselekedte.» Maga elébe idézte tehát a közgyűlés Váradit s midőn ez, betegségével mentegetőzve,

négyszeri izenetre sem jött fel, erőszakkal hozatták fel a tanácsházra. Itt aztán előadta, hogy nem daczból vagy makacsságból mondott le tisztéről, hanem betegsége, feles jósága s azon körülmény miatt, hogy *«csak maga lévén a maga hitin a n. tanácsban, sokszor sérelmes szívvel értette holmi végzését a n. tanácsnak»*. Különben, ha úgy parancsolja a nemes község, tovább is szívesen megtartja hivatalát. A tanács és község azonban semmit sem adott a mentegetőzésre s Váradit azonnal elzáratta. Egy egész esztendeig folyt a Váradi pöre, melybe nemcsak a megye — nemes ember lévén Váradi, — hanem a nádor, sőt maga a király is beleszóltak s Váradi személyes ügye mellett a nemesi kiváltságoknak Kassa város részéről történt megsértése s a kálvinisták elnyomtatása is többször szóba került. Váradit később kezességre — akkor óriási összeg, 12,000 forint mellett — kibocsátották ugyan a börtönből, de proscríbálták, vagyis városi vagyonát lefoglalták s magát a városból kitiltották. Idővel (1643. október 8.) visszavonta a város a proscriptiót is, de oly feltétel alatt, ha Váradi kötelezi magát, hogy a város szabadsága s *ceremoniája* ellen sem maga nem tesz, sem más által semmit nem tétet s e mellett «emlékezetre a maga költségén épített egy új bástyát».

E nevezetes pör folyamán egymást váltották fel az izgalmas jelenetek. 1643. május 13. jókor reggel jelenti a bíró a tanácsházon, hogy az alispán, többedmagával a mai napon a városba jó; mi czélból, biztosan nem tudni, de valószínű, hogy vagy egy kálvinista papot akar erővel behelyezni s egy magánházat templommá alakítani, vagy pedig a Váradi-pörben akarnak a város nagy gyalázatjára vizsgálatot tartani. E jelentésre a tanács és község határozottan kimondta hogy «egyiket sem engedjük s ha a megyeiek szándékuktól szép szóra el nem állanak, *fegyveres kézzel is megoltalmazzuk régi szabadságunkat és kiváltságainkat.*» A halálra szánt lelkesedést ezúttal vaklármá idézte elő; a megyei küldöttség Bornemisza vicegenerálishoz jött bizonyos

legelő-földek tárgyában értekezni.¹ A kassaiak nagy izgatottsága azonban nyilván mutatja a helyzet feszült voltát. Két hónap múlva (július 16) már azt jelenti a bíró, hogy a vármegye *«a Váradi Pál és a religio dolgát láttatik immár letenni»*.

De nemcsak a kálvinisták, hanem azon kevés számú r. katolikusok is érezték a város vaskezelét, kik gróf Forgács Ádám generális környezetében és védelme alatt nagyobbára az ő lakásán, az ú. n. királyi házban (domus regia) éltek s ennek kápolnájában² tartották isteni tiszteleteiket.

Egyik királyi tisztviselő azon kéréssel fordult 1643. június 3-án a tanácshoz, engedje meg a r. katolikusoknak, hogy úrnapi processiójukkal a palotából kijöhessenek s a főutcát végig jár hassák. A tanács határozottan megtagadta a kérés teljesítését, mivel *«e városban semmi újítást meg nem engedhet, különösen míg a vallás dolga függőben van, mivel annak elintézése a legközelebbi országgyűlésre halasztatott»*.

Ekkép tagadta meg a tanács Kassa városában a szabad vallásgyakorlat magasztos elvét, melyért követői az 1637/8. és 1642. évi pozsonyi országgyűléseken a protestáns ren-

¹ Korponai: Abaujmegye monographiája. II. 419. l.

² E királyi ház (domus regia, palota, udvar) a város főutcáján azon helyen állott, hol most a praemontreiek (eredetileg a jezsuiták) temploma és rendháza áll. E királyi házban lakott a felsőmagyarországi generális, mint *«a király képe»*; Bethlen és I. Rákóczy György uralma idejében pedig magok a fejedelmek, illetőleg az ő általuk itt hagyott helytartók vagy kapitányok. Ez épületben volt egy kápolna (sacellum regium), mely a r. kath. generálisok idejében az ő vallásuk szerinti isteni tisztelet céljaira szolgált; Bethlen idejében protestáns kápolnává szentelte Alvinczi Péter. (Lásd: Szabó Károly: Régi m. könyvtár. I. 547. sz.) I. Rákóczy György uralma alatt pedig (1644—48) a református udvari egyház (aulica ecclesia) tartotta itt isteni tiszteleteit. A legelső református isteni tisztelet tehát Kassán azon hely közvetlen közelében volt, hol ma a református templom áll. A királyi házat III. Ferdinánd adta a jezsuitáknak, 1654. december 29-én, hogy ott templomot, rendházat és kollégiumot emelhessenek. A templom Báthory Zsófia költségén épült, ki itt is van eltemetve.

dekkal egyetértve oly lelkesen küzdöttek; így nyomta el Kassa városa saját kebelében a testvér protestáns felekezetet, mialatt az egész ország hangzott a protestánsok üldöztetése miatti panaszoktól. Igaz, a kassai tanács is fájdalommal látta az országban egymásra halmozódó alkotmány-sértéseket és erőszakosságokat s a többi felvidéki városokkal együtt szintén az erdélyi fejedelemtől I. Rákóczy Györgytől várta az ország siralmas állapotának orvoslását s követveivel és leveleivel több ízben is felkereste a gyulafehérvári udvart; azonban midőn Rákóczy 1644. február 2-án hadserege élén csakugyan megindult, hogy a haza és protestáns hitfelei elrablott szabadságát fegyverrel állítsa vissza: Kassa város tanácsa nem fogadta őt azzal a zavartalan örömmel és feltétlen bizodalommal, a mely ekkor az ország rendjeinek legnagyobb részét eltöltötte.

Kassa városa örömmel üdvözölte Rákóczyban a szabadsághóst, de félt a hitbuzgó kálvinista fejedelemtől; a kassai reformátusok viszont túlárado örömmel fogadták Rákóczy fellépését, mert bizton hitték, sőt tudták, hogy a hosszas elnyomatás után a jobb jövő felderültét jelentik a fejedelem diadalmasan közeledő zászlói.

IV.

A város helyzete I. Rákóczy György közeledésekor. A fejedelem, mint Kassa ura és az itteni református egyház megalapítója. Az első református isteni tisztelet. Az udvari egyház. Az első országos törvény a kassai reformátusok érdekében. A város ellenállása. (1644—1648.)

Nehéz napok következtek Kassa város «böles és körültekintő» tanácsára. A városban gróf Forgács Ádám generális vezérlete alatt királyi őrség; a fejedelem pedig napról napra közeledik. Elöl tűz, hátul víz

Február 23-án már a kassaujfalusi hegyeken voltak Rákóczy előcsapatai; «generális uram hatszor vagy hétszer hozzájuk is lőtt a kovácsutczai bástyáról». Másnap Rákóczy Zsigmond, Kornis és Haller vezérlete alatt a derekhad is megérkezett. A vezérek alkudozásra szolták a generálist és bírót; február 25-én ki is mentek a kassaiak a Hernád nagy hídjának innenső végére, a fejedelem emberei pedig a túlsó végen állottak s kívánták a város feladását. A tanács emberei egyelőre nem adtak határozott választ, hanem három követséget is küldtek a fejedelemhez.¹ Ez alatt egymásután jöttek a tanácshoz a levelek. Egyfelől Rákóczy fejedelemtől,² ki a város feladását kívánta, másfelől gróf Forgács generálistól, Lippay érsektől, Esterházy nádortól és magától III. Fer-

¹ Február 26. Sárospatakra, márczius 3. és 5. Nagyidára.

² Kálló, február 17.

dinánd királytól,¹ kik viszont az ellenállást és a király hűségében való megmaradást sürgették. A tanács habozik, a fejedelem elébe nehéz feltételeket szab, a melyekből azonban mindinkább enged, a mint Rákóczy keményebben fogja a dolgot. Végre márczius 7-én elhatározzák a város feladását. A generális indulatba jő s fenyegetőzik: «Nincs mit tenni; adjon Isten előtt számot a bestye lélek k . . . a fia, valaki ennek oka; de lészen még oly idő, hogy az én Kegyelmes Uram (t. i. a király) talpra állván, amikor Kassa városának kőfalai s lakosi minden exceptió nélkül, senkinek személyét nem nézván, megromlanak és semmivé tétetnek», — de már hiába minden! Jön Bethlen Ferencz a fejedelem nevével, szóval is felhíni a várost a hódolásra. A tanács lázas sietőséggel állapítja meg a Rákóczy elébe terjesztendő feltételeket. Ezek harmadik pontja a vallás ügyében ekképen szól:

«Hogy ezen Kassa városát minden szabadságiban, törvénytételre való hatalmában, régi szép szokásiban, privilegiumaiban, városunkban, hostátinkban, jószáginkban és akár mely territoriumokban való haszonkeresésében semmi úttal afélélekben nem turbal és nem impediál. Ez aránt pedig értesenek az jus patronatusság, az három náción levő egyházi szolgálknak hivataljok, parochialis jövedelmek, templomainkban való isteni szolgálatok s az *invariata augustana religiónak is*, amint eddig, úgy ennek utánna is szabadosan való publicum exercitiumja».

Rákóczy igen alaposan lehetett értesülve a kassai dolgokról, mert azonnal átlátott a szitán s márczius 9-én küldött válaszában határozottan követelte, hogy a feltételekben ne «*invariata*», hanem «*pura*» augustana confessio említessék. A tanács viszont nagyon jól tudta e két ártatlan szó nagy jelentőségét, az «*invariata*» biztosítja a lutheránizmus kizárólagos uralmát továbbra is, míg a «*pura*» tág köpenyege alatt a kálvinizmus is helyet találhat, s bár a papság semmiképen nem akarta az «*invariata*» engedni, a kényszerhelyzet

¹ A király, nádor és érsek levelei Bécsben keltek, febr. 22—24.

miatt beleegyezett a tanács Rákóczy kívánatába, azon megjegyzéssel mégis, hogy *a két jelzöt egyértelműnek vesszi*. Rákóczy egyúttal azt is megizente a tanácsnak, hogy Kassán a királyi házban állandó udvari papot akar tartani. A tanács megint nagyon jól tudta, hogy a fejedelem ezen méltányos és ártatlan kívánságának teljesítéséből csakhamar a kálvinista pap állandósítása s a református egyház megalapítása nőheti ki magát, azért a következő terjedelmes feleletet adta e kívánsalomra:

«A mi a három religiónak exercitiomját illeti, közönségesen az Nemes Tanács, Firmender és Öreg Uraimékkal (a centumvirekkel) együtt ebben alkudtunk meg, hogy itt az mostani hivatalos papokon kívül többet ne tartsanak, ezért:

1. Mivel az jus patronatusság az régi szent királyoktul nekünk adattatott és csak azok lehetnek az nemes város papjai, kiket az város colectivo nomine hívott, melyről sok szép régi privilegiumok extálnak és azoknak confirmációjok; melyek régi usussal is roboráltattak.

2. Ezen quaestio felől levén vetekedések a boldog emlékezetű I. Ferdinánd koronás király Urunk idejében, mind ő, mind Maximilianus az öt szabad városnak egyenlőképen tulajdon csak invariata augustana confessionának publica professióját engedte meg és azzal az szabadsággal ez mai napig is éltünk; excepto eo, amikor ő felségek idejében magok itt lévén, az udvarban udvari predikátorjokkal is predikáltattak.

3. Lehetetlen dolog mégis továbbá, hogy mi az több szentegyházakon kívül civilis házakból templomot csináltassunk; elég keserves az is, hogy az jó emlékezetű Bethlen Gábor fejedelem egy civilis házunkat elfoglalván, az maga akkori házához ragasztotta; accedál az is hozzá, szintén azzal ijjeszgettenek bennünket, hogy ha mi meghajlunk, mindjárt az religióban változás következik, és megértvén ezt az odafel való nagy emberek is, örökké való gyalázatunkra következik, melyre mi semmiképen nem mehetünk; hanem az ő nagysága méltóságos személye szerint való praesentiajá-

ban, az mint Bocskai és Bethlen fejedelmek idejében volt, méltóztassék azzal megelégedni, hogy az maga udvari predikátorjával az Ő nagysága Nagyságos házában predikáltatni és az kinek kedve leszen hozzá, az predikációra reámenni; azonkívül pedig békét hagyna az hiteknek vizsgálásának, az ki nálunk sohasem volt; minden evangelicus három nátió levő járjon kiki maga predikátora órájára és predikációjára. Hasonlóképen az mi az pápista rendet illeti, mi soha Ő kegyelmeknek, sem másoknak, civilis házakból templomokat nem csinálhatunk, hanem az mint az régi fejedelmek idejében volt, ahhoz accommodálják magokat.»

Rákóczy, úgy látszik, megunta már a hosszas alkudozást s bizonyosan úgy gondolkozhatott, hogy csak legyen bent egyszer Kassán, majd azt teheti, a mit akar; azért nem is tett megjegyzéseket a tanács feleletére, sőt márczius 10-én arra is kötelezte magát, hogy «az udvarban állandóan nem tart kálvinista papot, hanem csak akkor predikáltat, mikor vagy maga, vagy felesége, vagy fia a városban lesznek; itt benn leendő kapitánya azonban, mikor kommunikálni akar, szabadon hívathat kívülről predikátort».

Ez ígérettel meg lett nyugtatva a tanács s ténynye vált a város feladása. Márczius 11-én bejöttek Ő nagysága szállásosztói; másnap pedig nagy kísérettel maga a fejedelem is bevonult Kassára, a felső kapuban a papság által ékes beszéddel üdvözöltetvén.¹

A fejedelem, mint most már Kassa ura, csakhamar elhelyezkedett a királyi házban, hol két nap mulva gazdagon

¹ A városi jegyzőkönyv szerint délelőtt 10 és 11 óra közt vonult be a fejedelem Kassára; Bánfi György naplója szerint (Erdélyi tört. adatok. IV. 121. lap) ebéd után; maga Rákóczy azt írja feleségének (Szilágyi Sándor: A két Rákóczy György családi levelezései, 131. l.), hogy délest 2 órakor mentek be Kassára. A két adatot úgy lehet összeegyeztetni, hogy az egész bevonulás 10 órától 2 óráig tartott. Rákóczy a bevonulás után örömet lövetett s egy 10 fontos lövészerszám a kilencedik lövésen kettő szakada, de embert halálosan nem sértett.

megvendéglé a kassai tanácsot.¹ Első terve szerint csakis pár napig akart Kassán maradni s a húsvéti szent ünnepeket (márczius 27., 28.) Patakon akarta megülni. Később megváltoztatta szándékát s bizonyára református hitfelei kértére az ünnepeken át is Kassán maradt, hogy a húsvét első napján tartott legelső isteni tisztelet által mintegy megalapítsa a kassai református egyházat.

A vallását és egyházát szívvel-lélekkel szerető fejedelem örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy kassai hitfeleinek óhajtása szerint, jelenlétével védje és diszesítse az úrvacsorával egybekötött legelső isteni tiszteletet, melyen is, ünnep első napján a királyi ház kápolnájában, a fejedelem tábori papja, a későbbi erdélyi püspök, Csulai György végezte az isteni szolgálatot.

Leirhatatlan örvendezéssel ülték meg a feltámadás nagy napját a kassai reformátusok: ez a nap: 1644. márczius 27. egyházuk születésének napja is volt.² A kegyes fejedelem, hogy még inkább növelje örömüket, előző napon gazdagon aranyozott két ezüst kannát és egy tányérkát³ ajándékozott

¹ «Az örményesi szőlő bora jól viseli magát, s megártott volt az gyalog kapitánynak; én is ma ebéden vendéglém meg az itt való tanácsot, bizony jól is lakának s egy-egy kupával is ajándékozáam meg őket. Tizenegyen voltak, mivel az bíró beteg.» (Rákóczy levele feleségéhez. Szilágyi i. m. 132. lap.)

² A folyó 1894. év húsvét első napján, mely márczius 25-ére esik, éppen 250 éves fennállását ünnepli meg a kassai református egyház.

³ A nagyobbik kanna magassága, a fedél gombjával együtt 28 cm., a kisebbiké 21 cm., a tányér átmérője 22 cm., ebből a karima 4 cm. 5 mm. Mindhárom darabon rajta van úgy a Rákóczy, mint a Lorántfy czimer.

A nagyobbik kanna felirata: MARC: 14: 24. HOC (HIC helyett) EST SANGVIS MEVS NOVI ILLIVS FEDERIS QVI PRO MVLTIS EFFVNDETVR. * ILLVST. CELS. TRANÑÆ PRINCEPS GEOR. RAKOCI OBTVLIT IN VSVM SACRAE COENÆ ECCĹAE REFORMATAE CASSOVIEN. ANNO CHRI. 1644. DIE 26 MARTI.

A kisebbik kanna felirata: IOH: 6: 35. QVI CREDIT IN ME NON SITIET VNQVAM* ILLVST..... mint az előbbinél.

«*a kassai református egyház részére*», melyekből az ajándékozó vette legelőször magához a szent jegyeket.¹ Ezen úrasztali készletet, mint megalakulásának drága emlékét, harmadfél száz év letelte után, ma is hálás kegyelettel őrzi a kassai református egyház.

A fejedelem ajándéka nyilván tanuskodik azon határozott szándékáról, hogy Kassán a református egyházat ne csak megalapítsa, hanem megerősítse és fenn is tartsa. Egyelőre ugyan csak mint «udvari eklézsia» állhatott fenn az egyház s papja, mint «udvari predikátor» csakis a királyi ház kerítésén belől működhetett, de ez is rendkívüli nyeremény volt a reformátusokra nézve. «Vagyon immár hely Kassa városában, hol félelem nélkül, maguk módja szerint imádhadják a nagy Istent». A jóságos fejedelem minden tekintetben gondoskodik róluk, még vallásos könyveket is hozat részükre, hogy hitökben annál inkább megerősítse őket.²

Az ünnepek elteltével, márczius 30-án indult tovább Kassáról a fejedelem. Előző napon búcsúisztelgésen volt nála a tanács, mely alkalommal, a városi jegyzőkönyv szerint, «sok rendbeli kegyelmességének ajánlása után arra obligálta magát az fejedelem, hogy noha állandó predikátort

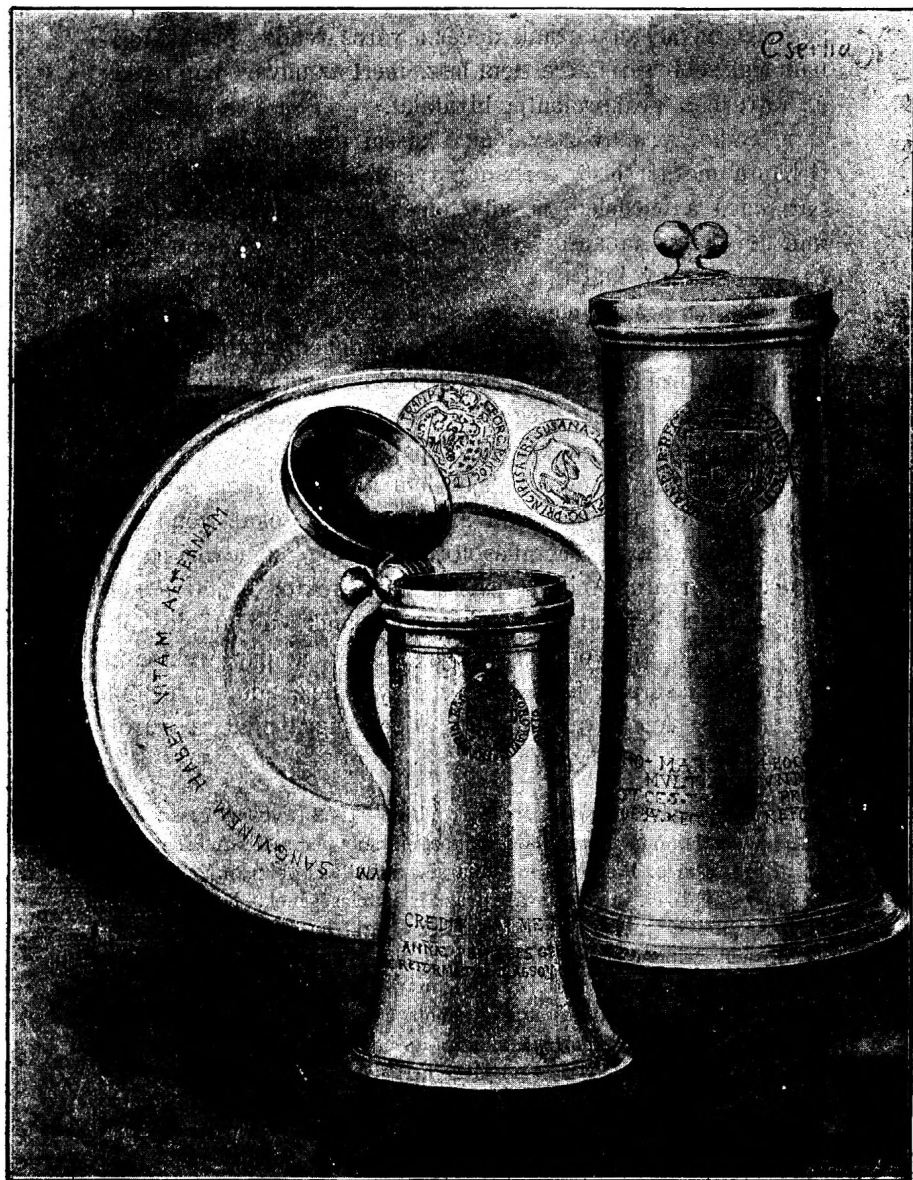
A tányér felső szélén: IOH: 6: 54. QVI EDIT MEAM CARNEM ET BIBIT MEVM SANGVINEM HABET VITAM AETERNAM.

A tányér alsó szélén: ILLVST.... mint a másik kettőnél.

A nagyobbik kanna súlya 1135 gramm, a kisebbiké 690 gramm, a tányérkéé 280 gramm; a három darabé összesen 2105 gramm, mely súly a mai viszonyok közt 180—200 forint anyag- és munkaértéknek felel meg.

¹ A fejedelem élt az communióval, az városi rendek közül is sokan. (Bánfi György naplója. Erd. tört. adatok IV. kötet 121. l.)

² «Az mely könyvet az úrvacsorájáról kinyomattunk — írja a fejedelem márczius 26-án György fiának — abban is küldj vagy 100 exemplárt, Calvinus Institutióját is magyarul küldj egyet». (Szilágyi Sándor i. m. 136. l.) A fejedelem által kinyomatott munka Pathai István «Az sacramentumokról közönségesen és kiváltképen az úrvacsorájáról való könyvetské»-jének Gyulafehérvárott 1643. megjelent kiadása. (Szabó K. Régi magyar kvtár I: 740. szám.)

I. Rákóczy György fejedelem ajándéka a kassai ref. egyház részére.
1644. márczius 26.

akar az udvarban tartani, de ez a város rendes predikátorinak legkisebb sérelmére nem lesz, mert az udvari pap csakis az udvarban gyakorolhatja hivatalát.»

Rákóczy eltávoztával az ő kassai helytartójára, Reöthy Orbánra maradt első sorban a református egyház védelme. bár maga a fejedelem is, követei és levelei által több ízben inté a kassai tanácsot az új egyház iránti türelemre, de egyelőre bizony hiába.

Mindjárt ápril elején azzal a kívánsággal léptek fel a fejedelem emberei, hogy a tanács rendeljen az udvari predikátornak szállást. A tanács kereken megtagadta e kívánság teljesítését, sőt még abba sem akart beleegyezni, hogy az udvarban lakjék a kálvinista pap, «jobb lesz — mondák — ha Bárczán, és nem a fejedelem házában lészen residentiaja.» Reöthy Orbán uram azonban nem sokat gondolt a tanács kívánatával, beszállásolta a palotába az udvari papot, Regéczi Horváth Andrást; nemsokára rektor is jött a kálvinista tanulók oktatására, kiket a kassaiak «udvari deákoknak» hívtak. Nagyon természetes, hogy a pap, rektor és deákok tartására a fejedelem és kegyes neje adták a legtöbb segítséget.¹ Az udvari deákok, épen úgy, mint a városi

¹ Regéczi H. András tíz évig (1644–1653.) volt a kassai egyház papja; honnan Sátoralja-Ujhelybe, innen pedig Kis-Azarba ment és itt is halt meg. Rektort is mihamarabb állítottak mellé, mert Rákóczy György már 1644. augusztusában azt írja feleségének, hogy «Kassán egy akadémikus mestert akar tartani, ki által, ha magát jól fogja viselni, nagy előmenetele lenne itt az Isten tisztességének.» (Levelezés 229 l.) A következő (1645.) évben már «egy tudós ifjú kántort» is küldött a fejedelem, ki egyúttal a schola correctora volt. Az iskolában tíz alumnust tartott Rákóczy, kiknek «mindennapi praebenda cipójuk mindenik személyre 4—4 cipó járt, heti pénzek húsz minden hétre 20—20 pénz, ruházatjokra esztendeig 10—10 forint». (Szilágyi Sándor: I. Rákóczy György, 402 lap.) Az udvari scholának eddig öt tanítóját ismerem, úgymint 1. Verestói M. Pál az 1644-től 1647-ig terjedő évek valamelyikében. 2. Iratosi Mihály 1645—46. Kassáról Ujlakra ment papnak. «Az nagyságod itt való udvari scholájából is az fő scholamestert. Iratosi Mihály uramat az ecclesia rendeléséből vitték pra-

(lutheránus) iskola tanulói, egyes alkalmakkor, főképp ünnepek előtt, szintén felkeresték a városban lakó hitsorsosaikat, hogy tőlük segílyt nyerjenek; de ez úgynevezett «recordatiót» a városi tanács folyton tiltotta és több ízben erőszakkal is megakadályozta.

De nemcsak a szegény deákokkal, hanem a hatalmas kapitánnyal, sőt magával a fejedelemmel szemben is mereven ragaszkodott a tanács képzelt jogaihoz. A fejedelem pedig, kinek nagyon szívéen feküdt Kassa megtartása, egyelőre őrizkedett keményebb eszközökhöz nyúlni s több ízben

dikátorságra az garani jószágban Ujlakra, de abból kegyelmes Uram semmi fogyatkozása nincsen az nagyságod itt való udvari scholájának, mert az másik mester, az kit Patakról kihozattunk, igen jó tudós ifjú ember, jó praedikátor is, szintén beérjük vele, szintén elégséges is egy scholamester ide; nem kell kettő, ne legyen egyenetlenség köztök, az mint elkezdődött volt. Ha penig nagyságod, kegyelmes Uram, ez esztendőben is akarna alumnusokat oda fel az academiákban küldeni, nagyságod kegyelmesen emlékezzék meg az itt való scholamesteréről és az többi között egyiket ezt is, kinek neve Eöry Bálint, méltóztassék Nagyságod felküldetni és promoteálni, mert bizony ez érdemes rá.» (Szemere Pál levele a fejedelemhez, Kassa, 1646. febr. 27. Eredetije a kir. kamarai levéltárban.) 3. Eöry Bálint 1645–46. ~~con~~rector, kántor, kit a kassaiak igen szerettek, mert jeles tanító és jó predikáló volt. Előtte már szolgált egy kántor, meglehet, épen Verestői. 4. Czeglédi István, ki Regéczi után kassai pappá lett, rektor volt az 1647–8. évben. 5. Komáromi Csipkés György, a nagynevű bibliafordító, rektor volt 1649–50. A közbeeső 1648–9. évben szolgált kántorról pedig annyit tudunk, hogy egy vétkes nőszemélyvel találtatván, a kassai tanács mindkettőjüket börtönbe záratta. A pap és rektor fizetéséről a legelső adatunk 1650. elejéről van, a mikor is a pap 100 forint készpénzt, 4 hordó bort, 25 köből búzát és 2 verő ártányt kapott; a rektor 50 frt készpénzt, két hordó bort, 15 köből búzát és 1 ártányt; a deákoknak pedig 50 köből búza járt. Mind e fizetést a Rákóczy uradalom munkácsi vagy regéczi főtisztje szolgáltatta ki. Lorántfy Zsuzsánna azonban csakhamar megváltotta ez évi járulékokat három hegyaljai szőlő adományozásával, melyeknek jövedelméből szép pénzt látott a kassai egyház, míg ezeket is el nem vették tőle a templom elfoglalásakor. Maga az öreg fejedelem végrendeletében is megemlékezett a kassai predikátorról és scholáról, de a hagyomány összegét nem tudjuk.

valósággal kedvét kereste a hatalmas birónak és szenátoroknak.¹

A következő (1645.) év június első napján nagy vendégei érkeztek Kassa városának. Az öreg fejedelem jött a fejedelemasszonynyal és Zsigmond fiával.² A papság, tanítók és a tanács nagy ünnepélyességgel fogadták őket s a két magyar pap, Ürgési és Sárosi tartották az üdvözlő szónoklatokat. De midőn a fejedelem egy megbízottja által arra kérte a tanácsot, engedné meg, hogy a nagy templomban «maga udvari predikátorával» predikáltasson s pünköst ünnepén (június 4.) ugyanott úrvacsorával egybekötött isteni tiszteletet tartasson: mindkét kérését ridegen visszautasították «mivel az emberek igen megháborodtanak volt rajta s nem is akartak rámenni.» Rákóczynak tehát meg kellett most is elégedni a kis udvari kápolnával.

Reöthy Orbánt, a kassai kapitányt talán még jobban bántotta a dolog, mint magát a fejedelmet. Feltette magában, hogy megbosszantja a tanácsot. Alig ment el ura Kassáról, egy vasárnap (június 25.) délelőtt nem a kápolnában, hanem a városban levő szállásán tartatott kálvinista isteni tiszteletet, s a nemes tanács tagjai «mikor a reggeli predikációról kijöttek, nem kicsiny szívők fájdalomra értettek, minemű nagy éneklést cselekedtenek s e mellett predikáltak is a város szabadsága és privilegiomi ellenére a kapitány szál-

¹ Több ízben megvendégelte és gazdagon megajándékozta Rákóczy a tanács tagjait. Így — mint fentebb láttuk — mindjárt 1644. márcz. 14-én. Két hónap múlva (május 18.) a birónak egy tisztességes ezüst medenczét küld korszótól, a firmendernek egy kupát; a nála járt követeknek is egy-egy kupát ad. (Levelezések 157 l.)

² Szilágyi Sándor a Levelezések 323—324. lapjain egy oly, elején hiányos levelet közöl 1645. június elsei kelettel, melyet az öreg fejedelem Szent-Benedeken írt volna. Itt június helyett júliust kell tenni, mert a kassai jegyzőkönyvből kétségtelen, hogy Rákóczy feleségével és fiával június 1-én Kassán volt; Kálnoki naplójában is (Erd. tört. adatok IV. 143.) azt olvassuk május 31-ről, hogy «Urunk ő nagysága Gönczre mene hálni». Szent-Benedeken július elején volt Rákóczy.

lásán». Másnap azért tekintélyes küldöttség ment a kapitányhoz, ünnepélyesen tiltakozni a tegnapi nagy sérelem ellen s egyúttal kijeleni, hogy «ha másszor azt cselekedné Ő kegyelme, mind papján s deákján s azokon is, kik ott hallgatni fogják a predikációit, ha mi esik rajtok, magoknak tulajdonítsák».

A kapitány azonban nem ijedt meg a küldöttségtől. Először is jól megvárakoztatta őket, mivel «épen a szakállát igazgatta»; azután meghallgatván a követséget, nagy tréfásan ekkép felelt:

— Isten ne adja, hogy én a nemes város szabadsága ellen valamit cselekedjem. Alumnusom lévén s magam sem mehetvén a kápolnába, azért kellett itt a szállásomon predikáltatnom. Ez immár bizony nehéz szó, csak a szakállamba ne kapjanak, elsenvedem. Egyet kellene értenünk s úgy maradhatnánk meg.

A nemes tanács észrevette, hogy a kapitány nem ijedt meg tőlök; de a kapitány is jól tudta, hogy nyers erőt nem szabad használnia. Őt a tanács nem háborgatta többé, de annál inkább üldözte a kálvinista papot, deákokat és polgárokat. Regéczire ráfogták, hogy a lutheránusok ünneplését bolondságnak mondta s kemény fenyegetésekkel izentek rá; holott ő csak annyit mondott egy predikációban, hogy a világi bölcsesség bolondság. Várad Péttert megbüntették, mert Jakab napján csépelettetett; az udvari deákok recordatióját eltiltották.

A kálvinisták viszont a vidéken csináltak bajt a városnak. A kassa-újfalusi, tehányi és más Kassa körüli falusi papokat, kiknek, mint földesúr, egytől-egyig a város volt patronusa, a híres Tolnai János, ekkor tokaji pap és abauji esperes erősen szorította, hogy a lutheránus szertartásokkal hagyjanak fel. Ezt meg természetesen a város nem hagyta szó nélkül. Így meg volt a baj kint és bent egyaránt.

A hadi szerencse e közben mindinkább a fejedelem zászlóihoz hajlott; egymást érték a béketanácskozmányok és alkudozások, melyeknek eredménye az annyira nevezetes

lincai békekötés lett.¹ De még ennek létrejötte után is igen sok elintézni való kérdés maradt fenn a felek közt, minél-fogva ismét többrendbeli tanácskozás előzte meg az 1646. május 1-ére hirdetett, de csak augusztus 24-én megnyílt pozsonyi országgyűlést, melynek fő feladata a békekötés törvénybeiktatása volt.

A békekötést megelőző és követő tárgyalásokat a r. katolikus klérus feje, Lippay primás igyekezett minden lehető módon megakadályozni, vagy legalább megnehezíteni és késleltetni; e mellett az a terv is komolyan megfordult elméjében, hogy Kassát, a protestánsok viszálykodásának ügyes felhasználásával a király részére csellel visszafoglalja. Bármily ügyesen volt is kigondolva a terv, a király még sem adhatta beleegyezését a kivitelbe, mert hiszen ez újra megsemmisítette volna az alig helyreállott békességet.²

Az országgyűlésen a kassai reformátusok ügye szintén szóba került, mert úgy a fejedelem, mint Abauj vármegye követei³ azon határozott utasítást nyerték, hogy e sérelmi ügyet szóba hozván, igyekezzenek oly értelmű megállapodást kieszközölni, melynek, mint országos törvénynek erejével a kassai tanács kényszeríttessék a reformátusok jogos kívánságainak teljesítésére.

Rákóczy és a követek azonban igen kényes helyzetben voltak. Szívök szerint óhajtották, hogy a reformátusok Kassán szabad vallásgyakorlatot nyerjenek, de azt is jól tudták, hogy ennek alkalmából és ezzel összekötetésben a r. katolikusok is követelni fogják ugyanezen jogot a maguk részére, és pedig nemcsak Kassán, hanem mindazon vá-

¹ A békeokmányok 1645. december 16-án cseréltettek ki. Lásd Zsilinszky: A lincai békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvényczikkek története. Budapest, 1890.

² Pajkoss, i. m. 79 l. Zsilinszky, i. m. 271–276 l.

³ A fejedelem követei voltak: Chernel György, Szemere Pál és Klobusiczky András; Abaujmegye követei: Melethi Barna György és Hamvai Péter. Ez utóbbiak utasítását lásd Pajkoss, i. m. 78 lap.

rosokban, hol eddig e joggal nem bírtak.¹ E mellett azt is előre látták a fejedelem és a megye követei, hogy ha ez egy kérdésben a protestáns rendek közt szakadás támad, rendkívül sokat fog szenvedni a protestánsok közös ügye. Viszont a r. kath. rendek a legnagyobb örömmel ragadták meg a kedvező alkalmat, s minden úton és módon pártolták a kassai reformátusok kérését, nagyon természetesen önérdékből és nem a törvény vagy a vallásszabadság elve iránti tiszteletből.² A református követek tehát csakis olyan feltétel alatt nyerhették meg kívánságukat, a mely legkevesbbé sem tetszett nekik; de ha czélt akartak érni, keservesen bár, de bele kellett nyugodniok. A kassai követek,³ kiknek küldői nemcsak a vallásszabadság megsértése, de a nemesi kiváltságok elleni túlkapások miatt is igen erős támadásoknak voltak kitéve, s a velök együttartó lutheránus rendek erősen küzdöttek ugyan álláspontjuk mellett s a reformátusok és r. katolikusok együttes követelése ellen, de végre is ez utóbbiak győztek.

A kassaiak azon állításával szemben, hogy városukban a reformátusok eddig szabad vallásgyakorlattal nem bírtak, a megyeiek egy 1647. ápril 24. Jászón tartott tanu-hallgatás jegyzőkönyvével bizonyították az ellenkezőt. Az országgyűlés hitelt adott a teljesen hiteles alakban kiállított jegyzőkönyvnek, holott az egytől-egyig czélzatos és hamis vallomásokat tartalmaz; a tanuk ugyanis az 1600—1634. közt Kassán szolgált magyar papokat, Alvinczit és társait, magát a kassai magyar egyházat és ennek híveit egyenesen és tisztán kálvinistáknak tüntették fel; a mi hogy nem így volt, eléggé bizonyítja a jelen munka II. fejezete.

A tíz hónapig tartott országgyűlés törvényczikkei 1647.

¹ Prot. Egyh. és Isk. Lap 1885. évf. 1342 l.

² Tévesen állítja tehát Acsády Ignác, hogy ez ügyet a r. kath. főpapok és urak elfogulatlanabban ítélték meg s inkább a törvény alapján állottak, mint a protestáns, illetőleg lutheránus rendek. (Századok, 1893. 785 lap.)

³ Pattantyus István és Soporny Miklós.

június 18-án nyertek királyi szentesítést. A XIV. törvény-czikk kemény büntetést szab azokra, kik templom-, paplak- és iskolaépítésre alkalmas és elegendő helyeket vagy telkeket nem adnak, a XVIII. és XIX. törvényczikkek egyénesen Kassára vonatkoznak; az első a r. katolikusok, a második a reformátusok javára rendeli el, hogy a város templom, paplak és iskola számára alkalmas helyeket adjon s mindkét vallás híveinek azonnal szabad vallásgyakorlatot engedjen.¹ Végre a LXXXII. törvényczikk három kassai főember: Nyeregyártó András bíró, Keviczky János és Miskolczy György városi tanácsnokok ellen «a vallási szabadság és a nemesi szabadság elnyomására elkövetett kihágások miatt» törvényes kereset megindítását rendeli el.² Nagyon természetes, hogy

¹ A XIX. törvényczikk, — mely sajátságosan Zsilinszky mindkét munkájából kimaradt — latin eredetiben következőleg hangzik: (XIX.) *De libero Helveticae Confessionis exercitio in dicta civitate Cassoviensi. una cum campanarum et sepulturae usu, et loco idoneo parochialis templi. cum domo parochiali et schola assignando.*

Similiter etiam ad querulosam Helveticae Confessionis regniculorum instantiam, statutum est, ut eadem civitas Cassoviensis, magistratusque ejusdem, Helveticae quoque religionis exercitium, una cum campanarum et sepulturae usu, concivibus et reliquis eandem civitatem inhabitantibus H. C. hominibus, absque omni impedimento liberum relinquat.

§. 1. Ac insuper pro continuatione ejusdem liberi exercitii, et intertentione concionatorum et ministrorum, loco majoris seu parochialis templi, (unde non ita diu concionatores H. C. amovissent) teneatur eadem civitas locum idoneum, commodum et sufficientem, cum domo parochiali et schola, ejusdem H. religionis concivibus et reliquis ibidem commorantibus, statim et defacto, post publicationem Articulorum realiter et effective assignare.

§. 2. Neque de caetero civitas eadem praenotatos Calholicae et Helveticae religionis incolas, in libero religionis illorum exercitio continuando quovis modo turbare, aut exquisito sub praetextu impedire praesumat, sub poena in praedeclaratis punctis accordatis superinde sancita, toties quoties praemissis contraventum fuerit, incurrenda et irremissibiliter exequenda.

² Zsilinszky: Linczi béke. 456 lap. Vallásügyi tárgyalások. II. kötet 517 lap.

a kassai követek azonnal protestáltak e törvényczikkek ellen, a mivel azonban éppen semmit nem nyertek, mert ellenmondásuknak a szentesített törvénnyel szemben semmi tényleges eredménye nem lehetett.

Az országgyűlés folyama alatt őrizkedett a kassai tanács a nagyobb feltűnést kelthető erőszakosságoktól, hogy még jobban maga ellen ne ingerelje az országgyűlés többségét. Mikor pedig a követek hazajöttek a szomorú törvényczikkekkel, nagy fájdalom és búsulás fogta el a tanács tagjait, konokságuk azonban még most sem tört meg. Elhatározták, hogy a szentesített törvényekkel szemben is folytatják az ellenállást és küzdelmet, egész a végletekig. De ez már a végső kétségbeesés harcza volt s hogy mégis két évnél tovább tartott, megint csak abból magyarázhatjuk meg, hogy a két versengő fél — király és fejedelem — egyaránt igyekezett a tanács jóindulatát minden lehető engedménnyel megnyerni.

A tanács konokságával szembe a kálvinisták a ki nem fáradó tevékenységet állították. Új erőt nyerve a törvény által, nemcsak bátrabbakká lettek, de egymás után hódították a maguk részére a magyar lutheránusok főbb embereit. Vass Mihály például, ki egy évtizeddel ezelőtt talán a leghevesebben üldözte a kálvinistákat, most szeltére azt hirdette a városban, hogy «ha inquisitióra megyen a dolog, többire még azok is, a kik a (lutheránus) templomba járnak, kálvinistáknak comperiáltatnak».

Ily viszonyok közt a tanács fűhöz-fához folyamodott. Bár napról-napra közelgett az idő, midőn Kassa a békekötés és törvény értelmében a fejedelemnek ünnepélyesen átadatik, a tanács a király főemberével, Vesselényi Ferencz generálissal alkudozott,¹ sőt attól sem volt idegen, hogy

¹ Kassa úgy correspondeáljon Vesselényivel, a mi nekünk tartozó hűségünk ellen ne legyen, mert él az Isten, ha minden értékünket ki kelletnék öntenünk is, megtrompfolnánk; nem adtunk mi soha arra Kassának okot, sőt eddig is egynehány rossz embernek sokat

titkon bebocsátja a királyi őrséget, ha biztosítva lesz a felől, hogy a ránézve sérelmes törvények végre nem hajtatnak. Meg is ígérték Vesselényinek, hogy a r. katolikusok részére átadják a kápolnát, csak aztán egyebet ne kívánjanak s a kálvinistáknak se kelljen templomhelyet adni.¹ Rákóczy is megtudta azonban, hogy «a kassaiak latorkodni akarnak»,² azért is még erélyesebben sürgette, hogy részére a város minél hamarább ünnepélyesen resignáltassék; a mi meg is történt 1648. január 28. — február 4. napjain s így Rákóczy nemcsak a fegyver hatalmánál fogva, de a törvény alakításai szerint is Kassa ura lett.

A tanács most már nála próbált szerencsét, azonban Rákóczy minden himezés-hámozás nélkül megmondá, hogy reá nem számíthatnak.³ Pár nap múlva levelet is írt a tanácshoz,⁴ melyben nyomatékosan ismételte előszóval tett nyilatkozatát. De még a fejedelmi szóra és intésre sem sokat adott a tanács, mely elszánta magát, hogy a végletekig viszi a dolgot. Valahányszor Regéczivel, saját szertartásuk szerint akartak a kálvinista lakosok kereszteltetni, eskettetni vagy temettetni, a tanács mindannyiszor tiltólag s fenyegetőleg közbeszólott. A kálvinista jegyeseket megfenyegette, hogy ha Regéczivel hirdettetik és eskettetik magukat, maradékaiknak

tűrtünk . . . Magokban a kassaiak erőtlenek, egymás közt sem egyesek; az ki mi vallásunkon való, sem az kívül való nemesség, kiknek ott házok vagyon, s vallásunkon is (vannak), azok velek egyet nem értenek; sőt az lutheránusok közül is sok nekünk igaz hívünk. (I. Rákóczy György levele tokaji praefectusához 1647. június 3. Algyógyról. Eredetije a kir. kamarai levéltárban.)

¹ Városi jegyzőkönyv 1648. január 3.

² Levelezések 381 lap.

³ «In negotio religionis mi kegyelmeteket a nemes ország statutumai ellen nem oltalmazhatjuk, nem is akarjuk oltalmazni . . . Nádpálczára se támaszkodjék kegyelmetek, mert nincsen az egy városnak hatalmában s tehetsége sincs arra, hogy egy ország végzését s királya confirmatióját elronthatná.» Megyei jegyzőkönyv.

⁴ A levél Kis-Arból, 1648. febr. 20-án kelt. Városi levéltár 7608. sz. a.

nem ad a város születési bizonyítványt;¹ a halottak részére, ha a gyászosok nem a város papjait hívták a temetésre, sem sirhelyet nem adott, sem a harangokat felettök meg nem húzatta; úgy hogy több kálvinista halottat, így magának Regéczinnek egy kis gyermekét és anyját is Bárczán, vagy másutt a városon kívül kellett eltemettetni.

Az erőszakosságok akkor kezdtek kissé szűnni, mikor a megye, a XIV. törvényczikkben foglalt jogánál fogva felszólította a várost a r. katolikusok és reformátusok szabad vallásgyakorlatára vonatkozó két törvényczikk végrehajtására, mely felszólításra a tanács különböző kifogásokkal felelván, a megye ugyancsak a fentebb idézett törvényczikk értelmében a végső eszközhöz, a város elleni executióhoz folyamodott: egymásután négy ízben² tett foglalást a város szántai, forrói és garadnai jószágaiban. Ezzel megkezdődött a város és megye közötti harc, melynek folyamán a város minden követ megmozdított a maga érdekében; a megfélemlített kálvinista polgároktól 1648. márczius 9. oly értelmű vallomást csikart ki, hogy ők nem kívánnak templomhelyet és szabad vallásgyakorlatot.³ E mellett királynál, fejedelem-

¹ Városi jegyzőkönyv 1648. febr. 17. Egy érdekes adat a polgári anyakönyv történetéhez.

² 1648. márczius 18., ápril 22., június 26. szeptember 26.

³ A Draskovich nádor rendeletére az egri káptalan emberei által Kassán tartott tanuhallgatás jegyzőkönyve (városi levéltár 19,397. sz.) azért bír előttünk különös érdekléssel, mert közel ötven akkori kálvinista polgár nevét őrizte meg számunkra, kik is így következnek: Püspöki István, Matócsi Tamás, Burja Péter, Szinyei István, 5. Dobóczy István, Tehányi Szabó György, Német Lakatos János, Eötvös Márton, Nádudvari Szabó György, 10. Szócs János, Csiszár István, Gégényi Mihály, Palocsai Pál, Szindi Eötvös Mihály, 15. Csizmadia Konez György, Jánosi György, Csarnotai Miklós, Gombkötő Márton, Kolozsvári Szabó János, 20. Kékedi Márton, Szenczi Csiszár István, Király Bálint, Gönczi Szabó Márton, Debreczeni Eötvös Mihály, 25. Nyilas Pál, Majtényi András, Czakó Tamás, Gönczi Eötvös István, Tót-Szabó András, 30. Maklári István, Máthé Kovács István, Madar István, Tokaji Lakatos János, Kerekes Eötvös Pál, 35. Pataki Borbély Miklós, Tarczali Borbély János, Balog

nél. nádornál, Vesselényi generálisnál egymásnak adták a kilincset a két viszálykodó hatóság követei vagy postái. Az ingatag Draskovich nádortól sikerült is a városnak egy reá nézve kedvező rendeletet kieszközölni, melyet május 15-én egy hasonló szellemű királyi parancs is követett,¹ de mind hiába, mert a megye a törvényhez ragaszkodva, tántorithatlanul haladt a maga útján. Nem gondolt semmit a város meg-megújuló ellenmondásával, sőt egyik megyegyűlésen a kassai követek kihívó magaviselete miatt annyira felingerültek a kedélyek, hogy majdnem ismétlődött az a jelenet, melylyel a harminczéves háború kezdetét vette, t. i. Pattantyus Istvánt az ablakon vetik ki, ha követtársaival együtt gyors futásban nem keres menedéket. A tanács mindezek daczára keményen tartotta magát, «élni, halni kívánt a város szabadsága mellett», mely elhatározásában a négy testvérváros és a lutheránus superintendens buzdító és kitartásra intő levelei és nyilatkozatai által erősítettett.

Igy telt el az 1648. év kilencz hónapja, folytonos küzdelem és zavar közt. A viszonyok fenekestől fel voltak forgatva, midőn I. Rákóczy György halálával új fordulat állott be s ismét súlyosabbá vált a kassai reformátusok helyzete.

András, Kovács Bálint, Árkai Gergely, 40. Lakatos Mihály, Kabak-Szabó Lukács, Rozgoni Mihály, Thályai Szabó Miklós, Fekete Ferencz, 45. Semptei Szabó Beniámin, 46. Váradi Pál. Közülök többen nemesek voltak.

¹ A nádori rendelet kelt Varannón, 1648. márcz. 21. Városi levéltár 19,398. szám alatt. A királyi leirat, mely Abaujmegyéhez intéztetett, kelt Prága, 1648. május 15. Másolata meg van a városi jegyzőkönyvben. (1648. július 6.)

V.

A református egyház újabb üldöztetése I. Rákóczy György elhunytával. A város szívós küzdelme Abaujmegye és az országos törvények ellen. Az 1649. évi pozsonyi országgyűlés. A XII. törvénycikk. A király és nádor erélyes fellépése. Pálffy nádor személyesen jő Kassára. A város ellenállása megtörik. A reformátusok szabad vallásgyakorlatot s templom, iskola és paplak építéséhez helyiséget nyernek. (1648—1650.)

Október 28-án érkezett el Kassára a fejedelem halálának híre. A tanács minden késedelem nélkül kimondá a határozatot: «statim et defacto redeálunk a koronához». Másnap már bent van Kassán a király főembere, Vesselényi Ferencz, kinél erősen sürgetik a tanácsbeliek, hogy «a religio dolga maradjon abban, a minémű állapotban találta a megboldogult fejedelem». A kálvinista papnak, Regéczi Andrásnak pedig ugyanekkor megizenték, hogy mivel meghalt a fejedelem, megszűnt az ő udvari predikátorsága is, azért tehát becsülettel kéri, menjen ki innen szabad akaratból, hogy sem mint gyalázatosan kivetessék. Regéczi azonban, bár életének elfogyatásával, jószágocskája felprédálásával fenyegették s gyakori rút szidalmakkal illették, állhatatosan kitartott őrhelyén. Az «udvarból» immár kiszorulván, egyik hívének házában talált otthont; a kápolna helyett pedig egyes buzgó kálvinista polgárok és polgárnők, névszerint Szegedi Gergely, Veresvágási, Maklári Demeter és Szegedi Mártonné házában felváltva tartották isteni tisz-

teleteiket; sokszor rejtőzve és bujkálva a városi poroszlók elől, mint hajdan az első századok üldözött keresztyénei. Volt egy pár hónap, midőn predikációt nem, csakis rövid könyörgést lehetett tartani, egész csendben, éneklés nélkül; kereszteni, esketni és temetni pedig egyáltalában nem volt szabad, sőt még azt is megtiltotta a tanács, hogy a tehetősebb polgárok saját házuknál kálvinista deákokkal taníttassák gyermekeiket. Ily szomorú helyzetben a megyei nemesek voltak üldözött hitsorsosaik egyedüli védelmezői. Hany György alispán, Barna Ferencz és Szemere Pál tűntek ki különösen a kálvinista hívek védelmében; hol szép szóval, hol fenyegetéssel igyekeztek a tanácsot engedékenységre bírni. Olyan szó is jött ki tőlük, hogy két vagy három tanácsbelinek a feje hull le makacsságuk miatt; máskor meg barátságos egyezséget ajánlottak; úgyis üresedésben van egy papi állás, — mondák — tegye be ide a tanács Regéczit, és így tovább. A városban ismét forr az ingerültség és gyűlölség; egyik polgár «ebhittűeknek» mondja a kálvinistákat, a másik meg a lutheránusokat szidalmazza, hogy «az ő istenők az vízféle leveghő-tajtékból áll»; nem egyszer verekezésbe megy át a kölcsönös gyalázkodás, több kálvinista polgárt be is börtönöznek, más ürügy alatt ugyan, de volta-képen vallásuk gyakorlásáért.

Deczember hó 1-én tette le a város hűségesküjét a királynak, kinek nevében most már Vesselényi generális lett az úr Kassa városában. Tőle nagyon sokat várt a tanács; igyekezett is kedvében járni; mikor a fejedelem halála után a nagy sietség miatt «vékony állapottal» jött be Kassára, «zabból, lisztből, fából, serből és egyéb életekből» kedveskedtek neki. Ez időben a befolyásos főemberek ajándékozgatása napirenden volt és senkinek fel nem tűnt; sőt a készpénzzel való ajándékozgatás is, a mit ma talán vesztetgetésnek neveznének, egészen mindennapi dolog volt. Mikor az 1649. év első napjára Pozsonyba összehívott országgyűlésre a kassai követek: Keviczky János bíró, Soporny Miklós és Boros Miklós indulóban voltak, szép összeg pénz

vittek magokkal, mivel «feles költséget kíván a város mostani nyomorult állapotja az országgyűlésére, mert ott fönn nem fillérezhetni, hanem a nagy rendeket ajándékkal is kell mienkké tenni». Az országgyűlés alatt pedig azt írja Keviczky Pozsonyból 1649. márczius 31-én: «a nemes város jó idején provideáljon költség dolgában, mert itt fön a mi ellenségeink nem talléroznak, hanem százankint osztják az aranyokat; tehát most viseljenek gondot és szerezzenek pénzt, mert ha nem leszen mind költségre, mind peniglen a hova kívántatik, ajándékba: felő, hogy dolgainkban hátra ne maradjunk, mert most olyan időben vagyunk, hogy az igazságot bizony csak pénzzel szerezhetni és vehetni».

Nagyon jól tudták a kassaiak, hogy ez országgyűlésen fog az ő ügyök is végleg eldőlni; itt lesz a döntő csata, melyben mindent nyerhetnek, de mindent veszhetnek is; azért is minden erejüket megfeszítették, hogy az előbbi országgyűlés által hozott s nagyon a nyakuk felett függő három törvényczikk lehetőleg eltöröltessék, vagy legalább is reájok nézve kedvezőleg módosíttassék. Nemcsak pénzzel látták el magukat, de okmányokkal is igyekeztek vélt igazságukat támogatni; a megye követei: Szemere Pál és Bárczay Ferencz viszont minden módon azon voltak, hogy ellensúlyozzák a kassaiak törekvéseit.

Igy történt, hogy az 1649. év elején három tanuhallgatás is volt a kassai ügyben; az első Kassán, január 21-én, melynek folyamán hatvan tanu, egytől egyig kassaiak s köztük többen reformátusok, egy értelemmel azt vallják, hogy I. Rákóczy György előtt Kassán református egyház és isteni tisztelet nem létezett;¹ a második volt Szepsiben, február 5-én, melynek folyamán 29 tanu bizonyítja, hogy a kassai kálvinisták I. Rákóczy György halála óta üldöztetnek;² a harmadik márcz. 6-án megint Kassán, mely a vá-

¹ Városi levéltár 19,404. sz. a.

² Ugyanott 19,402. sz. a.

ros és megye közötti viszálykodás adatait tisztázta.¹ Az első tanuhallgatás jegyzőkönyve erős fegyver volt a kassai követek kezében; melynek ellensúlyozására a megyeiek ápr. 24-én újra kivették s az országgyűlésen előmutatták a két évvel azelőtt (1647. ápr. 24.) tartott s fentebb ismertetett tanuhallgatás jegyzőkönyvét, mely viszont (hamisan) azt bizonyította, hogy már Bocskaytól fogva létezett Kassán református egyház és isteni tisztelet.

A januárban egybegyűlt karok és rendek, a király késedelmes érkezése miatt márczius vége felé kezdhettek a komoly munkához. Az elhalt Draskovich helyébe az országbirót, gr. Pálffy Pált választották nádorrá, ki vallásához való hűségét össze tudta egyeztetni a törvény tiszteletével s ki új méltóságát azzal kezdte meg, hogy igazsága érzetében, az őt nyilvánosan meghazudtolni akaró Lippay primást az országgyűlés színe előtt a legkeményebben megbélyegezte.

Ily kínos jelenet merült fel az országgyűlésnek mindjárt kezdetén. Csakhamar ezután a kassai ügy tárgyalása tartotta folytonos izgalomban a kedélyeket. Midőn a kassai bíró és egyik követ, Keviczky a tanácssteremben megjelent, különösen a kálvinista követek erősen felzúdultak s követelték, hogy ez a «törvény által megbélyegzett» ember tiltassék ki az országgyűlési tanácskozásokból. Keviczky azonban védelmezte magát és nem engedett, bárha ismételve kitört is ellene az ingerültség. Heteken át tartott ápril hó folyamán a kassai ügy tárgyalása;² az egymás ellen fordult protestáns rendek csak később vették észre, hogy a köztük felmerült szakadás mily nagy hátrányára van közös érdekeiknek. Végre is a nádornak kellett a viszálykodókat összehozni és kiegyeztetni; ő volt az, ki a kassai reformátusok érdekében a legerőteljesebben fellépett; de valljuk

¹ Városi levéltár 19,405. sz. a.

² Zsilinszky: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai III. kötet. 22—29., 32., 41., 42., 66—68. lapokon.

meg, hogy nem csupán a törvény iránti tiszteletből, hanem azon jól ismert okból is, hogy a r. katolikus egyház csakis a reformátussal kapcsolatban vethette meg a lábát Kassán. De még a nádor tekintélyének is nehezen ment a kívánt eredmény kivívása; a kassaiak oly rendkívüli tevékenységet fejtettek ki s oly nagy pártot tudtak magoknak szerezni, hogy Törös János kamarai tanácsos nyilatkozata szerint «az urak kétszer is elvégezték, hogy Kassán se egynek, se másnak helyek ne mutatódjanak; de mivel Palatinus Uram csak megmondotta, hogy ötöt az ördög elvigye, Isten ötöt úgy segítse, csak meg kell lenni. Melyre noha némelyek az urak közül azt mondták: ha hamis az Articulus, miként stálhat azért, ugyan csak azt felelte, hogy pro bono pacis csak meg kell lenni». Így aztán csakugyan vesztett pöre lett a kassai tanácsnak. Ápril 8-án már azt írja Keviczky haza, hogy «talán jó volna a kálvinistákkal alkuvás szerint végezni s nekik a hostáton (külvárosban) helyt mutatni, hogysem a commissáriusokat alá várnák, avagy valami új articulust írnának felőle az országgyűlésen». A tanács megrendül a nem várt tudósításra, a papsággal és Bornemisza vice-generálissal is közli a dolgot, de ápr. 16-án mégis azt határozza, hogy saját kezdeményezéséből soha semmiképen sem megy alkuvásra. Keviczky egy hét múlva még nyomatékosabban megújítja a kiegyezésre vonatkozó intést, de megint hiába. «Nem kell itt alatt a kálvinistákkal végezni — így határoz ismét a tanács — avagy velök valami csesiőra menni; hanem jobbnak ítéljük, hogy bíró uram oda-föl Pozsonyban maga végezzen velök, a mint legjobban lehet; mert ha itt alatt egész városul tractálunk és csesiőra megyünk, annakutána in perpetuum megmarad; de ha Ő kegyelme csak úgy, mint magátul: talán valaha az Úr Isten még másképen adhatja».

Május 10-én Gönczön megyegyűlés, Eperjesen pedig az ötváros gyűlése volt; mindkettőben résztvettek Kassa követei. A megyegyűlésről másnap rossz híreket hoztak haza, mert Gönczön széltére és örvendezve beszélték, hogy az

országgyűlésen megegyeztek a kálvinisták a római katolikusokkal s Keviczky az utóbbiaknak már odaigérte a pusztán álló domokosrendi zárdát, tehát a reformátusok is biztosan fognak templomhelyet kapni. A tanács rögtön tiltakozó és szemrehányó levelet küld Keviczkynek; hogy merte a klastromot odaigérni, erre nem volt felhatalmazása, ők semmiképen sem egyeznek bele, és így tovább. De már minden hiába volt. Keviczky még az országgyűlés berekesztése előtt elhagyta a veszített csata színhelyét; a másik két kassai követ pedig egy, papok ellen írott pasquill terjesztésével annyira felingerelte a rendeket (jún. 2.) hogy Sopornyt az ablakon akarták kidobni. Másnap bezárult az országgyűlés, miután a törvények szövegét véglegesen megállapították.

Kassára három törvénycikk vonatkozott különösebben. A XXVIII. Kassán mutat székhelyet az egri káptalannak, a XLV. pedig felmenti az 1646/7. LXXXII. törvénycikkben megnevezett három kassai főembert a kereset és így a büntetés alól, ha Kassa városa mindenben alkalmazkodik a törvényekhez, és végrehajtja azokat.

A XII. törvénycikk pedig, mely a kassai református egyház magna-chartájaként tekinthető, magyar fordításban következőleg hangzik:

«Jóllehet az 1647. évi közelebbi múlt országgyűlés XVIII. és XIX. cikkeiben elég világosan és szigorúan megállapított, hogy Kassa város a katolikusoknak és a helvét hitvallású evangélikusoknak templomokra, iskolákra és paplakokra elegendő alkalmas helyiségeket jelöljön ki:

«Minthogy azonban az ily helyiségek kihatása (a beadott ellenmondás már közönségesen megsemmisítve lévén) azon város által mindeddig elmulasztatott, sőt ellenkezőleg ugyanott a vallás szabadsága sokféleképp háborgatott volna: ennél fogva határoztatik, hogy az ország hivatott törvényei szerint, azonnal az országgyűlés eloszlása után egy hónapra kitűzött határidő alatt Abauj vármegye alispánja és egyik vagy másik szolgabirája és mindkét vallásbeli — úgymint katolikus és evangélikus — s Abauj vármegye által arra

egyenlő számban választandó előkelő nemesek előtt templomoknak, iskoláknak és paplakoknak, mind a katolikusok, mind a helvét hitvallásúak használatára elegendő és alkalmas helyiségeket azon Kassa városa és tanácsa, mindenestre azon Kassa városában, a közelebbi múlt országgyűlésnek fentebb említett 1647. évi törvénycikkében kijelölt és annyiszor-mennyiszor tetteleg eszközözendő és multhatatlanul végrehajtandó büntetés alatt, minden kártérítés nélkül tetteleg és valósággal átadjon.

«Az ekkép átadott helyiségek minden adóktól s polgári jövedelmektől szabadoknak és menteknek tekintessenek.

«És ezután mind a katolikus, mind a helvét vallás gyakorlata, harangoknak és temetőknak használatával, azon városban lakó polgároknak s többi lakóknak és minden ott tartózkodóknak, az ország érintett törvénycikkeihez képest, minden akadály nélkül, mindenkor szabad legyen.

«És azon városnak, valamint más egyéb városoknak polgárai is, az 1608. évi koronázás előtti XIII. törvénycikk szerint, minden valláskülönbség nélkül választassanak, vegyesen és felváltva, főbiráknak, tanácsnokoknak és egyéb méltóságokra is alkalmaztassanak.»¹

A két kassai követ e törvénycikkek ellen is protestált ugyan a pozsonyi káptalan előtt, az ottani székes templomban, de ez a törvény végrehajtását többé meg nem akadályozhatta. Ezzel a tudattal jött haza Kassára a két követ — Keviczky az átélt izgalmakat pár hétig a stubnyai fürdőben pihente ki — s június 28-án jelenték be a tanács előtt a sérelmes törvényeket. Ugyane napon jelentek meg Kassán a megye emberei is s a meghatározott egyhónapi határidő (július 9.) közeleli leteltére hivatkozva, erélyesen követelték a törvény végrehajtását, hogy t. i. úgy a r. katolikusok, mint a reformátusok részére a szükséges helyeket jelöljék ki. Négy napon át hitegette a tanács a megye em-

¹ A magyar fordítás Zsilinszky többször idézett művéből (III. kötet 67. lap) van véve.

bereit; végre is azon ürügy alatt, hogy a városatyák közül sokan nincsenek itthonn, 15 napi halasztást kért. A megyeiek azonban folyton a helyek kijelölését sürgették s midőn erre a tanács semmikép sem akart rámenni, ismét az executióhoz fogtak s a város forrói jószágában erősen foglalgattak. A tanács egymásután küldte a követséget és leveleket a generálishoz, nádorhoz és királyhoz, de mindhiába. Maga Vesselényi is, kiben eddig a legfőbb bizodalomuk volt, július 12-én azt írta nekik, hogy engedelmeskedjenek a törvénynek.

Nemsokára a bíró, Keviczky is hazajött. Július 21-én hosszú jelentést terjesztett elő az országgyűlési tárgyalásokról, főképen a nádort és az erdélyi fejedelem követeit okolván a városra nézve sérelmes törvényekért; egyúttal a felmerült szemrehányásokkal, sőt vádakkal szemben erőlesen védte magát és követársait, kik minden lehetőt elkövettek a város érdekében. Mivel pedig nagyon sokan ennek daczára is kételkedtek a követek eljárásának tisztaságában, a bíró Törös János kamarai tanácsosra hivatkozott, ki épen ekkor a városban időzött s a tanács által megkerestetvén, nyilatkozatával teljesen igazolta a kassai követek eljárását. «Én jó lelkiismerettel mondom — így szólt Törös — nem halomást, hanem látást mondhatok. A Kegyelmetek követei serényen, híven és igazán forgolódtanak; valahol kívántatott, minden igazságokat produkáltak; sőt Keviczky uramat Ő kegyelmét intettem is, hogy hátra hagyjon a búsulásban, mert féltő, hogy avagy nagy betegségbe ne essék, avagy a gutaütés ne érje». De még ez sem volt elég a kételkedő kassaiaknak, sokan a generálist is megkeresték «lument venni, hogy és mint viselték a követek ott fen magukat». Az elégedetlenség egész nyíltan kitört, különösen a bíró személye ellen; egy Sterbiczy András nevű tekintélyes polgár kilencz pontú vádiratot adott be, melynek alapján Keviczky letételét és bebörtönzését kérte. A tanács és község nagy többsége azonban nem látta igazoltaknak Sterbiczy vádjait s ő neki «pöndítettek vasat a lábára». Erre újabb zavargások kelet-

keztek a városban: a németek a magyarokkal, még a papok is egymás közt, sőt a deákok is az iskolában erősen viszálykodtak, titkos gyűléseket tartottak, pártoskodtak; a mi most már egyenesen a kálvinisták malmára hajtotta a vizet. Fel is használták a jó alkalmat; Regéczi uram például, kinek pár hónappal ezelőtt még élete is alig volt biztonságban, most nagy hatalmasul ráparancsolt a szomszédos kassa-újfalusi papra, hogy ezentúl ne a kassai lutheránus papságnak, hanem a kálvinista esperesnek engedelmeskedjék.

Ily felfordult viszonyok közt érkezett meg a nádornak július 13-án Bécsből kelt levele, melyben szigorúan meghagyja a tanácsnak, hogy a törvényeket minden késedelem nélkül, azonnal végrehajtsák. A kemény hangon tartott parancsra tört meg végre a város makacssága, mert annak hatása alatt mondá ki a tanács július 26-án, hogy kész a kálvinisták kívánatát barátságos egyesség útján teljesíteni. De még most is a törvény kijátszása forgott a tanács eszében, midőn a kálvinista lakosságnak az egyességet felajánlotta. Ezek azonban semmiféle egyességre nem voltak hajlandók, szigorúan ragaszkodtak törvény által biztosított jogaikhoz; e mellett azt is kijelentették, hogy a megyeiektől el nem szakadnak, az ő tudtok és beleegyezésök nélkül semmiféle egyességre nem lépnek. Így a város kénytelen volt a szigorú törvényszerűség útjára térni. Július végén már kezdtek egyes telkeket a két egyház részére javaslatba hozni; augusztus 4-én pedig maga Vesselényi generális lépett fel azon indítvánnyal, hogy a kálvinistáknak a tót templomot, vagyis a székesegyház melletti Mihály-kápolnát, a róm. katolikusoknak pedig a pusztán álló domokosrendi zárdát adja át a város, hogy «egy dologból kettőt ne csinálnának». A tanács azonban rögtön ellenezte ez indítványt, azon indokolással, hogy a törvény csak telkek kijelölésére és nem épületek átadására kötelezi a várost. Ugyane napon megjelent a városházán a megyei küldöttség is, a r. katolikus és református bizalmi férfiakkal, hogy a telkek kijelölését foganatosítsa. A tanács a következő napra ígért nekik

választ, ekkorra várván, mint a halálra ítélt a kegyelmet, a királyhoz küldött követek visszaérkezését. Meg is érkeztek a követek, de nem a kívánt eredménnyel: maga III. Ferdinánd is a legszigorúbban megparancsolta a törvény végrehajtását. A királyi parancs¹ mellett a nádor hasonló tartalmú újabb levelét is hozták a követek.

Most már csakugyan nem volt többé menekvés, munkához kellett látni, bármily nehezen esett legyen is az a városnak. Megindult tehát a vegyes bizottság a város által kijelölt helyek megtekintésére. A tanács a reformátusok részére a mészáros-utczai felső újbástya melletti puszta helyet, a r. katolikusok részére pedig a Szemere Pál háza végében levő puszta kerteket jelölte ki. A kimutatott telkeket azonban az illető felek nem fogadták el, mivel azok «nem emberséges embernek való, bűdös, rút és undok helyek» voltak; úgy hogy maga Vesselényi generális erősen ráízent a tanácsra, hogy «elmésebben gondolkodjék a dologról»; azaz mutasson más, tisztességes helyeket. A tanács maga is beismerte a kifogások helyes voltát, mert azonnal újabb helyeket mutatott; a r. katolikusok részére a domokosrendi zárdá pusztájából egy darabot, a kálvinistáknak pedig szabad választásra a Bárczay, Czecei vagy Szemere Pál háza végében levő kerteket. A vegyes bizottság azonban e helyeket sem találta alkalmasaknak s nem is fogadott el azok közül egyet sem; a tanács viszont határozottan vonakodott újabb helyeket mutatni, azt állítván, hogy az eddig mutatott helyek teljesen alkalmasak s a bizottság csak azért nem fogadta el azokat, hogy a megye tovább is foglalhasson a város jöszágaiban. Így eredmény nélkül oszlottak szét a vegyes bizottság tagjai. Az alispán azonnal jelentést tett a nádorhoz, mire ez augusztus 13-án Bajmóczon kelt levelében² «még egyszer és utoljára» megparancsolja a tanácsnak, hogy a r. katolikusoknak a zárdát egészen átadják,

¹ Kelt Bécsben, 1649. július 13. (Városi levéltár, 7709.sz. alatt.)

² Egész terjedelmében közlöm a Melléklet III. száma alatt.

a reformátusoknak pedig alkalmas, illendő és elégséges helyet mutassanak. A tanács aug. 23-án kapta meg a levelet, melyre két nap múlva küldte el a mentegetőző választ, késznek nyilvánítván magát újabb helyek kijelölésére is.

A vegyes bizottság szeptember 6-án csakugyan megint bent van Kassán, de megegyezni most sem tudnak. A r. katolikusok erősen követelik a klastromot, melyet a tanács semmiképen sem akar engedni; a reformátusok részére a Czigai Gáspár háza végénél levő 12¹/₂ öl széles és 25 öl hosszú telket ajánlják fel; de a reformátusok ezt sem fogadják el. A megye újabb foglalással fenyegetőzik, a tanács viszont a kálvinista lakosokat fenyegeti meg, hogy mind azt a kárt, melyet miattok a város szenved, a legutolsó fillérig rajtok veszi meg. Úgy a megye, mint a város részéről újabb követség megy a nádorhoz, ki már alaposan megunt a sok huza-vonát s most némileg a kassaiak javára hangoltan nem annyira parancsolólag, mint inkább békítőleg inti a két viszálykodó felet, hogy intézzék el már az ügyet valahára.¹ Szeptember 25-én újra összejön a bizottság, de megint hiába. A tanács a klastromot most sem adja; a kálvinistáknak ismét újabb helyeket, a Szuhay és Krepcicz házakat kínálja, de oly feltételek mellett, melyeket nem lehetett elfogadni. Erre újabb foglalás következett, erre viszont a város részéről újabb követség ment a nádorhoz, ki előtt elkeseredésükben arra fakadtak a kassai követek, hogy «a sok vexatiót tovább nem szenvedhetik, hanem fegyverrel is megoltalmazták magokat», úgy hogy csakis a nádor tekintélye akadályozta meg, hogy a város és megye emberei között véres összeütközésre nem került a dolog.

Bent a városban is folyton dúlt a vallási viszály és gyűlölködés. A kálvinisták mind jobban emelgették a fejüket. Egyik azt mondá a lutheránus papokról, hogy «a predikáló

¹ Ily békítő szellemben írt a nádor a többek közt a reformátusok egyik legfőbb emberéhez, Szemere Pálhoz is. (A Bajmóczon 1649. szeptember 24. kelt levél a kassai ref. egyház levéltárában 5. sz. alatt.)

székben egyebet sem csinálnak, csak a verebeket üzik»; a másik gúnyolódva monda, hogy nem a bíró, de az alispán parancsol Kassa városában; a harmadik ingerkedve mondogatta a lutheránusoknak: «ti magatok bontjátok le a kenyeres boltot, vagy a mészárszéket a templom számára, mert egyiknek csakugyan meg kell lenni. Kő pedig elég vagyon immár az építésre, száz szekér is fogja hordani; elegendőt ad a fejedelemasszony, el is készítettek azt régen». Az efféle beszédek nyilván mutatják, hogy mily sokat várt a kálvinistaság a kegyes Lorántfy Zsuzsánnától, és nem is hiába.

Október hó elején újabb királyi parancs érkezett a tanácshoz, mely a két felekezet részére kijelölt telkek meg bővítését rendelte el. Mivel azonban e telkeket az illetékes felek nem fogadták el, ezen királyi rendelet tárgytalanná vált.

A szeptemberi meghiusult tárgyalások után ismét gyakran koptatták a két részről való követek a nádor és király küszöbét; a nádor november 1-én megint elrendelte ugyan az ügy végleges elintézését, de a tanács ismét nem tett semmit, várván az újabb királyi parancs megérkezését, a melybe reményének végső horgonyát vetette. Bécsi követénél, Boros Miklósnál több ízben megsűrgette a várva-várt rendelet kieszközlését. a követ azonban azt írta vissza, hogy a törökkel való béketárgyalások s más nagyobb fontosságú ügyek miatt a tanácsosok csak később vehetik elő a kassaiak kérvényét. Kezdetben biztató híreket is kaptak követüktől; később azonban a hanyatló év napjaival együtt mindinkább fogyott a kassai tanács reménysége és bizodalma is. Borús sejtelmek közt váltak meg a küzdelmekkel teljes esztendőtlől, nem remélve jót a jövőre nézve.

A következő 1650. év kezdete csakugyan meghozta az oly régtől fogva tartó küzdelem végleges befejezését. Január közepén érkezett a tanácshoz a nádor levele, melyben tudatja, hogy a király parancsából február elején személyesen jő el Kassára, a fenforgó ügy végleges elintézése, illetőleg

a törvény végrehajtása végett; a királyi parancsolatot is magával fogja hozni.

Pálffy nádor jövetelének hírére nagy sürgés-forgás támadt Kassa városában. A tanács jól tudta, hogy az ország legelső méltóságát viselő férfiúnak akarata és erélye előtt végre is meg kell hajolnia, mindenképen igyekezett azért nagy vendége kedvező hajlamait fényes fogadtatással, gazdag ellátással és értékes ajándékokkal megnyerni.¹ A megyeiek és a kassai kálvinisták pedig sokszorosan örvendettek a nádor jövetelén, mert most már biztosnak tartották üggyök diadalra juttatását.

Február 7-én érkezett meg gróf Pálffy Kassára, fényes kísérettel. A tanács ünnepélyesen fogadta s mindjárt első nap gazdagon megvendégelte az ország nádorát, kinél csakhamar tisztelgett a megyének előre értesített küldöttsége is, melyben úgy a r. katolikusok, mint a reformátusok részéről 12—12 kiváló egyén foglalt helyet.

Másnap, február 8-án megkezdődtek a tárgyalások, melyekben a nádor erélyes, sőt sokszor erőszakos egyénisége viszi a vezérszerepet. A nádor titkára, Farkas András átnyújtotta a birónak a múlt évi december 20-án kelt királyi parancsolatot, melyben III. Ferdinánd a nádort a kassai ügy elintézésére kiküldi s a kassaiaknak meghagyja, hogy neki mindenben kezére járjanak és engedelmeskedje-

¹ A nádor és kíséretének élelmezésére a városi számadások szerint összesen 88 frt 42 dénárt fordítottak; szép összeg, ha figyelembe vesszük, hogy két oldal szalonnát 4 frt 50 dénárért, egy sódort 27 dénárért lehetett kapni. A nádornak egy «fő paripát» adtak ajándékba, melynek ára 100 arany = 360 forint volt. Ugyanennyit kapott a nádor titkára, Farkas András az okmányok kiállításáért, ajándékol pedig 10 aranyat. A többi nádori ember közt (német titkár, deákok,) valamint a pohárnokoknak, szakácsoknak, trombitásoknak és más embereknek közel 100 forintot osztogattak el. A szomorú nevezetességre vergődött Vittnyédi István pedig — ki valószínűleg szintén a nádor emberei közt volt — tiszteletdíjképen két bokor nyusztot¹ kapott ajándékba, 72 frt értékben.

nek; a templom, paplak és iskola részére szükséges telkeket mindkét felekezet részére minden további nehézség nélkül kimutassák és átadják.¹

A királyi parancs egész világosan szólott s a tanács még most is kibúvó ajtót keresett. Azt izente küldöttei által a nádornak, hogy ők már mutattak ki telkeket (a szeptember 25-iki ajánlatra hivatkoztak) újabb kijelölésre nem kötelesek, nem is hajlandók; válaszszerint azért az illetők a kimutatott helyek közül. A nádor e túlhaladott álláspont előtérbe tolását szóra sem méltatta, hanem egy rendkívül ügyes fogással új fordulatot adott a dolognak. Úgy gondolkozott nevezetesen, hogy nem együtt, hanem egymás után tárgyalja a két felekezet kívánalmait s először is a r. katolikusokat elégített ki a várossal, jól tudván, hogy ez fog a legnehezebben menni; de ha ezt keresztülviszi, a kálvinisták részére már sokkal könnyebb lesz a várostól illő helyet kieszközölni. Ehhez képest először is a r. katolikusokat hallgatta meg a nádor s azt izente a tanácsnak és a választott községnek, hogy a domokosrendűek zárdáját nem kéri, mert úgyis régtől fogva a katolikusoké, hanem templomhelynek a Hertel- és Reisz-házakat, iskolának és paplaknak pedig a Váradi Pál házat, környékével együtt kívánja.

A másnapra felgyűjtött népes városi közgyűlés, melyben már, a dolog nagy fontosságánál fogva, nemcsak a tanács és választott község, hanem — kivéve a kálvinistákat, kik tanácsosabbnak tartották otthon maradni, vagy a megyei küldöttséghez csatlakozni, — a szélesebb körű, úgynevezett «fekete község» (nigra communitas) tagjai, vagyis a polgárjoggal bíró lakosok mind résztvettek, a kijelölt házak tulajdonosainak megkérdezése után egész határozottsággal megtagadta a nádor, illetőleg a r. katolikusok kívánásának teljesítését. A nádor kezdetben szép szóval kérte őket. «Az Istenre kérem Uraságtokat — mondá — legalább

¹ Városi levéltár 7711. sz.

az én kedvemért egyezzenek bele kívánalmunkba. Ha megteszik, lelkemre mondom, hogy minden kiváltságait s előjogait oltalmazni fogom s azt hiszem, hogy egy óra alatt többet tehetek Uraságtokért, mint mások éveken keresztül.» A szép szó mit sem használt, másnap (febr. 10.) a város ridegen ismételte tagadó válaszát.

Erre a nádor is más hangot vett elő. Megfenyegette a várost, hogy engedetlenség esetén három vád alá helyezett főemberét május 1-én törvénybe idézi, elítélteti és kivégezti. Még erre sem rendültek meg a kassaiak. «A közjóért még a halált is elszenvedjük; három igaz polgártársunkat pedig életünkkel és vérünkkel is megvédelmezzük!»

Tízennyolcz tagú küldöttség vitte meg e keménynyakú választ a nádornak, mire ő is igen kegyetlen feleletet adott.

«Immár a harmadik napot töltöm hiába, várván, hogy teljesítitek akaratomat s mégis mit sem nyerve töletek. Makkasságtok azt bizonyítja, hogy tekintélyemet és méltóságot semmibe se veszitek; azért nem is sürgetem tovább beleegyezéseket; de lelkemre esküszöm, hogy a milyen jóakarótok voltam eddig, ezentúl épp oly nagy ellenségeitek lesztek, de nemcsak én, hanem az egész ország; ti pedig olyanok lesztek, mint a belpoklosok, úgy hogy várostokat mindenki elkerüli s messziről kifütyöli és elátkozza. Ha pedig Ő Felségéhez követeket küldtök, azokat minden módon akadályozni fogom s minden bizonynyal nemsokára megérítek főembereitek megöletését, saját magatok és gyermekeitek rettenetes pusztulását, ekére és kapára juttatását s minden birtokaitoknak elvételét!»¹

Ez igen erős fenyegetés sokakat megrendített ugyan, annyira, hogy «némelyek már sántikálni láttatának», de az ellenállást teljesen még mindig nem törte meg. Másnap (febr. 11.) a városi közgyűlés konok többsége még tartotta magát, a jegyzővel nagyhirtelen egy felségfolyamodványt

¹ A nádor nyilatkozatait latin fordításban jegyezte fel a városi jegyző.

iratott s gyorspostával akarta azt Bécsbe küldeni, de erre már nem jutott idő s a megírt folyamodványt a tűzbe dobták. A felingerült nádor ugyanis, Vesselényi generális közvetítésével, újabb fenyegetések kíséretében egyenesen ráparancsolt a bíróra, hogy a következő nap (febr. 12.) reggeli 5 órájára is gyűjtse fel az egész polgárságot.

Összejött tehát még sötét hajnalon a nemes tanács, a választott községgel és fekete községgel egyetemben. Csakhamar megjelent köztük két nádori ember, azon parancsot hozván, hogy a bíró néhányadmagával menjen át a nádor akaratának meghallgatására. At is ment a bíró ötödmagával a nádorhoz, ki most már csillapodva, nyugodtabban, de azért egész nyomatékossággal még egyszer a lelkökre kötötte, hogy kívánatait teljesítsék. «Az ártikulust — úgymond — a királytól nyert hatalmamnál fogva én magyarázom és nem más; de különben sem kívánok olyat, a mi abban nem foglaltatnék. Teljesítsék azért kívánságomat, ha maguk és városuk javát szívéből viselik; mert lelkemre mondom, vagy akarják, vagy sem, meg kell neki lenni». A visszatért küldöttség híven előadván a közgyűlés előtt a nádor szavait, hosszas és komoly tanácskozás után elhatározták, hogy az erőszaknak engednek s a római katolikusok részére odaadják a Szuhay-házat a Langfellnerének egy részével. A nádor azonban nem fogadta el ez ajánlatot s visszaizent, hogy neki, illetőleg a r. katolikusoknak a Váradi-, Szegedi- és Reisz-házak kellenek. Utoljára is abban történt megállapodás, hogy a Váradi Pál fegyvertár melletti házat kapják meg a r. katolikusok a Nyeregyháti András házával együtt.¹

Igy öt napi folytonos tárgyalás után a r. katolikusok ügye be lett fejezve. A reformátusok kielégítése már sokkal hamarabb ment. Február 13-án csak magával a bíróval tárgyalt a nádor, kinek ismét igen erősen kellett fellépni a

¹ E telkeket a r. katolikusok nem használták fel templom- és iskolaépítésre, mert már ez időben előre tudták, hogy a nagytemplomot nemsokára visszakapják.

bíró különféle kifogásaival szemben; de e ponton is engedni kellett a kassaiaknak s a másnap (febr. 14.) tartott közgyűlés a reformátusokat is kielégítette, kimutatván nekik a Maklári árvák házát, a mai mészáros- és apácza-utcák szegletén.¹

A telkek kijelölésével azonban még nem fejeződött be az ügy s nem végződött be a tárgyalás. A tanács többrendbeli feltételek mellett volt csak hajlandó az átadást fogyanatosítani.² E feltételeket aztán a másik fél tárgyalás alá vette; részben elfogadta, részben módosította, legnagyobb-részt pedig visszautasította. E miatt ismét öt napig tartó alkudozás állott be, melynek végeztével február 19-én adott ki a végleges megállapodást, illetőleg kölcsönös szerződést magában foglaló nádori okirat,³ mely a kassai r. katolikusok és reformátusok részére a templom-, paplak- és iskolaépítésre alkalmas helyekkel együtt a szabad vallásgyakorlatot biztosította s ekképen az egyház tulajdonképeni megalakulását lehetővé tette.

* * *

Egy évszázad nehéz és keserű harcrai után végre megnyerték a kassai reformátusok, a mire oly erősen vágya-

¹ E helyen csakhamar felépült a szép református templom és iskola. A templom ma is megvan az orsolya-apácák birtokában. Már 1672-ben elfoglalták a reformátusoktól; Tököly és II. Rákóczi Ferencz idejében rövid időre visszakapták ugyan, de 1711-ben végleg elvték tőlük.

² A tanács eredeti feltételei 16 pontba vannak foglalva. Igen érdekes a 6. pont: «A kath. concivisek nem valami szerzetes rendekből, nevezet szerint pater jezsuitákból, hanem inkább más clericusokból álló igaz catholica religiön való papot, scholamestert és egyéb tanítókat; helveticus concivisek is pedig ne valami újonnan találtatott vagy találtatandó, hanem az országtúl bevétetett igaz (ezt a szót később kihúzták) helvetica confessiön levő predikátorokat, ministereket, scholamestereket és egyéb tanítókat ugyan az város hírével hivassanak». A kálvinista papokra vonatkozó kikötés nyilván az éppen ekkor lezajlott s nagy hullámokat vert puritán-mozgalmakból magyarázható ki.

³ Egész terjedelemben közlöm a Melléklet IV. száma alatt.

koztak s a mihez isteni és emberi törvények szerint teljes joguk vala. Pár év alatt felépült a szép templom, a nagy iskolával és paplakkal együtt; az ifjú egyház majdnem hihetetlen módon a legelső, legfényesebb eklézsiák sorába emelkedett. De nem soká örvendhetett virágzásának. Alig húsz évvel megalakulása után újabb százados üldözés és szenvedés következett reá.

Erről, ha Isten segít, más alkalommal!

V É G E.

MELLÉKLET.

I.

**Alvinczi Péter végrendelete. Kassa, 1634.
november.**

A nemes és tisztelendő Kőszöghi Szőcs Miklós uram, mostan Cassa szabad királyi városnak birája hírével és engedelméből, voltunk mi, Wass Mihály, Debreczeni Mihály és Maklári András jelen az néhai jó emlékezetű s Istenben boldogul elnyugott tiszteletes és nemzeti Alvinczi Péter urunk, ez mi ecclesiának néhai fő őrállójának és lelki tanítónak házában, ez végre, hogy az ő utolsó akaratját és testamentomát meghalgtatuk s ki is írjuk. Mely így következik:

Oh én édes ecclesiam! kit minden házam népénél inkább kesergek, féltvén szakadozástól; noha vagyon bizodalmam az én Uramban, hogy hiában 27 esztendeig nem volt s nem lesz az én munkám haszontalan, ki egyebet semmit az Jesus Christusnak, apostoloknak, prófétáknak és evangelistáknak igaz egyenes értelmű tudományánál nem tanítottam; melyhez képest úgy is alkalmaztattam mind magamviselését, s mind tanításomat, hogy az kik keménybeknek s vadabbaknak láttattanak volna is lenni az halgatóim közül, mind másutt s mind itt az én Uramnak megnyerjem. Noha az emberek közül ki így, ki amugy értett felőlem, és ki emennek, ki amannak nevezett, holott én senkitől való féltemben meg nem tagadtam ezt, hogy én az

igaz, pura puta Augustana Confessiót, az melyet typis kézről-kézre is attunk, melyet Carolo V. Imperatori Augustae Vindelicorum, és azután első Ferdinandus királynak exhibeáltak volt, tueáltam, vallottam és tanítottam. Annakokáért az Jesus Christusnak érdeméjért bíró Uramat és a nemes tanácsot s az egész nemes kösséget kérem s intem, vigyázzanak az isteni tiszteletnek igazán való szolgáltatására, és akárkire lelkeket ne bízzák; mert ha az isteni tisztelet megmarad, az Istennek is áldása rajtok lészen. Mégis kénszeritem az lelkek üdvességére, hogy vigyázzanak és vegyék elől az szép egyességet és távoztassák el az sok simultast, hogy ez élet után az én Uram előtt ezen kis se reggel, oh árvaságra és csaknem éh-farkasokra elhagyandó juhocskákkal dicsekedhessem és mutathassalak be mindnyájatokat: Ime Uram! (ezt mondván) ezeket a te tiszta szent igédnek csorgó patakjával legeltettem, és parancsoltod szerint tanítottam: add meg immár az örökkévaló országot, melyet minden benned bizóknak megígértél s min nekünk is. Amen.

Noha az én Uramnak meglátogatásából igen igen megfáradt beteges ember vagyok, de elmémben s lelkem ismeretében minden bontakozás nélkül érzem magamat: annakokáért elsőben is amely hatalmas Urnak zászlója alá attam s köteleztem volt magamat, mint az jó vitéz, az ki az ő pályáját megfutotta, hitit s hűségét Urához megtartotta, és vénsége miá erőtlenedvén, nyugodalomra kívánczik: így én is, az én sok fáradságim s ez világon való vitézkedésem miá, mely szent vitézkedés volt (noha szintén ily hirtelen nem reménlem vala) készen az én szegény lelkemet ajánlom szentséges és hatalmas keszeiben az én Idvezítőmnek, az Ur Jesus Christusnak, ily reméniséggel, teljes bizodalommal el hívén, hogy ha száz ilyen világ volt volna is, egy csepp vérecskéje is elegendő volt volna váltáságra; melyhez képest minden bűneimnek megbocsátását az önnön maga saját érdeméjért hiszem; testemet pedig ajánlom az földnek az honnan eredetet vött volt, hogy az én Uram

engedelméből nyugodgyék az utolsó napig, az melyen az én szegény lelkem az én testemmel egyesülvén, az örök életnek végnélkül való örömét vehesse el. Amen.

Terhelték némelyek azzal magokat, hogy az néhai Bocskai fejedelemtől sok kincsem s pénzem maratt volna; de igazán mondom, énnekem bizony onnan semmi nem maratt, meg is látják jövendőben, sőt csak egy pénzét, sem aranyát nem láttam;¹ hanem az mit találtam az én édes feleségemmel Muznoki Annával találtam, az ő szerelmes bátyja, néhai Zagyvai Miklós uram testamentomának vigora szerént; azért mindeneket, valamim énnekem vadnak, vasvillától fogva ezüst villáig, neki hagyok mindeneket, úgy hogy sem fiai, sem unokái, míg él, meg ne háborgassák benne.

Továbbá valami östől maratt javacskáim voltak, mind fiamnak, Alvinczi Péternek kezéhez attam; Enyeden Porond utczában egy nemes curiát, ahoz két szőlőt; Várad táján Farnoson mintegy hatodfélszáz forint érő jószágocskát, nyolcz házhely rajta, az Barattyón levő malommal együtt, az melyről levelek vadnak, az Jutka könyvében fel is található. És noha mind pénzből, mind aranyból kedveskettem neki, mégis az én atyai jóakaratomból akarom, hogy neki tölcsék kétezer forintra, és adgyonak ezenkívül is tíz gira ezüst marhat neki, melyet külön is raktam. Mellyel ha

¹ Bocskay István végrendeletében (legalább abban, a melyet Sinai Miklós közöl) csakugyan nem találunk hagyományt Alvinczi Péter számára, holott a másik két testamentomhallgatóról szépen emlékezik a fejedelem. Bethlen Gábornak Váradról 1623. ápril 28. a kassai tanácshoz intézett levelében mégis azt olvassuk (Történelmi Tár 1886. 414 l.), hogy «Bocskay fejedelem Alvinczi Péter pap uramnak, megtekintvén mellette való hűséges szolgálatját, ötszáz arany forintot hagyott volt testamentomában»; megparancsolja tehát Bethlen a kassai tanácsnak, hogy ez összeget Izdenczy István kassai lakostól, mint a Bocskay Miklósné adásától vegye be s Alvinczinak azonnal fizesse ki. Alvinczi végrendeletéből azonban úgy látszik, hogy ez összeget soha sem kapta meg.

contentus nem leszen és háborgatni akarná az én mara-dékimat, az Isten büntetését várja fejére, sőt jure regni et civitatis, ezek se adassanak meg néki.

Emlékezem erről is, hogy az én teleségem betegségéből való meggyógyulásáért Istennek könyörögvén, tettem volt fogadást, hogy ha meggyógyul, mind könyörgésemmel, mind jó cselekedetemmel az ő tiszteletire hálaadóságomat megmutatom; azért mindgyárást az én holtom után 6 gira ezüstből csináltassanak, merőn kívül-belől aranyozva egy szép kannát, ezt reá iratván: *Deo et Ecclesiae majori Civitatis Cassoviensis*; quem si quis manu iniqua abalienarit, maledictio S. S. Trinitatis maneat in eum in aeternum. És ebből nemcsak nagy ünnepnapokon, de közönségesen az communicalaskor töltsék meg az kelyhet.

Hogy ha ezt az én Alvinczi Mihály fiamat Isten *momossá* (sic! talán: módossá) teszi, mivelhogy az örökség, az melyet bir, nem sok, az unokákat Isten felnevelvén, azoknak is gondgyokat viselje, hogy meg ne szakadozzanak sem az szántóföldek, sem egyéb örökség, hanem pénzen váltsa meg az atyafiaktól. Ha pedig üdő jártában, mivel látjuk Istennek ítéletit, úgy hogy ha sok fiai vadnak is némely atyáknak, csak kifogyunk belőle; ha, mondom, az én szerelmes atyámfia-
fiának is halála történnék, Alvinczi Mihály is magtalanul halna meg, nem tudok jó lelkiismeret szerint egyebet mondani, hanem az atyai és anyai ágból támadandó vérek közzé, ország és város törvénye szerint oszlattassék mindenem.

Az én szegény ereje szegett nénémet szerelmes feleségemre bízom; vadnak is éhel holt csemetéi, azokat is köntösből, gyolcsból, költségből ne hadja az édes társom.

Wáradi Eötvös János leáninak, ha férhez menéseket éri az én édes társom, egy egy öltöző köntössel segítse meg. Az két fia tanulására egyczer is, mászor is f. 25. deputálok.

Adós nem vagyok egyébképen, hanem várasunk módgya szerint az boltokban.

Egy Szerdahely nevű embernek volt itt ládája, de elvitte

mindenét tőlem, tudgya Szabó Ballabásné, vagyon bizonyos quietantia róla; sőt testamentomában is meg hatta, hogy semmit itt ne keressenek.

Az Jutka leányom pénze nálam vagyon, f. 1000. azt az tanácsházra adgyák fel mindgyárást; mivel poltura volt, fordittassék tallérra.

Bíró uramat és az nemes tanácsot az én kegyelmes Istenemnek gondviselése alá ajánlom; kérvén szeretettel, cselédimhez mutassák jóakarattokat; tessék meg, hogy nemcsak szinből való jóakaróim voltak: kiért az Urnak áldása szálljon fejekre.

Mesztli György fiamat és Egri Miklóst az nemes tanács után legközelebb való gondviselőknek hagyom; szolgáljonak az édes atyámfiainak.

Az inasnak, Istóknak inas esztendeje eltölt, azért az szederjes *szoba* (sic!) mentémet bélésestől neki hagyom, és ezenkívül Alvinczi Mihály fiam 14. forintos lovat hozasson Korlátról nekie.

Sok pénzben került, fáratsággal nagygyal öszveszedetett kedves szép bibliothecámat, irásimmal, leveleimmel együtt hagyom az nemes városnak, úgy hogy senkinek azok közül semmit elidegeníteni ne engedgyenek, hanem örök emlékezetre minden leveleimmel megtarcsák; tanulhatnak is belőle.

Zagyvai Palkónak minden javait, az mint kiváltogatam Bocskai Miklósnétól, ha ember kort ér éppen, ha akkor kívánnya is, mikor szintén kádat kellene alája vinni az szőlőknek, pénz nélkül bocsássa kezéhez az édes társom. Item az itt való majorját is és az 200 forintot is, melyet Zaraveczkinak attam, egyik részére neki adgyák.

Az kolcsáromat számvetés szerint elégicsék meg, egy öltöző köntöst adván neki, és viszontag tarcsák meg.

Wass Mihály uramnak, noha kicsiny, de jó szívből hagyok egy tizes aranyat.

Debreczeni Mihály u. egy ötös aranyat.

Maklári András u. egy ötös aranyat.

Utolszor, mivel én is igen gyarló bűnös embernek ismertem lenni magamat, kérem az egész nemes tanácsot bíró urammal együtt, hogy énnekem megbocsássonak, valamit vétettem volna ő kegyelmeknek, és meg is kérem, hogy ezekben minden alkalommal, segítséggel legyenek az édes atyámfiainak és maradékimnak. Kiért az Úr Istennek áldása az ő kegyelmek fejekre szálljon, és rajtok maradgyon.

*

És így végezé el megnevezett böcsületes Urunk Alvinczi Péter Uram ő kegyelme utolsó akarattját és testamentomat.

Melynek nagyobb bizonságára és erősségére, mi felül megirt személyek, kezünk írásával és szokott pecsétünkkel megerősítettünk.

Datum Cassoviae, die 25. Novemb. Anni 1634.

(P. H.)

(P. H.)

Michael Wass, m. p.

Maklári András, m. p.

(Eredetije Kassa város titkos-levéltárában.)

II.

A tiszáninneni református papság emlékirata.

1635. június 20.

Az minden jóknak Istenétől Szent Fiáért az Jesus Christusért kegyelmeteknek, mint közönséges és becsületes Patronusinknak egészséget, csendes békességet, az egész Republicával és minden kedvesivel együtt kívánunk szívünk szerént. Tiszteletes Nemes Tanácsbeli Uraink, az magyar nemzetből álló nemes cassai ecclesia, minemű állapottal lőtt legyen, nem szükség sok szóval arról emlékeznünk, melyben noha voltak némelyek az hitnek dolgaiban, az kik fluctuáltak, de mindazonáltal az fundamentumra néző articulusokban annyira megegyeztenek, hogy csendes szívvel szolgálván az Ur Istent, velünk együtt az Antichristust utálták. Mely egyességnak amint örültünk ezelőtt, szintén ugy bánkódunk, hogy most azt némelyek megsértették. Az szívünk fáj rajta, hogy boldog emlékezetű Alvinczi Péter Urunknak kassai predikátorságának idejétől fogva oly predikátorok tanították az magyar ecclesiát az templomban, az kik az abaujvármegyei seniortul függettek s mostan penig ez megváltozott. Bánkódunk azon is, hogy az mi eleinktől nekünk hagyatott ecclesiastica disciplina ellen, az ministeriumunk hire és annuentiája nélkül az Nemes Tanácsnak ennek előtte való instantiájára mi tőlünk ordináltatott és helyhez-

tetett predikátorokat az predikáló székből kibucsuztatta az Nemes Tanács, arra nem tekintvén semmit, hogy akarmely ministernek excessusának megfenyítésére is elegendő disciplina volna az seniornak kezében, mind addig, míg politici büntetésre az gonosz cselekedetnek nagy volta nem nézne; ellenben oly predikátort hozott be az magyar ecclesiában, az melynek tanítását csendes szívvvel nem halgathatja és tüle nem communicálhat az magyar nemzetnek nagyobb része. Minekokaért az ecclesiában Isten bennünket őrállókká tevén, jöttünk istenes indulattal az Kegyelmetek Nemes Városában, kívánván Kegyelmetektül, hogy azoknak is legyen oly predikátora, az kinek mind tanításán s mind communicatásán nyughassék meg lelkek ismereti. Mert ha egy résznek szabad volt az maga tetszése szerint való predikátort behozni, az másik résznek is szabad olyat hozni és tartani, az kinek tanításán és communicatásán szive nyughassék meg; hogy így az Istent szolgálhassa szabadosan, hűtének kötélben való nem tartásával. Nem is lehet különben, hanem ha az bécsi pacificationnak első Articulusa, az mely vagyon super negotio religionis, felbomol, mindenféle magyarországi státusoknak fölháborításával, melyet az kegyelemnek Istene eltávoztasson. Így sonal az constitutio: «Quantum ad religionis Articulum attinet, non obstantibus prioribus pro tempore deliberationibus constitutionibus publicis, sed neque Articulo postremo anni 1604. (cum is extra diaetam et sine regnicolarum assensu adiectus fuerit et propterea etiam tollitur) deliberatum est, ut juxta S. Caes. Maiestatis priorem resolutionem, ad quam se regnicolae in sua replica referunt, nimirum quod omnes et singulos status et ordines intra ambitum Regni Hungariae solum existentes, tam magnates et nobiles, quam LIBERAS CIVITATES et oppida privilegiata, immediate ad coronam spectantia, item in Confiniis Regni Hungariae milites Ungaros in sua religione et confessione nusquam et nunquam turbabit, nec per alios turbari aut impediri sinet, verum omnibus praedictis statibus et ordinibus liber religionis usus et exercitium permittetur».

Emlékezzék meg az Böcsületes Nemes Tanács róla, hogy Anno 1608. Posonban egyéb magyarországi statusokkal és szabad városokkal egyenlő akaratbul ezen articulust confirmálta, melynek vigorához képest mind békességben, mind lelkek csendességével szolgálták az Istent mindenen abban az religióban, az melyen lelkek esmereti megnyugott. Ne engedje azért Kegyelmetek, Böcsületes Patronusink, hogy az mely articulushoz erejével a pápistáktul magunkat oltalmazzuk, az az articulus legelsőben is Kassán veszesse el az ő vigorát. Tudja az egész magyar nemzet, hogy az minemű része vagyon Kassa városa igazságában, szabadságában és egyéb praerogativákban és privilegiumokban egynek, másoknak és harmadiknak is azon és annyi vagyon; az mennyi egyik résznek, az másoknak is annyi közű mindenekhez, mert *lege divina et humana aequum est ius civitatis utrinque omnibus concivibus*. Minekokaért egyenlő szabadsággal élvén mindnyájan, illetlen dolog volna, hogy egy rész az maga tetszése szerint való predikátort tartson, az más részt pedig megtiltáná, hogy lelkiismereti szerint való tanítóját ne halgathassa. Ebből Kegyelmetek bölcsen megítélheti, mit kellessék az lelkek esmeretinek megcsendítésére velünk együtt cselekedni. Az három vallás közűl akármelyiken nyugodjék meg embernek lölke, szabad exercitiuma vagyon annak, szabad predikátort is mellette tartani, az templomok szabados ususával. Mind az boldog emlékezetű királyainknak, s mind az mostani Kegyelmes Urunknak és koronás Királyunknak Ő Felségének felbomolthatlan hűtét, fogadását és maga ajánlását Kegyelmetek szeme előtt viselje. Ő Felsége kegyelmesen ajánlotta magát és esküvéssel is confirmálta, hogy az religionul való külön-különféle időben emaltatott articulusokat sancte observabit, et per alios observari faciet, ut habet articulus 6. septemdecim conditionum. Szeme előtt viselje Kegyelmetek azt is, hogy ha Kegyelmetek az religionak szabados exercitiumát valamiben impediálja, bátor csak kicsinyben is, mit nem fognak cselekedni az föl-sőbb státusok mind egyéb helyekben s mind ez királyi

szabad városban is. Privilegiumait Kegyelmeteknek böcsüljük kegyesen s mind azt, hogy némelyeknek maga tetszése szerint való predikátort hozott be, helyben hagyjuk, semmit azokról nem szólván, tudván azt, hogy koronás Király Urunk Ő Felsége sem városnak, sem egyéb státuson levő hiveinek nem ad országunk jussa és constitutioi ellen való privilegiumot, melynek vigorával akarmely religionak is szabados exercitiuma impediáltathassék; sőt ha mi oly privilegiumot praetendalna is valaki, ha ellenkezik az ország szabadságával és articuluseival, nincsen annak semmi vigora s nem is lehet. Tudjuk azt, hogy ez királyi városban minden rendek ad obedientiam et fidelitatem megesküdenek Biró Uramnak, úgy is köll lenni; de az az obedientia legfőképpen az polgári társaságnak igazgatására néz. Senki magát azzal az hittel oly hűségre nem kötelezte és engedelmességre, hogy religioja és lölkiesmereti ellen akarmely predikátor tanítását halgassa és tüle communicáljon. Ez őt királyi szabad városok confessiója is azt tartja, Art. 8. hogy az religio dolgában senkit fejének az egy Christus Urunkon kívül esmerni senki nem tartozik, az mint az Szent Írás szól, Act. 4. Oportet Deo obedire magis, quam hominibus. Az magistratushoz való obedientiát és fidelitást akarki is praestálhatja salva libertate conscientiae in religionis negotis.

Tudja Kegyelmetek velünk együtt, hogy ez királyi Kassa városában vagynak pápista concivisek, az kik szintén azon formán megesküdtek Biró Uramnak, mint akarmely evangelicus emberek; de azért azzal religiójokról való vallástételben magistratusoknak adott hiteket fel nem bontják és semmi büntetést magokra vele nem vonszanak, hanem szabadosan az ő confessiójokon levő tanítót halgatják, az városnak minden privilegiumának megbántása nélkül. Mert ha az religio dolgában is mindenek az magistratushoz kötelesek volnának, az religio nem szabados, hanem rab lenne.

Hogy nyilván szóljunk, akarmely magistratusnak jurisdictioja alá vettetett subditus sem köteles oly engedelmességre, mely a subditusnak conscientiája és hűti ellen volna.

Mégis azzal az alázatossággal és böcsülettel kérjük Kegyelmeteket s fölötté igen is kérjük s tisztünk szerint is intjük, az melylyel Kegyelmeteknek, mint bizodalmas és böcsületes Patronusinknak tartozunk, hogy meggondolván az arany nál drágább békességet, melynek az léleknek csendessége legderekasabb fundamentoma, ne rekeszsze ki azt az religiót, az melyen sokaknak lelkek esmereti megnyugott, és ez időig libere exerceáltatott, és annak vallóit se fenyegetéssel, se birsággal, se szemre való hányással, se infidelitásnak exprobrálásával ne graválja Kegyelmetek. Az religiónak szabados exercitiumját kívánjuk Kegyelmetektől, ahoz illendő és szükséges szállástartó helylyel, templommal és vallásunkon levő tanítónak Kassán való megmaradásával. Isten tartsa meg Kegyelmeteket fejenként jó egészségben. Istenes kegyes választ várunk Kegyelmetektől.

Nomine Ecclesiarum cis-Tibiscanarum :

Seniores :

*Emericus Kovásznay.*¹

*Benedictus Mező Szegedi.*²

*Stephanus P. Miskolczinus.*³

*Stephanus Tolnaeus.*⁴

Reliqui : *Daniel Varsáni.*⁵

*Andreas Prágai.*⁶

*Johan. Simándi.*⁷

*Paulus Nagy Tyrnavius.*⁸

(Kassa város jegyzőkönyvéből. 1635. június 20.)

¹ Szepesi-i pap, abauji esperes. ² Sajószentpéteri pap, borsodi esperes. ³ Liszka pap, zempléni esperes † 1645. ⁴ Pataki pap; esperes azonban nem volt, prosenior lehetett. ⁵ Tokaji pap s Kovásznay előtt esperes. ⁶ A Rákócziak udvari papja Szerencsen. ⁷ Ujhelyi, majd liskai pap, Miskolcz halála után esperes. (1646—53.) ⁸ Nagydai pap, volt kassai pap is 1625—28.

III.

Gróf Pálffy Pál nádor levele a kassai tanácshoz. 1649. augusztus hó 13.

Prudentes ac Circumspecti Dni Amici nobis observandissimi. Jól emlékezhetik reá Kegyelmetek, mit végezett legyen az nemes ország az elmúlt gyűlésben, hogy Kegyelmetek mind Catholicusoknak, mind Helveticus Atyafiaknak exercitiумokra, templomoknak, parochiáknak, scholáknak elegendő, alkalmas és illendő helyeket kimutasson és realiter assignáljon Kmetek. Jóllehet mind az nemes Abaujvármegye Vice Ispánja, cum sibi adjunctis legitime requirálta Kmeteket s mind pedig annak utána mi is két ízben serio admonealtuk, sőt az mi Kglmes Urunk keményen méltóztatott parancsolni, hogy Kmetek alkalmaztatván az aránt irt Articulusokhoz magát, realiter effectualta volna azt, amit az Kmetek követi az elmúlt gyűlésben fogadtak; melyre nézve reménlettük is azt, hogy ennek utánna ezen dolog felől sem mi, sem az mi Kglmes Urunk ő Felsége ne molestáltassunk; de nem kicsiny fájdalommal és csudálkozással értjük az nemes Abauj Vármegye Viceispánja és az Ő Kglme mellé ex utraque religione rendelt főemberek nekünk küldött leveléből, hogy midőn Ő Kglmek 4 die praes. másodszor is kimenvén, azon nap és más nap is admonealta volna Kmeteket, hogy országunk constitutióihoz, Császár és Koronás

Király Urunk Ő Felsége Kglmes parancsolatjához s az mi egynehány rendbeli admonitiókhöz is alkalmaztatván magát, az helyeket kimutatván, réaliter assignálja: az nemes ország végzésének, császár és koronás király Urunk Ő Felsége parancsolatjának, mi admonitióknak is, sőt az catholica és helvetica religióknak nem kicsiny despectusára, ocsmány, alkatlan, tisztátalan és egyszóval semmirekellő helyeket mutatott, kiknek sem alkalmas ingressusa, sem egressusa nem lehet, melyeket mind csufolás és ludibriumképen mutatott, melyeket Ő Kegyelme nem acceptáltak, jól is cselekedtek. Ez volt é az elmúlt országgyűlésében Kegyelmetek követ-atyjafiai fogadása, hogy így effectuálja az articulusokat? nem erre adta volt é be kezét Keviczki minékünk, hittel is erősítvén, hogy valamit az nemes ország végezend, fogatkozás nélkül Kassa városa megtartja és effectuálja is; kibén úgy értjük, tagadást téssen; de eddig igen kevés hittele volt nálunk, ezután semmi sem lészen.

Igy effectuálja é Kegyelmetek az nemes ország végzését; az mi Kegyelmes Urunkat Ő Felségét, mi authoritásunkat, religiókat, úgy látjuk, szántszándékkal vonssza Kegyelmetek magára, mind az Ő Felsége indignatióját, s mind az mi méltó neheztelésünket, az nemes ország által rendelt büntetést s majd eljön ideje, hogy mind Keviczki s mind több társai cselekedetének érdemlett jutalmát elvegyék. Interim Kegyelmetek is az articulus szerint jött az büntetésben, ha ugyan ilyen maga-gondolatlanul az catholica és helvetica religióknak despectusával, országunk törvénye és felséges Királyunk parancsolatja s mi admonitiók ellen is opponálja magát. Kikbül akarván Kegyelmeteket atyai gondviselésünkbul megmentenünk, mégis utoljára is Kegyelmeteket intjük tisztunk szerint és parancsoljuk is, hogy Kegyelmetek az Kegyelmetek követeinek kezek beadásával és hittel erősített fogadása és végzése szerint is az catholicusoknak az elastromot éppen (= egészen), az helveticus atyafiaknak pedig az articulus szerint alkalmas, illendő és elégséges helyet assignáljon minden késedelem nélkül, hogy így az jó

csendesség az Nemes Vármegye és Kegyelmetek között megmaradhasson; egyébaránt az articulusok continentíája szerint ha mi kár érné Kegyelmeteket, magának tulajdonítsa. Meg is parancsoltuk az vice-ispánnak és deputátusoknak, hogy ha ezen admonitiónk szerint satisfactiót nem impen-dálna Kegyelmetek, az articulusok mellett (= szerint) procedáljanak Kegyelmetek ellen. In reliquo Isten tartsa meg Kegyelmeteket. In arce nostra Bajnócz, die 13. Augusti, anno 1649 earundem Dominationum Vestrarum

amicus benevolus

Comes Paulus Pálffy.

(Eredetije, egykorú másolattal együtt, a kassai ev. ref. egyház levéltárában 7. sz. a.)

IV.

A református egyház megalakulását biztosító nádori okirat. Kassa, 1650. február 19.

Nos Comes Paulus Pálffy ab Erdöd, Regni Hungariae Palatinus, etc. Az mint az nemes ország articulusi szerint nemes Kassa városa gróf Palatinus Urunk Ő Nga előtt az catholica és helvetica religion levő regnicolákkal az templomoknak, parochiáknak és scholáknak helyeknek kimutatása és assignálása végett megegyeztenek, rend szerint így következik.

Elsőben az catholica religiön levő atyafiaknak demonstráltattak és assignáltattak az kassai magistratustól az czaig-ház mellett való, Várady Pál Uram, és hátulsó végében Nyeregyártó András Uram házai jure perpetuo, úgy hogy azon házaknak igaz és illendő árát in currentis anni MDCL. angariis tribus minden fogytkozás nélkül Ő Kegyelmeknek Várady Pál és Nyeregyártó András Uraméknak tartozzanak megadni a catholicus atyafiak s ő Kegyelmek is tartozzanak felvenni pénzeket és róla az N. város előtt quietantiát adni. Az helvetica confessiön levő atyafiaknak penigh ugyanazon Kassa városa magistratusa által az város mészárszékének napnyugat felől való végében, az mint gróf Palatinus Urunk Ő Nga előtt ki vagyon mutatva, és jegyezve az fenálló kőfalakon, az külső alacsony kőfalon levő jegy-

zéstől fogvást, azon kőfalak egyenes lineáján az Keskeny utca mellett ki az Mészár-utczáig az Maklár Pál árvái háza szegletire által egyenesen, az pusztá piaczot és fundust, azon fundusokon levő pusztá kőfalakkal és rézmíves mihelylyel együtt. Item az Szilágyi István házának fundusától az pusztá fenálló kőfal egészben azon Maklár Pál árvai házok fundusának végéig. És ugyanazon Maklár Pál árvái házával cum totali fundo ejusdem domus épen assignáltatott jure perpetuo; mely házáért Ő Kegyelmekek hasonlóképen in tribus angariis hujus anni adnak az városnak, itt ben lakos avagy concivis atyjokfiái által ezer tallért, kinek harmad részét de facto deponálták. Az megirt Maklár Pál árváinak penigh (kiknek Rozgonyi János mostoha atyjok) contentatiójokért az nemes város jure perpetuo per manus mindjárt adta és kezéhez bocsátotta, assignálta néhai Almásy István itt való senátornak házáat.

Másodszor. Az minemű controversiát eddiglen nemes Abaujvármegye között nomine colectivo egy részről, más részről penigh az nemes Kassa városa között itidem nomine colectivo emergáltattak, azok simpliciter pro bono pacis sopiáltattanak; hanem privatus személyeknek pro et contra ha mi injuriája vagyon, jure procedálhatnak juxta leges regni, hoc declarato, hogy viceispány uram az armalisták taxáját az városban az articulusok continentíája szerint az vármegyében impossessionatus(ok) taxájához conformálja.

Harmadszor. Az nemes városnak az minemű jószágait, ugymint Forró és Garadna nevű faluit, az szántai házzal exequálta volt az nemes Abaujvármegye, mindjárt az mi Kegyelmes Urunk Ő Felsége parancsolatjára is Gróf Palatinus Urunk admonitiójára, azon vármegye cum suis pertinentiis remittálta, mely jószágoknak eddig való kicsiny provenusát gróf Palatinus Urunk is Viceispány Uramnak cum sibi adjunctis engedte.

Negyedszer. Az mi ezen városi három tisztviselők, ugymint Keviczky János bíró, Nyereggyártó András tanács(os)

és Miskolczy Gergely fürmender Uraimék absolváltatásokat illeti, az Ő Nga gróf Palatinus Urunk (kiben az N. Vármegye Ő Ngának nem praescribálhat) Kegyelmes arbitriumában áll; az mint Ő Nga absolválta is őket; sőt hogy ez jövőendő országgyűlésében publico articulo is absolváltassanak, ha kívánják, segítséggel leszünk, mivel egyébaránt is subsecuta locorum demonstratione et difficultate sublatione azon articulus pro sublato habetur.

Ötödször. Az megmutatott locusoknak penigh és azokon építendő templomoknak, parochiáknak és scholáknak legyenek egyházfiai, kinek kinek az maga religióján levő város lakosi avagy concivisi közzül és azokbul szabadon választassanak, az mint Nagy Szombatban és másutt is observáltatik.

Hatodszor. Senki extranaeusok közül in locis assignandis építendő templomoknak, parochiáknak és scholáknak proprietását magának ne vindicálja; hanem azokban való proprietas maneat penes incolas civitatis Cassoviensis, tam catholicae, quam helveticae confessionis. Az épületeket penigh és az ecclesiasticus ministerek tartását, mindenik pars az maga jó keresztyénsége szerént szabadosan segítheti, promoveálhatja, és ezekben az város semminemű impedimentumot az mint hogy nem tehet, úgy ne is impedíálhassa semmi lött okon juxta articulos regni.

Hetedszer. Az catholica és helvetica confessión levő atyafiak az országtul recepta religión kívül való ecclesiasticus ministereket nem akarnak introducálni és tartani.

Nyolczadszor. Azon catholica és helvetica confessión levő atyafiaknak az magok részére való ecclesiasticus ministereknek fizetésekre gondjok lészen.

Kilenczedszer. Mivel penig az demonstrált és assignált locusok az nemes országtul articulariter eximáltattak, az jövőendő országgyűlésében azok censusinak és taxáinak defalcatióját Ő Felségénél méltán sollicitálhatni; melyre gróf Palatinus Urunk minden Kegyelmességét ajánlja.

Tizedszer. Azon assignált locusokban consentiálnak az catholica és helvetica religióban levő atyafiak, se educillum, se malefactoroknak receptaculumja ne legyen, kiknek juxta articulos regni legyen is büntetések az competens magistratusoktul.

Tizenegyedszer. Annuálnak annak is az catholica és helvetica confessión levő atyafiak, hogy ugyanazon assignált locusok csak az Istennek tisztességére és nem más profanus avagy mechanicus ususokra convertáltassanak.

Tizenkettődször. Az megirt locusokon épülendő templomoknak, parochiáknak és scholáknak bekerítése oly formán lehessen, mint az itt való öreg templomnak.

Tizenharmadszor. Az helvetica confessión levő atyafiak az innepek szentelésére ne kényszeríttessenek; de emlékeztetnek lenni nem ártalmas, az következő alkalmatlanságok eltávoztatásáért, praesidium lévén az városban, hoc declarato: hogy az város kapui praedicatio alatt felvonva legyenek.

Tizennegyedszer. Hogy penigh se temetés, se harangozás dolgában valami veszekedés ne támadjon, illendő, hogy mind az catholica és helvetica confessión levő atyafiaknak külömb harangjok legyen, melyre mindazáltal míg szert tehetnek, az város harangjával élhessenek, az articulusok tenora szerint. Az temetőhely is közönséges legyen az articulusok szerint.

Tizenötödször. Ecclesiasticus superioroknak és superintendenseknek, az mennyiben ország törvényei szerint in politicis authoritások nincsen, in ecclesiasticis praejudikálni nem kíván senki nékik.

Tizenhatodszor. Quoad jurisdictionem civitatis, manean articuli regni.

Unde nos praesentes litteras nostras super praemissa translatione seu compositione testimoniales seu transactionales jurium praefatarum partium futuram ad cautelam

necessarias, sub secreto sigillo nostro et manus subscriptione, dandas duximus et concedendas; communi suadente justitia. Datum in libera regiaque Civitate Cassoviensi, die 19. mensis Februarii, Anno Dni Millesimo Sexcentesimo Quinquagesimo.

(L. S.)

Comes Paulus Pálffy, m. p.

Andreas Farkas, m. p.

(Kassa város jegyzőkönyvébe vezetett hiteles másolatról.)

